

అమరావతీస్తూపము,

ఇతర వ్యాసములు.

గ్రంథకర్త :

మల్లంపల్లి పోతు శేఖరకర్ణ.

అమరావతిస్తూపము,

ఇతర వ్యాసములు.

గ్రంథకర్త :

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ.

చెన్నై పురి :

కేసరీ ముద్రణాలయమున
ముద్రితము,
౧౯౩౨.

పుస్తకముల కొరకు :

మల్లంపల్లి సోమ శేఖరశర్మ,
2/19 ఆదెప్ప మొదలి వీధి,
పురశవాకం, మద్రాసు.

పీఠిక

ఈపుస్తకమునందలి 'అమరావతీస్తూపము', 'మన ప్రాచీన విద్యాసంస్థలు' అనువ్యాసములు ఆంధ్రపత్రిక, శుక్ల (౧౯౩౦), అక్షయ (౧౯౩౧) ఉగాది సంచికలయందును, 'అనాదృతవాఙ్మయ'మను వ్యాసము 'సమదర్శిని' శుక్ల (౧౯౩౦) ఉగాది సంచికయందును, 'ప్రాచీన వృత్తివిద్యా విధానము', 'బౌద్ధవాఙ్మయము: పరిశోధన' అనునవి 'భారతి' (క్రోధన: ఫాల్గుణము; ప్రమోదూత: శ్రావణము) యందును, ప్రకటితములయినవి. కొంత నూతన విషయమును జేర్చి మొదటివ్యాసము నించుక విపులీకరించి వ్రాసితిని. మిగిలిన వానిలో నచ్చటచ్చట కొద్దిగూర్పులు చేసితిని. అనావశ్యక మని వ్యాసవిషయముల కాకరముల నిం దుదాహరింపలేదు.

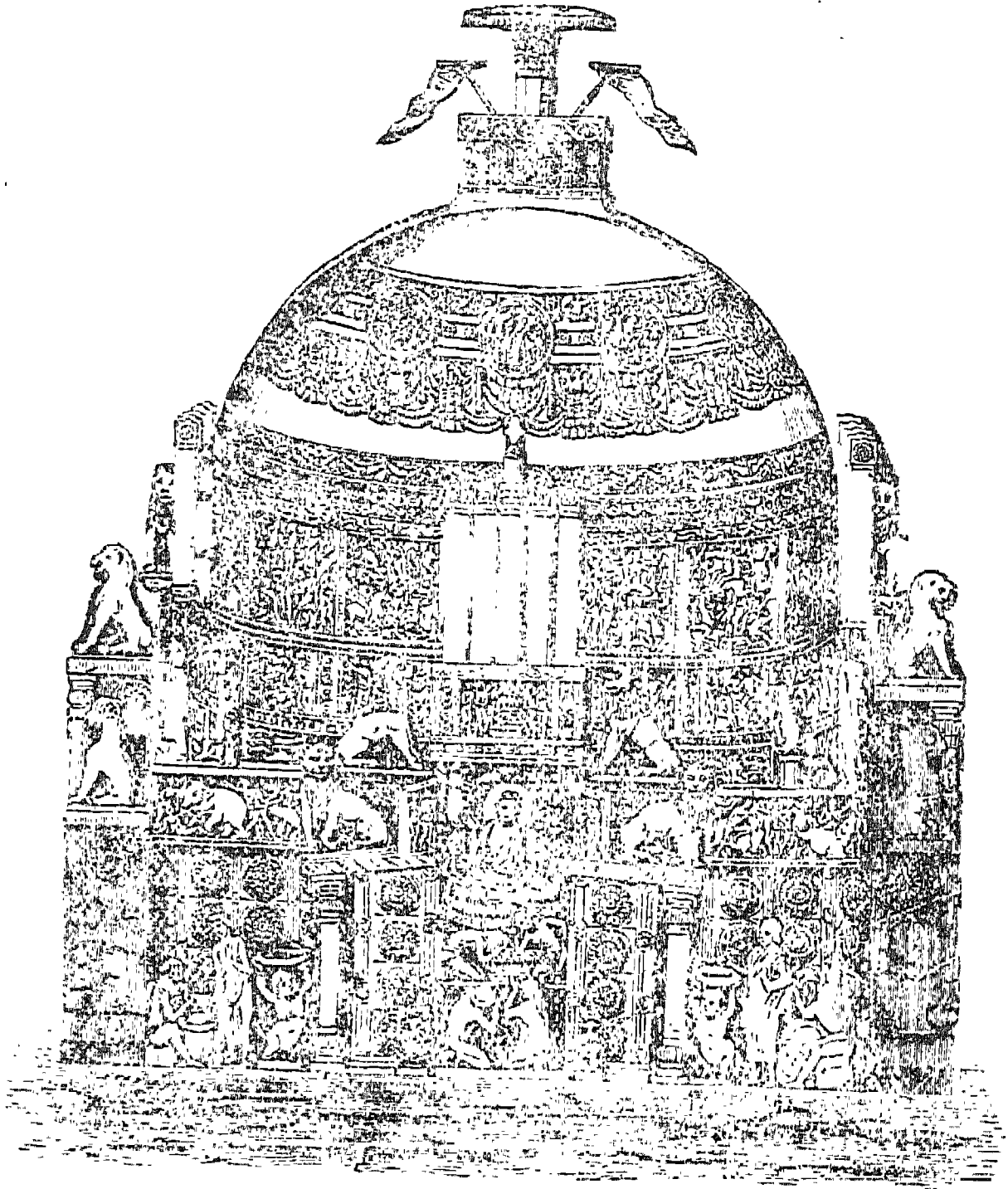
ఈవ్యాసములు గ్రంథరూపమున వెలయుటకు కారణ భూతులయిన శ్రీ డాక్టరు, చిలుకూరి నారాయణరావు, ఎమ్. ఏ., ఎల్. టి., పి.హెచ్. డి., వారికి నాకృతజ్ఞతా పూర్వకవందనములు.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

విషయ సూచిక

పుటలు.

౧. అమరావతీ స్తూపము	౧ - ౩౪
౨. ప్రాచీనవృత్తివిద్యావిధానము.	౩౫ - ౫౦
౩. మన ప్రాచీన విద్యాసంస్థలు	౫౧ - ౮౯
౪. అనాద్యతవాఙ్మయము	౯౦ - ౧౨౨
౫. బౌద్ధవాఙ్మయము : పరిశోధన	౧౨౩ - ౧౩౨

అమరావతీస్తూప ప్రాకార శిలాఫలకములలో నొకదానినిండి
నుబ్బెత్తుగ చెక్కిన స్థూపాకృతి.

అమరావతీ స్తూపము

స్తూపము

స్తూపమును సంస్కృత పదమును, దిబ్బయని యర్థమిచ్చు 'ధూపో' యను పాలీపదమును సమానార్థకములు. కాని బౌద్ధ వాస్తువున (Buddhist architecture) ఇటికతోనో, తాతితోనో కట్టిన అర్ధగోళాకారముగ నుండు సమాధివంటి ఘననిర్మాణమునకే స్తూప మను పేరు రూఢియగుట వలన, దిబ్బ యైనదెల్ల స్తూపము కాఁజాలదు. ఈ నిర్మాణము బౌద్ధ మతము వాస్తువునకుఁ బ్రసాదించిన విశేషము. స్తూప ప్రాముఖ్యమును దెలిసికొనుటకు, బుద్ధుని జీవితము కొంత తోడ్పడఁగలదు.

శాక్య వంశజుడయిన శుద్ధోదనుఁడు కపిలవస్తు నగరము రాజధానిగ శాక్యరాజ్యమును పాలించుచుండెను. అతని పట్ట మహిషియైన మాయాదేవి యొకప్పుడు, బోధిసత్వుఁడు తుషిత స్వర్గముననుండి వెల్లయేనుఁగు రూపమున భూలోకమున కవతరించి తన గర్భమునఁ బ్రవేశించినట్లు స్వప్నముఁ గాంచెను. అనతి కాలముననే ఆమె గర్భవతియై, కపిలవస్తు నగరమునకు చేరువ నున్న దేవదహ గ్రామమునందలి తన పుట్టినింటి కరుగుచు, మార్గమధ్యమునఁ గల టుంబినీవనమున నొప్పులు వచ్చి మగపిల్లవానిం గని, పురుడు వెళ్లక మునుపే కాలధర్మము నొందెను. సిద్ధార్థుఁడని నామకరణము చేసి

శున్దోదనుఁ డాబాలుని అరచేతి చందమామవలె సల్లారు
ముద్దుగఁ బెంచి యుక్తవయస్సున యశోధర యను సౌందర్య
రాశి నొసంగి పరిణయముఁ గావించెను. ఈ యువదంపతుల
ప్రేమఫలముగ రాహులుఁడను కుమారుఁ డుదయించెను.
కాని దుఃఖమయమయిన యీ ప్రపంచమును జూచి కోమల
హృదయముగల సిద్ధార్థుఁడు తీవ్రవేదన నొంది శాంతిఁ గానక,
తుదకు దుఃఖనివర్తనమార్గము నన్వేషింప ఆలు బిడ్డలను,
కన్న తండ్రిని, కడకు రాజ్యసర్వస్వమును — సర్వమును పరి
త్యజించి కపిలవస్తునగరముననుండి యొరు లెఱుంగకుండ
నర్ధరాత్రమున బయలుదేటి పోయెను. బౌద్ధులు దీనిని మహాభి
నిష్క్రమణ మందురు. నగర వినిర్గతుఁడయి యాతఁడు మహా
రణ్యముల కరిగి యేడేండ్లపాటు ధ్యానసమాధినిష్ఠ నుండి
యేకాగ్రతతో తపస్సు చేసెను. ఈ కాలమున బౌద్ధులకు
శనివంటివాఁ డయిన మారుఁడు సిద్ధార్థుని ఏకాగ్రబుద్ధిని
చలింపఁజేసి యాతని తపస్సు భగ్నముచేయ ననేకవిధ
ములఁ బ్రయత్నించెను కాని విఫలమనోరథుఁ డయ్యెను.
తుదకు సిద్ధార్థుఁడు బుద్ధగయ సమీపమునందలి యురువెలా
పరిసరారణ్యమున నొక యశ్వత్థవృక్షము క్రింద తీవ్రధ్యాన
సమాధి నుండి పరమ సత్యప్రబోధమును గాంచెను. అంతటి
నుండి యాతఁడు బుద్ధుఁ డనియు, నా వృక్షము బోధి వృక్షమని
యు ప్రసిద్ధి కెక్కెను. బుద్ధుఁడు మున్ముందుగ సార్వాధని పేర్కొనఁ
బడు మృగదావమున కరిగి మొట్టమొదటి మాఱు తాను కని
పట్టిన ధర్మమును లోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేసెను. బుద్ధుని

యీ మొదటి ధర్మబోధకు ధర్మచక్రప్రవర్తన మని పేరు. బుద్ధుని ధర్మబోధల ననుసరించువారు రెండు తెఱఁగులు: (౧) సన్యాసులు — వీరిని భిక్షువు లందురు. స్త్రీలకు కూడ భిక్షుకులై జౌద్ధధర్మావలంబనమున కధికార మొసఁగఁబడుట వలన జౌద్ధభిక్షు సంఘమున పురుషులతో పాటు స్త్రీలు కూడ నుండిరి; (—) గృహస్థులయి జౌద్ధధర్మ మవలంబించువారి కుపాసకు లని పేరు. బుద్ధుఁడు చాలకాలము తన ధర్మమును లోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేసి, యెనుబది వత్సరముల ప్రాయమున మల్ల రాజ్యమునకు రాజధాని యయిన కుశనగరమున (పాలి: కుసినార) వ్యాధిగ్రస్తుఁడయి యచ్చటి సాలవనమున నిర్వాణమునందెను. జౌద్ధులు దీనిని మహాపరినిర్వాణ మందురు. కుశనగరమునకు వెలుపట నున్న మకుటచందన మనుచోట బుద్ధుని శరీరమునకు దహనసంస్కారము కావింపఁబడెను. దహనానంతరమున మిగిలిన బుద్ధ భగవానుని శరీరావశేషములకొఱ కిరుగు పొరుగు ప్రభువులకు మల్లులకు వివాదము కలిగెను కాని ద్రోణుఁడను బ్రాహ్మణుఁ డీ కలహముడిపి దగ్ధావశేషముల నందఱికి సమానముగఁ బంచి యిచ్చి సమాధానము గావించెను. ఆయవశేషముల నాయా ప్రభువులు తమ దేశములకుఁ గొనిపోయి వానిని దగిన స్థలముల భద్రపఱిచి వానిమీఁద స్తూపములను నిర్మించిరి. ఇట్టి శారీరక స్తూపములు మొదట నెనిమిది వెలసినవి. వీని ధాతుచైత్యము లనియుఁ బేరు. ధాతువు లనఁబడు నీయవశేషము లుండు భాగమునకు ధాతుగర్భ మని పేరు.

ధాతుగర్భపదమునకు భ్రష్టరూపము దాగబ (దాగోబా). ధాతుగర్భము మీఁది దిబ్బకు స్తూపమని పేరయినను కాలక్రమమున నీరెండు భాగములు కలిసిన సంపూర్ణ నిర్మాణమునకే స్తూప మనుపేరు రూఢియైనది. బుద్ధులు, ప్రత్యేక బుద్ధులు, అర్హతులు, చక్రవర్తులు మాత్రమే స్తూపగౌరవమున కర్హులని బౌద్ధుల మహాపరినిర్వాణ సూత్రమునఁ దెలుపఁబడినను విఖ్యాతులయిన బౌద్ధాచార్యులకును స్తూపములు వెలసినవి. శారీరకధాతువులను మాత్రమే కాక పరిభోగిక ధాతువులను, అనఁగా బుద్ధుఁడు కాని, అర్హతులు కాని, చక్రవర్తులు కాని, ఆచార్యులు కాని యుపయోగించిన భిక్షాపాత్రములు, చేతికట్టలు, పాన పాత్రములు — ఇట్టివానిని గూడ పదిలపఱచి స్తూపములు నిర్మించుట వాడుకయయినది. కాలక్రమమున బుద్ధునితో సంబంధముగల పవిత్రక్షేత్రములందు ధాతురహితముగనే, వట్టి స్మారకచిహ్నములుగఁ గూడ స్తూపములు వెలయుచు వచ్చినవి. స్తూపములకు సింహాళమున 'దాగబ' (దాగోబా) లనియు, నేపాళదేశమున 'చైత్యము' లనియు, బర్మాదేశమున 'పెగోడా' లనియు వ్యావహారిక నామము చెల్లుచున్నది. బౌద్ధయుగమున స్తూపమున కీరీతిని ప్రాముఖ్యము కలిగెను. బౌద్ధకళయందు బుద్ధుని మహాపరినిర్వాణమునకు స్తూపమును, జననమునకు పద్మమును, పరమసత్య ప్రబోధమునకు జోధి వృక్షమును, మృగదావమునందలి బుద్ధుని మొదటి ధర్మ బోధమునకు ధర్మచక్రమును సంకేతములయి బౌద్ధశిల్పమునఁ

జిత్రితములయినవి. బౌద్ధయుగమున స్తూపము బుద్ధభగవత్ప్రీతి
త్యర్థముగ సమర్పించు నొకకానుకయై, తన్నిర్మాణము బౌద్ధ
ధర్మావలంబకులకు పుణ్యప్రదమయిన ధర్మకార్య మయినది.

అలంకార పరిశోభితములయి కనులు కోరగించునట్టి
దివ్యసుందర విగ్రహములు, చూడ ముచ్చట యయిన కట్ట
పని, హృదయ రంజకముగఁ జేతితో వ్రాసిన చిత్రములు
మొదలయిన కళావిదగ్ధములగు కృతు లున్నచోటికి పోరా
దని బౌద్ధులకు బుద్ధుని యాదేశ మున్నను వారిసిష్కులంక
హృదయములు సంసారదుఃఖము నంతరింపఁజేయ నవత
రించిన ప్రేమావధి బుద్ధ భగవానునియెడల భక్తిరస ప్రపూ
ర్ణములయి, వారి నారాధకులుగ దిద్దినవి; ఈరీతిని కాల
క్రమమున భక్తిరహితమయిన మతమున భక్తియు, ఆరా
ధన రహితమయిన మతమున ఆరాధనమును మొలకెత్తి,
అట్టి యాదేశము నొసంగిన బుద్ధ భగవానుని చుట్టునే కళా
నిధానములయిన మనోహర శిల్పకావ్యము లెన్నియో విర
చితములై ఆదిబౌద్ధముస్వరూపస్వభావముల నే సంపూర్ణముగ
మార్చి వై చెను.

భక్తులయిన బౌద్ధ శిల్పుల సిద్ధహస్తముల స్తూప
నిర్మాణ మొకకళయై క్రమ పరిణామము నొంది వన్నెయు,
వాసియుఁ గాంచెను. ఇందువలన స్తూపములలో అతిపురా
తనము లై నవానికిని, అటుతరువాత వెలసినవానికిని రూప
కల్పనమునందును, నిర్మాణ కళయందును గొంత పరిణామ
ముండుటచేత కొన్నికొన్ని వ్యత్యాసములు కాన్పించును.

ప్రజలకు బుద్ధ భగవానునియెడల భక్తికౌరవములను, మత విషయకమగు ప్రబోధమును గలిగించుటకు బౌద్ధశిల్పులు బుద్ధజీవిత కథలను, బౌద్ధగాథలను చిత్రించుచుండిరి. బౌద్ధ గాథలు మొదట చాల పరిమితముగనే యుండినను క్రమముగ నవి యసంఖ్యముగఁ జెరిగినవి. పీనిలో, ఈజన్మమున బుద్ధుఁడయి నిర్వాణపదవి నొందిన బోధిసత్వుఁడు దయ, అహింస, ప్రేమలకు లక్ష్యముగఁ గడపిన పూర్వజన్మములకు సంబంధించిన వృత్తాంతము లగు జాతక కథలు స్రజారంజకము లయినవి. ప్రపంచ కథా వాఙ్మయమునం దెల్ల ఈజాతకకథావళి కడుంగడు ప్రాచీన మయిన దనియే కాక, యూరోపీయ ప్రాచీన కథా వాఙ్మయమునందలి చాలకథల కాకరము లిందే కలవని ప్రాచ్య పరిశోధక పండితులగు విదేశీయులును, భారతీయులునుగూడ అభిప్రాయ పడుచున్నారు. మొట్టమొదట, బౌద్ధకళ యారంభదశలో, శిల్పమున బుద్ధుని చిత్రింపవలసి వచ్చినప్పుడు భౌతికమాన విధేయములయిన నామరూపములను విడిచి యా సాధువతంసము నిర్వాణము నొందెనని తెలుపుటకు గుర్తుగ నచ్చటి స్థలమును శూన్యముగ నుంచువారు. చిత్రాభావమే బుద్ధభావమునకు చిహ్నముగ నుండెను. కాలము గడచినకొలఁది, మొదట నీస్థలమున బుద్ధుని శ్రీ పాదములును, పిదప రూపమును చిత్రితము లయినవి. బౌద్ధస్తూప మీవిధమయిన శిల్ప సంపదతో పరిథవిల్లుచు, కళానిధానమయి కనులకు విందొసరించుచుండెడిది. సిద్ధహస్తులయిన శిల్పులు తమబుద్ధిని,

ప్రజ్ఞను సమస్తము భగవదర్పితము గావించి కళారూపముననే భగవానుని ఉపాసించు చుండిరి.

అశోకుడు : బౌద్ధమతము

బుద్ధుని నిర్వాణము ననంతరము మగధయందు స్థానికముగ వర్ధిల్లుచుండిన బౌద్ధమతమును విశ్వపరివ్యాప్తముగావించి బుద్ధ బోధామృతమును సంసారాద్దులయిన ప్రజలకందఱకు నందించి లోకమునందలి దుఃఖమును నివర్తింపఁజేయుట కశోకుడు పూన్ని- వహించెను. అప్పటికే బౌద్ధసంఘము థేరవాదులని (స్థవిరులు : పూర్వాచార పరాయణులు), మహాసాంఘికులని (సంస్కర్తలు) రెండు కక్షలయ్యెను.

వజ్జదేశపు భిక్షువులు భిక్షాభోజనాదులకు నంబంధించిన దశవస్తువుల (దశవత్థూని)విషయమున పూర్వాచార నియమములను పాటించు చుండనందున, ఏతన్నియమోల్లంఘనమును గుఱించి విచారించుటకు వైశాలీనగరమున నొక సంగీతి (బౌద్ధధర్మార్థ నిర్ణయమునకయిన సభ) జరగినది. అందు పూర్వాచారపరాయణులయిన థేరవాదుల (స్థవిరుల) కంటె నితర సాంఘికులే అధిక సంఖ్యాకులుగ నుండినను విషయ నిర్ణయమునఁ దమ యభిప్రాయమును దెలుపు నధికారము వారికిఁ దొలఁగింపఁ బడుటచేత వజ్జదేశ భిక్షువులు ఆచార నియమోల్లంఘనముఁ గావించిరని థేరవాదులు స్థిరపఱచి, విజయము నొందిరి. కాని, యధిక సంఖ్యాకులుగ నుండిన యితర సాంఘికు లాసంగీతి నిర్ణయమునకుఁ గట్టు

వడక తమ పద్ధతియే సరియైనదని వాదించి ఢేరవాదులనుండి విడిపోయి, మహా సాంఘికులను పేర నొక తెగగా నేర్పడి యొక నూతన వాదమును స్థాపించిరి.

ఈచీలిక నతికించి సంఘమును కట్టు దిట్ట పఱచుట కొఱకు అశోకచక్రవర్తి పాటలీపుత్రమున మఱియొక సంగీతిని సమావేశ పఱచెను. దీనికి మాన్దల్య పుత్రుడయిన తిష్యుడధ్యక్షుడు. బౌద్ధధర్మ ప్రవచనానంతరమున శిక్షా సూత్రార్థ సమన్వయమున ఢేరవాదులకును, మహాసాంఘికులకును ఏకీభావము కుదురలేదు. ఢేరవాదులు సభనుండి వెడలి పోవుటయే కాక, తమకు మహా సాంఘికులతో సరిపడక మగధ దేశమును గూడ విడిచిపెట్టి, కాశ్మీరా ద్యుత్తరదేశముల కరిగి యచ్చటఁ దమ మతమును వ్యాపింపఁ జేయుచుండిరి.

బౌద్ధ సంఘమున నిట్లు చీలిక కలుగుటకు కారణము పైని చెప్పినట్లు 'దశవస్తువు' లని కొన్ని బౌద్ధ గ్రంథములును, మహాదేవుడు 'అర్హతుని లక్షణము'ను గూర్చి ప్రతిపాదించిన 'పంచ సిద్ధాంతము'లని మఱికొన్నియు నుడువుచున్నవి. విడిపోయిన మహాసాంఘికులు 'ధమ్మము'ను, 'వినయము'ను (బౌద్ధ వేదములగు త్రిపిటకములందలి మొదటి రెండు పిటకములు) స్వవాదానుసార మందందు సంస్కరించి 'ఢేరవాదము'నకు ప్రతిగా తమ వాదమునకు 'ఆచారియ వాద' మని పేరిడిరి.

సంగీతి జరగిన నాఁటనుండి పాటలీ పుత్రమునందలి కుక్కుటారామము బౌద్ధధర్మపీఠము పేరు కెక్కినది.

పాటలీపుత్ర సభానంతరము బౌద్ధమతమును దేశదేశముల వ్యాపింపఁ జేయుటకు అశోక చక్రవర్తి మత బోధకుల నంపెను. చక్రవర్తి యాజ్ఞ శిరసావహించి, దేశాంతరముల కరిగిన మతబోధకులు మాగధులకుఁ దెలియవచ్చినవారు వీరు:

౧. కాశ్మీర, గాంధారములకు 'మజ్జిమితిక' భిక్షువు; ౨. మహిషమండలమునకు (ఆంధ్ర, మైసూరు దేశములకు) 'మహాదేవ' భిక్షువు; (ఇతఁడు పాటలీపుత్రము నందలి మహాసాంఘి కులకు నాయకుఁడు); ౩. 'వనవాసి'కి 'రక్తిత' భిక్షువు; ౪. 'అపరాంతక'మునకు 'ధమ్మరక్తిత' భిక్షువు; ౫. 'మహారట్ఠము'నకు 'మహాధమ్మరక్తిత' భిక్షువు; ౬. 'యవనలోకము' నకు 'మహారక్తిత' భిక్షువు; ౭. 'హిమవంతపాదము' నకు 'మజ్జిమ', 'కస్సపులు'; ౮. 'సువల్లభూమి'కి 'సోణక' 'ఉత్తరులు'; ౯. 'తాంబవల్లికి' 'మహింద' భిక్షువు.

చైత్యకులు

బౌద్ధమత వ్యాపనమున కశోక చక్రవర్తి ప్రేమి తుఁడై నాంధ్రదేశమున కరుదెంచిన మగధ మహా సాంఘిక నాయకుఁడగు మహాదేవ భిక్షువు కృష్ణానదీతీరస్థమయిన ధాన్య కటకమును నివాస భూమిగఁ జేసికొని చైత్యక వాద మను నొక పంథ స్థాపించెను. ఈపంథకుఁ జెందిన భిక్షువులకు చైత్యకు లనియు, చైత్యక నికాయ మనియుఁ బేరు. ఈరీతిని మహాసాంఘిక వాదమునకు సంబంధించిన బౌద్ధమత మశోక చక్రవర్తి యాదరణమున నాంధ్రదేశమునందు వ్యాపించెను.

అశోక చక్రవర్తి యనంతరము మగధను బరిపాలిం

చిన 'కునాల', 'దశరథు'ల వెనుక 'సంప్రతి రాజ్య మునకు వచ్చి క్రీ. పూ. ౨౨౦ మొదలు ౨౧౧ వఱకు పరి పాలించెను. అశోక చక్రవర్తికి బౌద్ధమత మనిన నెంతటి యభి నివేశముండెనో యీతనికి జైనమత మనిన నెంతటి యభి మాన ముండెనని, అశోకునివలెనే యీతఁడును ఆంధ్ర, ద్రమిళ దేశములకు మతబోధకుల నంపి, జైనమతమును వ్యా పింపఁజేసెనని హేమచంద్రుని పరిశిష్ట పర్వము ననుసరించి తెలియుచున్నది. సంప్రతి ప్రయత్నములవలన జైనమత మాంధ్రదేశమున బాగుగ వ్యాపించినను వ్యాపింపక పోయి నను మహాదేవ భిక్షువు తలపెట్టిన బౌద్ధమత వ్యాపన ప్రయ త్నములకుఁ గొంత యాటంకము కలిగిన కలిగియుండును. అయినను తరువాతి కాలమున తెలుఁగుదేశమున బౌద్ధము సర్వజనాదరణీయ మయిన మతమయి వర్ధిల్లె ననుటకు ఆంధ్ర దేశమున నందు ముఖ్యముగ కృష్ణా, గుంటూరు మండ లములందుఁ గానవచ్చిన, కానవచ్చుచున్న బౌద్ధస్తూపాదిక ములే తార్కాణము.

అమరావతీ స్తూపము

భక్తులయిన యాంధ్రదేశ కళోపాసకులు బుద్ధ భగ వానుని పాదపీఠిని కానుకగా సమర్పించిన యట్టి పూజా కుసుమములతో అమరావతీ స్తూప మొకటి. ఇది కృష్ణానదీ తీరమున, ఆనది ముఖద్వారమునకు రమారమి యఱుదది మైళ్ల కెగువను, ప్రాచీ నాంధ్ర రాజధానీ నగరమయిన ధాన్య కటకమను నిప్పటి ధరణికోటకు తూర్పున నరమైలు దూర

మున నున్నది. ఇది యిప్పటి అమరావతీ గ్రామమునకు నడుమ నుండుటచేత అమరావతీ స్తూపమని దీనికిఁ బేరు కలిగినది. క్రీస్తార్వరంభ శతాబ్దులలో ధాన్యాకర మని నామాంతరముఁ గల ధాన్యకటక నగరము దక్షిణాపథము నందలి నగరములలోని కెల్ల నవతంసమై ప్రఖ్యాతిఁ గాంచుటవలన నిది ధాన్యకటక చైత్య మనియు, బౌద్ధ సంఘము నివసించుట కనువయిన విహారములు మొదలగున వనేకము లిచట నుండుటచేత ధాన్యకటక సంఘారామ మనియు బౌద్ధ వాఙ్మయమున నిది ప్రసిద్ధమైనది.

ఈ స్తూప మెప్పుడు నిర్మిత మయినదో స్పష్టముగఁ దెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. శారీరక స్తూపము లెనిమిదింటిలో అశోకుఁ డేడింటిని తెఱపించి యందలి ధాతువులను చిన్న చిన్నవిగ పెక్కు విభాగములు గావించి, యం దొక్కొక దానిమీఁద నొక్క టాకటిగ దేశమునందలి వేర్వేరు భాగములందు మొత్తముమీఁద నెనుబది నాలుగువేల స్తూపములను గట్టించినట్లు తరువాతికాలపు బౌద్ధగాథలు తెలుపుచున్నవి. కొన్ని ఇట్టి గాథల వలననే అమరావతీస్తూప నిర్మాత అశోక చక్రవర్తియని తెలియుచున్నది. ఈగాథలు విశ్వసనీయము లనుటకు ప్రమాణాంతరములు లేకపోయినను ఈస్తూపపు రాలమీఁద మౌర్యలిపితో శాసనము లుండుట వల్లన మౌర్యవంశమువారి పరిపాలనమునమాత్ర మిది నిర్మింపఁబడి యుండు ననుట నిస్సంశయము. స్తూప శిల్పమునందలి యపరిణతములయిన ప్రాచీన రీతులను, పరిణతములుగఁ

గానవచ్చు నర్వాచీన రీతులను వేఱుపటిచి చూచినయెడల,
ప్రాచీనరీతుల ననుసరించికూడ ఇచ్చటి ప్రాథమిక స్తూపము
క్రీ. పూ. రెండువందల ప్రాంతమున వెలసినదిగనే కన్ప
ట్టును. అశోక ప్రేషితుడయి ఆంధ్రదేశమున కరుదెంచిన
మహాదేవ భిక్షువు స్థాపించిన చైత్యక పంథ కిది ప్రధానపీఠ
మగుటచేతను, అటుతరువాతి కాలపు శాసనములం దిది
మహాచైత్య మని పేర్కొనఁబడుటచేతను ఒకవేళ నిది
యశోక చక్రవర్తి ఆదరణమున వెలసినదన్న ననవచ్చును
కాని యిది యూహమాత్రమే. ప్రారంభమున వెలసిన
చైత్యము (స్తూపము) చుట్టును కాలక్రమమున పెక్కు
చైత్యములు వెలసి, యిది బహువిధాలంకార ప్రాకార పరి
శోభితమయి, మాచువారలకు నేత్రపర్వ మొనరించుచు
వార్త కెక్కినది.

మహాదేవుని నాటనుండి యీధాన్య కటక మహా
చైత్యక్షేత్రము ఆంధ్ర మహాసాంఘికులకు ప్రధానమయిన
పవిత్రపీఠముగ నుండినది. ధాన్యకటకము రాజధానిగ ఆం
ధ్రదేశమును బరిపాలించిన ఆంధ్రవంశ్యులగు శాతవాహ
నులు జౌద్ధమతము నాదరించి యీచైత్యమును బెక్కు విధ
ములఁ బెంపొందించిరి. ఈవిధమున నిది క్రీ. పూ. ౨౦౦ లు
మొదలు క్రీ. శ. మూడవ శతాబ్దివఱకు, అనఁగా ఆంధ్ర
రాజుల పరిపాలనము నంతమువఱకు నిది విభవాభిరామ
మయి క్రమాభివృద్ధి నందుచుండెను.

పూర్వశైల, అపరశైలములు

మహాగ్ర్య వంశానంతరకాలపు స్తూప శాసనములను బరిశీలించినచో నం దిది 'చైతికియానం నికాయస మహాచైతియ' మనఁగా చైత్యకనికాయముయొక్క మహాచైత్యమని పేర్కొనఁ బడినది. మహా సాంఘికులలో చైత్యకవాదు లొకరు. ఈబౌద్ధ సంఘమును దాక్షిణాత్య బౌద్ధులు చైత్యవాద సంఘమని, ఉత్తరాది బౌద్ధులు చైత్యశైల సంఘమని వ్యవహరించుచుండిరి. ఈ సంఘముకాక అమరావతినాగార్జునుని కొండ శాసనములందు పూర్వశైల (పువసేలియ), అపరశైల (అపరసేలియ) నికాయములు కూడఁ బేర్కొనఁ బడినవి. పూర్వశైల, అపరశైలములను పేరఁబరఁగిన యిచ్చటి బౌద్ధ సంఘారామములు బౌద్ధవాఙ్మయమునందు కడుంగడు ప్రసిద్ధికెక్కినవి. రమ్యహర్మ్య కళాసౌందర్యమును, ప్రకృతి దృశ్యసౌందర్యమును గూడ నీ సంఘారామములకుఁ గలదని యేడవశతాబ్ది నిచ్చటి కరుదెంచిన యువాచాంగ్ అను చీనా యాత్రికుఁడు వీనిని కీర్తించియున్నాఁడు. ఇవి పూర్వోక్త శాసనములందుఁ గొన్నిట పూర్వమహావనశైల (పువమహావన సేలియ), అపరమహావన శైల (అపరమహావన సేలియ) నామములఁ బరికీర్తితము లయినవి. క్రీస్తుశకము రెండవ, మూడవ శతాబ్దుల నాటి 'గండవ్యూహ' మను నొక బౌద్ధగ్రంథమున* ధాన్యాకరము (ధాన్యకటకము)నకుఁ బూర్వ

* మహాయాన బౌద్ధ లత్యంతపవిత్రములగు భావించి పూజించు 'నవధర్మము' అను బౌద్ధగ్రంథములు తొమ్మిదింటిలో 'గండవ్యూహ'

దిశయందు ' విచిత్రమాలధ్వజ వ్యూహ ' మను పేరఁ బ్రసిద్ధమయిన యొక మహారణ్యము కలదని చెప్పఁబడినది. దీని ననుసరించి చూడ ధాన్యకటక సమీపమున పూర్వపశ్చిమ దిశలందు మహావనావృత శైలము లుండియుండు ననియు, దానం జేసియే యాశైలములందలి సంఘారామములకు పూర్వ, అపరమహావనశైలము లని పేర్లు కలిగె ననియుఁ గొందఱుఁ హింతు చున్నారు.

పూర్వ, అపరశైలము లేవి యను విషయమున పరిశోధక పండితులలో భేదాభిప్రాయములు కలవు. పూర్వశైలము బెడవాడయని కొందఱు యభిప్రాయము : ధాన్యకటకమే యని మఱి కొందఱు మతము. ఇటీవల త్రవ్వఁగా నాగార్జునుని కొండయొద్ద బయలుపడిన స్తూప సంఘారామ, ప్రాకృత శాసనాదుల ననుసరించి చూడ ధాన్యకటకమునకుఁ దూర్పున నున్న సంఘారామము పూర్వశైలమను పేరను, పశ్చిమమున నున్న సంఘారామము అపరశైలమను పేరను బ్రసిద్ధము లయ్యెనని యూహింపఁ దగియున్నది. ఇవికాక కృష్ణా నదీతీరమున కంటక శైలమని మఱియొక సంఘారామముండినట్లు శాసనములవలన విదిత మగుచున్నది. ఈ కంటక శైలమే యిప్పటి ఘంటశాల. నాగార్జునునికొండ, అమరావతు లందలి స్తూపముల నలెనే ఇచ్చటిదికూడ మహాచైత్య

మొకటి. మిగిలిన వెవ్వి యన, అష్టసాహసిక ప్రజ్ఞా పారమిత, దశభూమిశ్వర, సమాధిరాజ, లంకావతార, సద్ధర్మపుండరీక, తథాగతగుహ్యక, లలితవిస్తర, సువర్ణ ప్రభాసములు.

నామాంకితమయి తనరారు చుండుటచేత, నాఁడు కృష్ణానదీ తీరమున వెలసిన సంఘారామాదు లన్నియు మహా చైత్యక పంథకు సంబంధించినవిగఁ గన్పట్టును. ఈ కారణమున చైత్యక నికాయమే పూర్వశైల, అపరశైల సంఘములుగ విడిపోయెనని కొందఁ ఁందురు : దీని నంగీకరింపక మఱి కొందఁఁలు పూర్వపర శైల సంఘముల వలెనే చైత్యక సంఘముకూడ ఆంధ్రదేశ మహా సాంఘికులందలి ప్రత్యేకమయున మూఁడవ విభాగమని చెప్పుదురు. ఆచార వ్యవహారముల యందును, శిక్షా నియమములయందును బరస్పరము వీరికి నెట్టి భేదములు కలవో తెలియదు కాని వీర లెల్లరు నొక్క పంథకే చెందిన వారని శాసనములవలన స్పష్టమగుచున్నది.

అంధకులు

ఎట్లయిన నేమి, ఆంధ్రదేశమున కరుదెంచి చాల కాలము గడచిన మీఁదట మహా సాంఘికులలో పెక్కుతెగ లేర్పడినవి. పైని పేర్కొనినవి కాక శాసనాధారమున రాజగిరికులు లేక రాజగిరి నివాసకులని, సిద్ధాంతికులని మఱి రెండు తెగల పేర్లు తెలియుచున్నవి. ఇవి యన్నియు బౌద్ధ గ్రంథములందును బేర్కొనఁ బడినవి. హిమవత, వాజిరియ, పువ్వసేలియ, అపరసేలియ, రాజగిరీయ, సిద్ధాంతిక సంఘములు మహా వంశమువలనఁ దెలియవచ్చును. పూర్వశైల, అపరశైల, చైత్యకులతోపాటు హైమవతులు, లోకోత్తర వాదులు, ప్రజ్ఞప్తివాదులు అను మూఁడు క్రొత్త తెగలను బర్జెస్ దొర పేర్కొనియున్నాఁడు. ఈ తెగల పే నెట్టి వయి

నను చైత్యక, పూర్వశైల, అవరశైల, రాజగిరిక, సిద్ధాంతిక
నికాయములు కేవలము తెలుగు దేశపు తెగలని తెలుగు
దేశపు ప్రాకృత శాసనములందు వీరుదాహృతు లగుటవలన
నిశ్చయింప వచ్చును. వీరిలో గడపటి నాలుగు తెగలవారు
బౌద్ధ గ్రంథములందు అంధకులు అను పేర బేర్కొనఁబడిరి.
అంధకులే ఆంధ్రులు.

క్రీస్తుబ్దమున కించుక పూర్వమునఁ గూడ ఆంధ్ర
దేశమునందలి యీ ధాన్యకటక ప్రాంతము బౌద్ధమతమునకు
పంట పొలమయి, బౌద్ధులకుఁ బట్టు గొమ్మగ నుండె నను
టకు సింహళద్వీప చరిత్రమే యాధారము. బౌద్ధ వాఙ్మయ
మున 'తాంబపణ్ణి' యనఁ బరఁగిన సింహళద్వీపమును క్రీ
స్తుబ్దమునకు రెండువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమున
పాలించుచుండిన 'దుట్టగామణి' యను ప్రభువు అనురాధ
పురమున 'మహాధూపము' (ర్వావెల్లి మహాస్తూపము)ను
నిర్మించుచుండిన సందర్భమున హిందూదేశమునందలి వేఱు
వేఱు ప్రాంతములనుండి అర్హతులు, ఆచార్యులు వేలకొలది
బౌద్ధసాంఘికులతో నచ్చటి కరిగిరట. ఇట్లు వెల్లిన వారిలో
అర్హతుఁడయిన మహాదేవుఁ డొక్కఁడు, ఇతఁడు 'పల్లవ
భౌగ్గ'ముననుండి నాలుగులక్షల యఱువదివేల భిక్షువు
లను వెంట నిడికొని వెళ్లెనట. భిక్షువుల సంఖ్య యతిశ
యోక్తి యని త్రోసివేసినను, 'పల్లవభౌగ్గ'మున బౌద్ధమత
మత్యంతాభివృద్ధి చెందుచుండెనని యూహించుట సమంజసము
కాకపోదు. 'భౌగ' ('భౌగ్గ') పదము 'మహేంద్రభౌగము',

‘కవచకారభోగము’, ‘హామనిభోగము’ అని ప్రాచీన శాసనములందు దేశవిభాగపరముగ వాడుక చేయఁబడినందున, ‘పల్లవభౌగ్గ’ (పల్లవభోగ) మనునదియు నొక దేశవిభాగమయి యుండుట నిశ్చయము. దేశవిభాగమను నర్థమున ‘భోగ’మునకు బదులు దేశ, విషయ, నాఁడు పదములు ప్రాచీన శాసనములందుఁ బ్రయుక్తము లగుటవలన ‘పల్లవభౌగ్గ’ మనునది ‘పల్లవవిషయ’ మని కాని, ‘పల్లవనాఁడని కాని చెప్పవలసి యుండును. ‘పల్లవనాఁడే’ ఇప్పటి ‘పలనాఁడ’ యైనదని కొండలు చరిత్రకారుల యభిప్రాయ మగుటవలన ‘పల్లవభౌగ్గ’ మనునది ‘పలనాఁడని నిర్ణయింపఁదగును. పల్లవనాఁడును, అందలి ధాన్యకటకమును ప్రాచీన కాలమున పల్లవులు పాలించిరని శాసనముల వలనను, గాథల వలనను గూడఁ దెలియుచున్నది. త్రిలోచన పల్లవునికి ధాన్యకటక మొకప్పుడు రాజధానిగ నుండినట్లు గాథలు కలవు. కాంచీపురము రాజధానిగఁ పరిపాలనము నెఱపిన పల్లవులు ధాన్యకటకమునఁ దమ ప్రతినిధులను నిలిపి యాంధ్రాపథమును పాలించినట్లు శాసనములు తెలుపుచున్నవి. క్రీస్తుశక మూఱవ శతాబ్దిని విష్ణు కుండుల విజృంభణము ననంతరమునఁ గాని పల్లవులు కృష్ణానదీ తీరమును విడిచి యింకను దక్షిణ దిశకు సాగియుండలేదు. స్వతంత్ర రాజ్యము స్థాపించుటకు పూర్వము కూడ ఆంధ్రరాజు లయిన శాతవాహనులకు సామంతులును, సైన్యాధిపతులు నయి, పల్లవులు ప్రాముఖ్యము గడించి బౌద్ధ గ్రంథములందు నాగదేశ మని ప్రసిద్ధ

మయిన యీ ప్రాంతమునందలి వారితో సంబంధ బాంధవ్యములు నెఱపి వర్ధిల్లుచుండిరి. పల్లవులకు జన్మస్థలముగఁ గాక పోయినను వారికిఁగల యితర సంబంధాధిక్యమువలన 'పల్లవ భౌగ్గము' (పలనాడు) అను పేరఁ బరఁగిన యీ ధాన్యకటక ప్రాంతము క్రీస్తుబ్దమునకుఁ బూర్వమునఁ గూడ బౌద్ధమతమునకు 'చేవపట్టు'గ నుండెనని నిరూఢమగుచున్నది.

బౌద్ధమత మట్లు ప్రబలుచుండినను అమరావతీ స్తూపమునఁ గడు ప్రాచీన చిత్రము లరుదుగను, అర్వాచీనములయినవి, అనఁగా మొదలి స్తూపము నిర్మితమయిన రెండు వందల సంవత్సరములకుఁ దరువాతివి, అధికముగను గాన్నించుటచేత మొదటి నాశ్లలోకంఁజె తరువాతనే యిచ్చటి స్తూపము పెంపుచెంది గొప్ప బౌద్ధక్షేత్రముగ ప్రఖ్యాతమయిన ట్లూహింపవలసి యున్నది. అది బౌద్ధమునం దద్భుత పరివర్తనము జరగిన కాలముననే యీస్తూప మత్యంతము పెంపు చెందుటచేత దీని పేరుపెంపులకుఁ దోడుపడిన యా పరివర్తనమును గుఱించి యించుక తెలిసికొనుట యావశ్యకము.

హీనయాన, మహాయానములు

వైశాలీ నగరమున బౌద్ధసంగీతి జరగిన నాటనుండి బౌద్ధసంఘమున కక్ష లేర్పడినవి. ఇవి పెరుగుచు రాఁగా మూల మత సిద్ధాంతములను గూర్చిన యభిప్రాయములు కూడ మారుచు వచ్చినవి. బౌద్ధ సిద్ధాంతములందలి యీ మార్పువలన బౌద్ధము కూడ రెండు విధములయిన దయ్యెను.

బౌద్ధ సంఘమునందలి యొక కక్షవారు మార్పు చెందుచుండిన బౌద్ధమును, వేటొక కక్షవారు మార్పును ద్వేషించి మూల సిద్ధాంత బద్ధమయిన ఆదిమ బౌద్ధమును అభిమానించిరి. రాఁగా రాఁగా, మార్పునొందిన బౌద్ధమునకు 'మహాయాన' బౌద్ధమని, ఆదిమ బౌద్ధమునకు 'హీనయాన' బౌద్ధమని పేర్లు కలిగినవి. 'హీనయానము'న సర్వసంగ పరిత్యాగముఁ గావించి, భిక్షువుగాఁ జేరి, 'వినయ, సుత్త, అభిధమ్మము' లను త్రిపిటకములను జదివి పరిజ్ఞాతయై అర్హతుని పదము నొందినవానికే నిర్వాణోపలబ్ధి కలుగును. ఈకారణమున 'హీనయానము'నకు 'అర్హతయాన' మనికూడ పేరుకలదు. 'మహాయానము'న వెంటనే యట్టి సంగ పరిత్యాగము గావించుట యనావశ్యకము. బంధువులనుండి విడిపోవ నక్కఱలేదు. ఇల్లు, వాకిలి విడనాడ నక్కఱలేదు, ప్రేమబంధములను త్రెంప నక్కఱలేదు; ఎచ్చట నున్నను, ఏ వృత్తి నవలంబించు చుండినను, గృహస్థధర్మమునే నడపుచు సర్వభూతములయెడల ప్రేమయు, దయయుఁ జూపుచు, లోక కల్యాణమును గోరి సత్కార్యాచరణ పరాయణుడయి బౌద్ధధర్మముల ప్రకారము ప్రవర్తించు చుండినచో నెట్టివాడయినను నిర్వాణము నొందఁ గలఁడు. ప్రధానభేద మీరెందుమత శాఖలకు నిదియే. ఈవిధమున 'హీనయానము'న భిక్షు సంఘము అంచులవఱకు మాత్రమే నిండిన బౌద్ధము తొణికి, పొంగి పొరలి యుదకు ప్రపంచజీవితములోనికి జాలువారినది.

మహాయానమున నిర్వాణోపలబ్ధి సర్వజన సులభ మగుటచేత బౌద్ధమున నెంతయో గొప్ప పరివర్తనము సంభ వించెను. ఆదర్శములు మాటినవి ; ఆచారములు మాటినవి ; తత్వము భేదించినది ; భక్తి హెచ్చినది ; కర్మకాండము పెరిగినది ; నూతనసృష్టి యెంతయో కలిగినది. తుదకు బుద్ధుఁడు మొదట బోధించిన బౌద్ధమునకు, ఈవిధమున పరి వర్తనము నొందిన బౌద్ధమునకు పెక్కువిషయముల సాదృ శ్యమే లేకపోయినది. రాగ ద్వేష మోహనల జ్వాల లంత రించి, స్వకీయ వ్యక్తిత్వము రూపఋతుయును, దుఃఖ సము దయముననుండి ప్రాణి మోక్షము నొందుటయునే నిర్వాణ మని ప్రథమమున బుద్ధుఁడు బోధించెను. అంతకన్న 'తత్వ' పరముగ నతఁ డేదియుఁ జెప్పియుండక పోవుటయే కాక, అట్టి దానిని గూర్చిన కల్పనాలోచనములు కూడ వనియు నిపే ధించెను. అట్టిది, మహాయానమున, ప్రపంచ సత్యత్వా సత్యత్వములను గూర్చియు, పరమజ్ఞానమునుగూర్చియు తర్క వితర్కములు ప్రబలి బౌద్ధదర్శనము (Buddhist philosophy) అంకురించి యది క్రమముగా విస్తరిల్లినది. ఇట్లగుటలో, ధర్మ కాయ, సంభోగకాయ, నిర్మాణ కాయములని బుద్ధకాయత్రయ సిద్ధాంత మేర్పడినది. 'హీనయానము' నబౌద్ధులకు ధర్మము, బుద్ధుఁడు, సంఘము అనునవి ధర్మప్రాముఖ్యముతో శరణ్యము లు కాగా, మహాయానమున బుద్ధుఁడు, ధర్మము, సంఘము అని బుద్ధప్రాముఖ్యముతో శరణ్యము లయినవి. బౌద్ధము సర్వ జన సులభ మగుటచేత నీమార్పున కనుగుణమయిన లక్ష్య

మావశ్యకముయి, మహాయానమున బోధిసత్వాదర్శము ప్రాధాన్యము వహించెను. సంపూర్ణ వికస్థిత చిత్తులయి, ప్రపంచదుఃఖమునకుఁ దామును పరితాపము ననుభవించుచు, దమ ప్రేమము కారణముగ అలసులుగ నుండక, అతాకికాదార్యముతో ఈజన్మమునను, భవిష్యజన్మము లందును ప్రపంచ సేవచేయఁ గృత నిశ్చయము లై, సర్వభూత నిర్వాణోపలబ్ధికిఁ బాటుపడుచు, ఈజన్మమునందుఁ గాని, భవిష్యజన్మమునందుఁ గాని విధాయకముగ బుద్ధపదమును బడయువారు బోధిసత్వులు. దరిద్రాపుగ బుద్ధపదమును సమీపింపవచ్చిన యిట్టి బోధిసత్వులతోఁజ్ఞాటు కాని, బుద్ధులతోఁజ్ఞాటు కాని లేనిదే మహాయానమున బౌద్ధమతావలంబి బుద్ధపదము నొంద నేరఁడు. భక్తిసాధనముననే బోధిసత్వులు వశులై భక్తునికి తోడ్పడుచుందురు. ఈ కారణమున, బౌద్ధులకు హీనయానమున స్తూపమునకు పూవులు సమర్పించుట, దానికి ప్రదక్షిణముచేయుట, బౌద్ధ తేత్రములను సందర్శించుట, బౌద్ధ భిక్షువులకు భోజన మిడుట కర్తవ్యములు కాఁగా, మహాయానమున బుద్ధునికి భిన్నులయిన బోధిసత్వులు మొదలగు దేవతలను పూజించుట ప్రధానకార్యమయ్యెను. బోధిసత్వుల కీర్తిని గలిగిన ప్రాధాన్యమువలన మహాయానము 'బోధిసత్వయాన' మనియు పేరు గాంచినది.

కృత నిశ్చయత్వము ('ప్రణిధానము')న కిట్టి బోధిసత్వులలో పేర్కొనఁదగినవాఁడవలొకి తేశ్వరుఁడు. ఇతఁడు ప్రపంచమునందలి ధూళి రేణువుకూడ బుద్ధపదము నొందిననే

కాని తాను నిర్వాణము నొందనని 'ప్రణిధానము' గావించినవాఁడు. బోధిసత్వులు భార్యాసహితులు : సంపత్సమేతులు, మహాయానమున వీరు అసంఖ్యముగ వెలసిరి. వీరిచుట్టు నపూర్వములయిన గాథ లనేకము లల్లుకొని, మహాయానమునకు గొప్పపురాణవాఙ్మయమును (Mythology) బ్రసాదించినవి. ఇట్టి బోధి సత్వులలో నొకఁడును, బౌద్ధమున విద్యా సంస్కృతుల కధి దై వతమును అయిన 'మంజుశ్రీ'కి 'మాలధ్వజ పూహచైత్యము' (ధాన్యకటక చైత్యము) చెంత నున్న మహారణ్య మావాసమనియు, నతఁడు ఆ ప్రాంతమున నివసించుచుండిన నాగవంశ్యు లనేకులను, ఇంక నితరులను బౌద్ధులను గావించె ననియు 'గండ పూహ' మను గ్రంథమునఁ దెలుపఁబడినది.

మహాయానము విస్తరిల్లిన కాలముననే అమరావతీస్తూపము పేరుపెంపులు గాంచి విఖ్యాత బౌద్ధక్షేత్రమయి విలసిల్లినది. ఈనూతన బౌద్ధ మావిష్కరణము చెందిన స్థలము అమరావతీ ప్రాంతమని కొందఱును, కాశ్మీర గాంధారములని కొందఱును వచింతురు. ఇందేది సత్యమయినను మహాయానమునకు నమరావతికి నెక్కువ సంబంధము కలదనిమాత్ర మంగీకరింపక తీరదు.

ఆర్య నాగార్జునుఁడు

ఆంధ్రదేశమునందలి మహా సాంఘికుల మహాయాన బౌద్ధమునందలి గొప్ప పరిణతి నొందిన బౌద్ధ దర్శనము మాధ్యమిక వాద మనుపేర వికసించినది. ఈ

వాదమును బ్రతిపాదించినవాఁడు బౌద్ధ శ్రావకుఁ డయిన యార్య నాగార్జునుఁడు. మహాయాన మత స్థాపకుఁడే యితఁడని కొందఱు అందురు కాని ఇతనికి పూర్వమే మహాయాన బౌద్ధ మావిష్కరణము నొందుటకుఁ గారణములయిన యభిప్రాయములు బౌద్ధసంఘమున నిగూఢములుగ నుండిన వనియు, ఇట్టి యభిప్రాయముల నదివఱకే వెలువఱుచుచు వచ్చిన యాచార్యులు కొందఱు కల రనియు కొందఱు అందురు ; కాని మహాయానము ఆర్యనాగార్జునుని వలననే ప్రఖ్యాతమయి వర్ధిల్లినదని యెల్లరు నంగీకరింతురు.

జన్మచేత బ్రాహ్మణుఁడయి, మతావలంబనమున బౌద్ధుఁ డయిన యీ యార్య నాగార్జునుని కాలమును గుఱించి కాని, జన్మస్థలమును గుఱించి కాని మనకు నిశ్చయముగఁ దెలియదు. కొందఱు టీ యాచార్యసత్తముఁడు క్రీస్తుబ్బమునకు పూర్వము మొదటిశతాబ్ది యంతిమభాగమునం దుండెననియు, మఱి కొందఱు క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్ది యంతిమభాగమునను, మూడవ శతాబ్ది యారంభమునందు నుండెననియు వాదింతురు ; క్రీస్తుశకము రెండవ శతాబ్దినాటివాఁడను నభిప్రాయమే యిప్పుడు ప్రబలముగ నున్నది. విదర్భయందలి యమరావతిలో జన్మించెనని కొందఱు, దక్షిణ కోసలదేశీయుఁ డని కొందఱు, ఆంధ్రదేశము వాఁడని మఱి కొందఱు, కాంచీ పుర ప్రాంతమున జనియించిన వాఁడని వేఱొక కొందఱు— ఇట్లేతని జన్మస్థలమును గుఱించియు వేఱువేఱు వాదములు

కలవు. నాగార్జునాచార్యుఁ డొక్కఁడు కాఁడనియు, అపేరు కలవారు వేఱువేఱు కాలములందుఁ బుట్టి ప్రఖ్యాతులయిన వారు మువ్వరు కల రనియు నొక పాదము కలదు. ఎచ్చట జన్మించినను మాధ్యమిక వాదకర్తయయిన నాగార్జునుఁడు తన జీవితపు ప్రాద్దు పడుమఱి దెసకు వ్రాలిన కడపటి కాలమును కృష్ణానదీతీర ప్రాంతమునందుఁ గడపె నని బౌద్ధ గ్రంథములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఆకాలమున దక్షిణాపథము నేకచ్ఛత్రముగఁ బాలించుచుండిన యాంధ్రరాజు 'సాతవాహనుఁ' డీయార్య నాగార్జును నాదరించి యత్యంతము గౌరవించెను. ఆర్య నాగార్జునుఁడు శ్రీ ధాన్యకటకము చుట్టు నానా చిత్రవిచిత్రిత మయిన ప్రాకారమును గట్టించుటయే కాక, మహాధానపతి (Patroniser) 'సాతవాహను'ని వితరణౌదార్యములవలన 'శ్రీ పర్వతము'న 'శైలమంటపాలయము'ను గట్టించెను.

శ్రీ పర్వతమును, ధాన్యకటకమును ప్రముఖములయిన బౌద్ధ పీఠములని 'మంజుశ్రీ మూలకల్ప'మను బౌద్ధ గ్రంథమునఁ గలదు. జీవితావసానదశయందు నాగార్జునాచార్యుని కావాసమయిన శ్రీ పర్వతమును, పూర్వోక్త గ్రంథమునఁ బేర్కొనఁ బడిన శ్రీ పర్వతము నొక్కటియే కానోవును. ఈ శ్రీ పర్వతము కృష్ణానదీతీరస్థమయి నేడు శైవ క్షేత్రముగఁ బేరెన్నికఁ గన్న శ్రీ శైలమే యని కొందఱి యభిప్రాయము. కాని యిటీవల పలనాటి సీమయందలి నాగార్జునుని కొండదగ్గఱ త్రవ్వఁగా బయలుపడిన స్తూపశాసన

ముల ననుసరించి శ్రీ పర్వత మనునది 'మహావైత్య' విలసిత
మయిన నాగార్జునునికొండ యగు నేమోయని తోచుచున్నది.
ఆ శాసనములందు 'శ్రీపర్వతము' కాశ్మీరము, గాంధారము
చీనా, అపరాంతము, వంగము, వనవాసి, 'తాంబపణ్ణి'
ద్వీపము మొదలగు దూరస్థ దేశములందు బౌద్ధ మతమును
వ్యాపింపజేయు బౌద్ధుల కత్యంత పవిత్రక్షేత్రమని చెప్ప
బడినది. ఈ ప్రాంతమున నుండియే, అనగా కృష్ణానదీతీరస్థ
మయిన గూడూరు(కొడ్డూర)నుండియే బౌద్ధులు బర్మా,
సయామ్ మొదలగు దేశములకు ఓడనెక్కి బౌద్ధమతబోధకై
అరుగు చుండువారు. బుద్ధుని పితవ బుద్ధుని యంతటి వా
డయిన నాగార్జునాచార్యుని కావాసమయిన స్థలమగుటచేత
పూజ్యార్థమున నాపర్వత ప్రదేశమునకు శ్రీ పాకు, శ్రీపాద
ములు అనునట్లు శ్రీ పర్వతమను నభిధానము కలిగియుండును.
బౌద్ధ మతము క్షీణించి, దాని మీది గౌరవాదరణములు
నశించిన మీదట నా పర్వతనిలయము వట్టి 'నాగార్జునుని
కొండ' నా బరగి యుండవచ్చును.

త న్నాదరించిన 'సాతవాహన' భూపతికొటకు ఆర్య
నాగార్జునుడు బుద్ధభగవానుని సుగుణసంపద కంటికి గట్టి
నట్లు వర్ణించుచు, ఛందోబద్ధమయిన యొక 'సుహృల్లేఖ'
రచించి పంపినట్లు బౌద్ధగ్రంథములు నుడువుచున్నవి. ఈ
'సుహృల్లేఖ' చీనా, తిబెత్తు భాషలలోని కనువదింప బడి
నది. చీనా భాషలోనికి దీనిని గుణవర్మ యనునతడు క్రీ. శ.
౪30 ప్రాంతమున పరివర్తనము చేసెను. తిబెత్తు భాష

లోనికిని ఆ ప్రాంతమున నె యిది 'సింఘవర్మ' చేత నను
వదింపఁ బడినది. దీనికి మూడవ యనువాదము కూడఁ
గలదు. క్రీ. శ. ౬౨౩ ప్రాంతమున 'ఇట్టింగ్' అను
ప్రసిద్ధ చీనా యాత్రికుఁడు హిందూదేశమును సందర్శింప
నేతెంచి తామ్రలిప్తి నగరమున కరిగినప్పుడు స్వయముగ
నతఁ డచట దానిని తన మాతృభాషలోని కనువాదము
గావించెనట. ఇంతటి ప్రసిద్ధమయిన యీ లేఖ మూలము
మాత్రము హిందూదేశమున నంతరించి పోయినది. 'సుహృ
ల్లేఖ' యను పేర 'తిబెత్తు' భాషనుండి యాంగ్లమున
కనువదింపఁ బడిన యొక పద్యగ్రంథము కలదు. ఇది నాగా
ర్జునాచార్య విరచితమయిన 'సుహృల్లేఖ' కనువాద మగునో
కాదో తెలియరాదు.

అమరావతీ చైత్యము : పేరుపెంపులు

ఆంధ్రవంశ్యులయిన శాతవాహనులలోఁ గొందఱు
బౌద్ధ భిక్షువుల నిమిత్తము నాసిక, కార్ణి మొదలగుచోట్ల
గుహలు తొలిపించి యొసంగి, వారి కనేక దానములు చేసి
యుండుటవలన వారి బౌద్ధమతాభిమానము వెల్లడి యగు
చున్నది; కాని వీరిలో నాగార్జునాచార్యునికి సమ కాలికుఁ
డయి, యా మహాబోధిసత్వు నాదరించిన శాతవాహన
భూపతి యెవరో యెఱుంగరాక యున్నది. గౌతమీపుత్ర
వాసిష్ఠీపుత్రులు, యజ్ఞశ్రీ మున్నగు ప్రసిద్ధాంధ్ర భూనా
థులు తాము స్వయముగ బౌద్ధులు కాకపోయినను, బుద్ధ
భగవానుని యెడఁ గల భక్తి తాత్పర్యముల వలనను, ఆర్య

నాగార్జునుని దివ్య ప్రభావము వలనను బౌద్ధము నాదరించి, బౌద్ధులను బోషించి, మహా చైత్యమునకు భక్తి కానుకలను సమర్పించినారు.

ఆర్య నాగార్జునుని కాలమే ధాన్యకటక బౌద్ధమునకు మేలయిన పూలకాగు. ఆ కాలమున నది గొప్ప బౌద్ధ విద్యాపీఠమని వాసికెక్కినది. దేశాంతరములందును, ద్వీపాంతరములందును ధాన్యకటకము పేరు మారుమ్రోగినది. తిబెత్తు దేశమునందలి లాసానగరము సమీపమునందుఁ గల 'డూపాంగ్' విద్యాపీఠము దీని యొరవడి మీఁదనే వినిర్మితమయినదని తిబెత్తు దేశ గ్రంథములందుఁ గలదు. ఈ పవిత్ర బౌద్ధక్షేత్ర మెల్లప్పుడు దేశాంతరాగతులయిన బౌద్ధబృందముతోఁ గిట కిట లాడుచు కనులకు విందొనర్చుచుండెడిది.

మహాయానమున పౌరాణిక బౌద్ధ దేవతా సంఖ్య యధికమయి, యా దేవతలకు పూజావిధియు, స్తోత్రాదికములును అతిశయిల్లుటతో మంత్ర, తంత్రాదికములు కూడ తావు కల్పించుకొనినవి. వీనికి మూలము లయిన తాంత్రికాభిప్రాయములు మహాయాన మారంభమున నుండియు అందు అప్యక్తముగ నుండి కాలక్రమమున సువ్యక్తములయి బౌద్ధము పొందిన తరువాతిపరిణామమగు 'వజ్రయానము'న విధి విహితముగ పరిద్యోతితము లయినవి. తాంత్రిక పద్ధతి ప్రబలిన యీ కాలమునఁగూడ ఈ ధాన్యకటకము ప్రాధాన్యము వహించుటచేత కానోపు, నిది దక్షిణాపథమున తంత్రప్రతిష్ఠా

పనములకు చాల ప్రసిద్ధి కెక్కినదని తిబెత్తు దేశ బౌద్ధ గ్రంథములు నుడువుచున్నవి. 'దశవలుః' డను బౌద్ధ సాధువుంగవుఁ డొకఁడు శ్రీ ధాన్యకటక చైత్యముకడ తంత్రముల నన్నిటిని జేర్చెనట. 'మాతృ తంత్ర కాలచక్ర' మీ ధాన్యకటక చైత్యము కడకుఁ జేర్చఁబడిన దనియు, నిచట బుద్ధుఁడు కాలచక్ర మనుధ్యానసమాధిని గూర్చుండినచోట 'వజ్రపాణి' యనుబోధిసత్వుఁడు దిన్యమయిన రమ్య హర్మ్యమును ఆశ్చర్యకరముగఁ దన మహిమచేత నిర్మించె ననియు తిబెత్తు బౌద్ధ గ్రంథములందుఁ గలదు. ఈగ్రంథములయాధారమున నే, నా గార్జునుని కిచట 'మహాకాలతంత్రము' లభించినదని తెలియుచున్నది. పూర్వోక్త గాథల యాధార్థ్య మెటులున్నను ధాన్యకటకమునకు తాంత్రికబౌద్ధముతో సంబంధము కలదను విషయము నవి స్థిరపఱుపఁగలవు.

అంతిమదశ

అచిరకాలమున నే ధాన్యకటకమున కా మహాదశ తొలఁగిపోయినది. మహాచైత్యము ప్రభ క్రీస్తుశకము నాలుగైదు శతాబ్దులవఱకు వెలిగినది. దాని క్షీణదశ కంతట నుండియే మొదలు. ఇందులకుఁ గల కారణము లనేకములు. ముఖ్యకారణము వైదికమయిన బ్రాహ్మణ మత విజృంభణము. ఆ కాలమున వైదిక మతాభిమానము గల రాజ్యము లనేకములు వెలసినవి. పల్లవులు, విష్ణుకుండులు, చాళుక్యులు, గుప్తులు, వాకాటకులు మొదలగు వంశముల వారువైదిక బ్రాహ్మణ మతాభిమానులయి యజ్ఞ యాగాది

సవన దీక్షాప్రవృత్తిఁ గలిగి బ్రాహ్మణ మతమున కాశ్రయ మొసంగి బౌద్ధము నుపేక్షించిరి. ఆశ్రయ మొసంగి పోషించు దాత లేక దక్షిణాపథమున బౌద్ధము క్రమ క్రమముగా క్షీణ దశకు వచ్చెను.

క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్దియందు చీనా యాత్రికుఁ డయిన యువాన్ చాంగ్ ఆంధ్రదేశమున కరుదెంచి ధాన్య కటకనగరమును సందర్శించునాఁటికే బౌద్ధము దుర్దశ ప్రస్థు టముగ నేత్రగోచర మయినది. ధాన్యకటక నగరమున నసంఖ్యములుగ విలసిల్లిన బౌద్ధ విహారరాజము లనేకములు భిక్షు సంఘ పరిత్యక్తములయి, జనశూన్యములయి పాడు వారి యుండినవి. ఇరువది విహారములందు మాత్రము బౌద్ధ సాంఘికులు నివసించుచుండిరి. వా రయినను వేయిమంది కెక్కువగ లేరు. వీరిలో ననేకులు మహాసాంఘిక బౌద్ధులు. ఒకప్పుడు బౌద్ధమున కాయువు పట్టుగ నుండిన ధాన్య కటక నగరముననే యువాన్ చాంగ్ సందర్శించు నాఁటికి వంద హిందూ దేవాలయములు ప్రతిష్ఠితము లయినవి ; బౌద్ధే తరులయిన పెక్కు మతములవారుకూడ నచటఁ గాన వచ్చు చుండిరి. అప్పటికిని ఆ మహానగరమునకు విద్యాపీఠమును యశస్సు కుంచితము కాలేదు. ఆ నగరమునం దుండిన కాల మున యువాన్ చాంగ్ అచ్చటి బౌద్ధ భిక్షువు లిరువురితో మహాసాంఘికుల 'అభిధర్మ గ్రంథము'లను అధ్యయనముఁ గావించి, వారికి మహాయాన ధర్మగ్రంథముల నుపదేశించెను.

నేటిస్థితి

బౌద్ధ మతావసానదశలో తాంత్రికపద్ధతి ప్రబలమయి మహాయానము బౌద్ధనామ మాత్రాంకిత మయిన తాంత్రిక శైవ కల్పమయి, తన విశిష్టలక్షణమును గోలుపోయి క్రమముగ నంతరించినది. నాటనుండి ధాన్యకటక 'మహాచైత్యము'నకు పూజావేదికపయి స్థానము లభింపలేదు. క్రీస్తు శకము పదునొకండవ శతాబ్దివఱకు పరిశుద్ధాంతఃకరణము గల జానపదులు భక్తి ప్రేరితులయి దానికి ఎడనెడ పుష్పాంజలులను సమర్పించుచు వచ్చినను మత మనుమబ్బుతెర దిగఁ జారిన మీఁదట నది యుత్కృష్ట శిల్ప కళాభిజ్ఞత కపూర్వోదాహరణముగ మాత్రమే పోలుపారి, కాల విపర్యయమున శతాబ్దులు గడచి పోవ శిథిలమయి భూగర్భస్థ మయినది. ఇయ్యది క్రీస్తుశకము పదునెనిమిదవ శతాబ్దియందు తుదకు సౌందర్యకళాభిజ్ఞులయిన పాశ్చాత్యుల ద్వారమునఁ దన యస్తిత్వమును బయలు పఱచుకొని, విశీర్ణములయిన చైత్య శిల్పచిత్రముల రూపమున ప్రాచీనాంధ్ర శిల్పకళాకుశలుల కళా విజ్ఞానమునకు నేడు స్మారక చిహ్నమయి యలరారుచున్నది.

ఆంధ్రదేశమున కృష్ణానదీ తీరమునందలి చైత్యాలయ, విహారాది బౌద్ధ ప్రతిష్ఠాపనములు కూడ కాలక్రమమున పాడువడి భూగర్భమునఁ బడి పూడిపోయి దిబ్బలయి, బౌద్ధావసానదశయందు వర్ధిల్లిన తాంత్రిక పద్ధతియందు నింద్యముగ సంభావింపఁ బడిన కర్మకాండము వలన నేమో, యవి తరు

వాతి తరముల వారి స్మృతిచంద్రికా ధవళిమయందు 'లంజ
దిబ్బ'లనుపేర కళంకాంకములుగ నే నిలిచి పోయినవి. పూడి
పోయిన స్తూపము లొకప్పుడు విహారాంతికమున వెలసినవే
యగుటవలన నా స్తూపపు దిబ్బలను గూడ ప్రాంతీయులయిన
జానపదు లాపేరనే వ్యవహరింతురు. దీప సహస్రాలంకృత
మయి, బుద్ధదేవుని జయంత్యుత్సవములకును ఇతరబౌద్ధవర్ధం
తులకును దేశాంతరముల నుండియు, ద్వీపాంతరముల నుండి
యు వేలకొలది బౌద్ధ భక్తబృందము నాకర్షించుచు, సయన
పర్వముఁ గావించుచుండిన యీ మహాచైత్యము విలసిల్లిన
క్షేత్రము ఆమహా విభూతి యెల్ల హరించిపోవ 'దీపాలదిన్నె'
యను నామమును మాత్రమే పరిశిష్టముగ నిలుపుకొని 'బ్రదికి
చెడ్డయాంధ్రుల పూర్వవై భవంబు' ననేకశతాబ్దులనుండి కన్నీ
రు మున్నీరుగ వర్ణించు మహావాహిని కృష్ణవేణీస్రవంతితో
శ్రుతికలిపి నేటికిని హృదయవిచారణముగ విషాదగీతి నాల
పించుచునే యున్నది.

ఆకృతి, శిల్పములు

ఆధునిక కాలమున అమరావతీస్తూపము పేరు ప్రతి
ష్ఠలు అందలి శిల్ప చిత్రముల యోగ్యతవలననే దిగంత
విశ్రాంతము లయినవి. ఆంధ్రులకు కీర్తి సముపార్జించి పెట్టిన
యీ స్తూపము నాకృతినిగుఱించియు, స్తూపశిల్పమునఁ జూపఁ
బడిన యితివృత్తములను గుఱించియు నించుక తెలిసికొనుట
యుక్తము.

ఇంచు మించుగ వృత్తాకారముగల పెద్ద వేదిక (Basement), త దుపరితలమున అర్ధగోళాకారముగల యండ్డము (Dome), దానిమీఁద హర్మిక (Pavilion), దానిపయిని కేతనవిరాజితమయిన దండంచిత చ్చత్రము అనెడి యంగములతోఁ గూడిన సంపూర్ణ నిర్మాణమే ధాన్యకటక చైత్యమని, అమరావతీ స్తూపమని విఖ్యాత మయినది.

వేదికమీఁద అండ్ నిర్మాణమునకు నాలుగు వైపుల యందును 'ఆయక' స్తంభము లనుపేర అయిదేసి స్తంభములుండెడివి. ఈ స్తంభములమీఁద వెలుపటివైపు దిగువ భాగమున స్తూప, ధర్మచక్ర, బోధివృక్ష చిత్రము లుండును. అమరావతి, భట్టిప్రోలు, జగ్గయ్యపేట, ఘంటశాల స్తూపములందు మాత్రమే కాని యుత్తర హిందూస్థానమునందలి యే స్తూపము లందును ఇవి కానరాకపోవుటచేత 'ఆయక' స్తంభ ప్రతిష్ఠాపనము ఆంధ్రదేశమునందలి బౌద్ధస్తూపముల విశిష్ట లక్షణమని సిద్ధాంత మయినది.

వేదికకు చుట్టును 'శ్రీవీధి' యను పేర ప్రదక్షిణవీధి యుండెడిది. ఈ వీధి నావరించి నిలువు తాతికంబములతోను, వీనిలోని కెడనెడ నడ్డముగఁ జొనిపిన తాతి కమ్ములతోను నిర్మించిన కట్టువవంటి శిలా ప్రాకారము కలదు. ఆర్యనాగార్జునునిచేత నిర్మితమయినదని పరికీర్తిత మయిన ప్రాకార రేఖయిదియే. స్తంభములలోనికి సూచీ విధమునఁ జొరుచుకొని పోయిన వగుటచేత అడ్డుకమ్ములు సూచీ నామాంకితములయినవి. ప్రాకార రేఖయందలి శిలా స్తంభోపరితలమున

తాతి దూలములతో మదురువలె నేర్పడిన భాగమునకు
 'ఉష్ణిష' మని పేరు. సూచీ సంభోష్ణిషములు అతిమనో
 హర మయిన దివ్య చిత్ర సంపదతో నొప్పారినవి. ప్రాకార
 రేఖయందు నాలుగు దిశల నాలుగు ద్వారములు కలవు.

మాయాదేవి స్వప్నము, బుద్ధుని జననము, మహాభి
 నిష్క్రమణము, మృగదావమునందలి బుద్ధుని మొదటి
 ధర్మబోధ, మారప్రలోభకథనము, బుద్ధధాత్వారాధనము
 అనెడి బుద్ధవృత్తములు బౌద్ధులకు ప్రియతమములగుట నేమో
 యవి యమరావతీస్తూపమున పలుమాటులు చిత్రితము లయి
 నవి. స్తూపముమీఁదఁ జిత్రింపఁబడిన జాతకకథలలో మిగుల
 హృదయాకర్షకములుగఁ బేర్కొనఁదగినవి 'ఛన్దంత',
 'వెస్సంతర' కథలు.

చలువతాతిమీఁదఁ జిత్రితమయిన యా శిల్పసంప
 దను సూక్ష్మముగఁ బరిశీలించినచో చతురులయిన బౌద్ధ
 యుగమునాఁటి యాంధ్ర శిల్పకళావిశారదుల చేతిలో నా
 చలువరాయి తన కౌతన్య మంతయు వీడి యెట్లు తీర్చిన నట్లు
 చక్కనగు మయినపు ముద్దగ మాటిన దని తోచక మానదు.
 క్రీస్తుశకము ప్రాథమికశతాబ్దులందు బౌద్ధమత మాంధ్ర
 దేశమున బాగుగ ప్రబలిననాఁటి ఆంధ్రుల యాచార వ్యవ
 హారములు, గుస్తులు, ఆభరణములు మొదలగు వానిని
 గుఱించి సవిస్తరముగఁ దెలిసికొనుటకు అమరావతీస్తూపము
 పెన్నిధివంటిది. భారతీయ శిల్ప కళా విశ్వాసమున నేఁడు
 'అమరావతీరీతి' యను పేరఁ బరఁగు నొక విశిష్ట కళా

విభూతికి సూత్రములు పన్నిన ప్రాచీనాంధ్రశిల్పాచార్యులు
రచించిన కృతుల గొప్పదనమునకు అమరావతి, జగ్గయ్య
పేట, నాగార్జునునికొండ మొదలగుచోట్ల బయలు పడిన
స్తూపము లందలి భగ్నశిథిలశిల్పశకలములె నేడు నిదర్శన
ములుగ నున్నవి.

అమరావతీస్తూపము : ప్రాకారోష్ఠీశిల్పము

ప్రాచీన వృత్తివిద్యావిధానము

పూర్వము పేదములు, శాస్త్రములు మొదలగు వైదికవిద్య లన్నియు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య లను ద్విజుల యధీనమున నుండెను. మిగిలిన విద్యలు, అనగా కమ్మరము, కుమ్మరము, కంచరము, నగలు నాణెములు చేయుట, ఇండ్లు మిడ్డెలు మేడలు కట్టుట, వంతెనలు కట్టుట, చెఱువులు త్రవ్వట, దేవాలయములు గోపురములు నిర్మించుట, రథములు బండ్లు చేయుట - ఈ మొదలగున వన్నియు ద్విజేతరుల యధీనమున నుండి, వా రీ పారిశ్రామిక విద్యల కధికారులుగ నుండిరి.

వృత్తివిద్య, కులములు

ఒక్కొక్కవృత్తి నవలంబించువారు కుల మను పేర నొక్కొక్క సంఘముగా నేర్పడిరి. ఇప్పటి కులములు సాధారణముగ వృత్తుల ననుసరించి యేర్పడినవే. ఒక్కొక్క కులమువారు ఒక్కొక్క విద్యను కాపాడి పోషించుచు వచ్చిరి. అందువలన సీ విద్యలకు కులవిద్య లనియు, వేఱువేఱు వృత్తులకు సంబంధించిన వగుటచేత వృత్తివిద్య లనియు పేరు. ఈ విధమైన విద్యనే ఇప్పుడు సాంకేతికవిద్య (Technical Education) అనుచున్నారు.

వృత్తివిద్యను నేర్పుటకు పూర్వము మన దేశమున

నివ్వటవలె కళాశాలలు కాని, విద్యాలయములు కాని యుండే డివికావు. నిపుణులైన వృద్ధులు తమ కర్మశాల (Work shops) లందే తమ తమ కులములందలి బాలురకు విద్యా ప్రదానముఁ గావించువాడు. అందువలన నట్టి బాలుడు నేర్చువిద్య స్వానుభవముతోఁ గూడినదగుట వారికిని, ప్రపంచమునకు నుపయోగపడునట్టిదిగ నుండెను. వృత్తివిద్య నేర్చుకొను విద్యార్థి తన వినయ విధేయతల వలనను, వృత్తియందలి భక్తి శ్రద్ధల వలనను తన గురువు మనస్సు రంజించి ఆతనిని మెప్పించినచో ఆతని వివేకమును, శ్రద్ధను, ఆసక్తిని పరీక్షించి ఆతఁడా విద్యార్థికి ఆ వృత్తి విజ్ఞాన రహస్యముల నుపదేశము చేయువాఁడు. అందువలన వృత్తివిద్యాభిమాని దీక్షవహించి యొడలు వంచి వినయవిధేయతలతో పనిచేసి తన గురువును మెప్పింపఁ జూచువాఁడు. విద్యార్థి ఏమాత్రము విద్య నేర్చుకొనినను అది స్వానుభవపూర్వకముగ పడసిన దగుటచేత తన జీవయాత్ర సుఖముగఁ గడపుకొనుట కతనికి తోడ్పడుచుండెను. ఏ వృత్తియందైననుసరే నిపుణులైనవా రెచ్చట నున్న నచ్చటి కేగి విద్యాగ్ధులు విద్య నేర్చుకొనుచుండు వారు. తండ్రియొద్ద కొడుకు విద్య నేర్చుకొనినను, అన్నయొద్ద తమ్ముఁడు నేర్చుకొనినను, నేర్చుకొనునంతకాలము బంధుభావముతోఁ గాక గురుశిష్యభావముతోనే వారు కాలముఁ గడపువారు. అందువలన కర్మశాలలో పనిచేసినందులకు తండ్రి కొడుకునకుఁ గాని, అన్న తమ్మునికిఁ గాని జీత మొసంగువాఁడు; కాని శాల విడిచి యింటికి వచ్చినచో గురుశిష్య సంబంధమును

వదలి బంధుసరళిని మెలఁగువారు, హిందువులది నమస్తి కుటుంబము గనుక కర్మశాలలో తండ్రి యిచ్చిన జీతము కొడుకును, అన్న యిచ్చిన వేతనము తమ్ముడును ఇంటికి వచ్చినపిదప కుటుంబధర్మము ననుసరించి వారి వారికి నిచ్చి వేయువారు. ఈ విధమున వృత్తివిద్య లన్నియు పూర్వము తండ్రివలననుండి కొడుకునకు, అన్నవలననుండి తమ్మునకు వంశ పారంపర్యముగ వచ్చుచుండెడివి. ఒక్కొక్క కులమువారు తమ కులవిద్యనే కాని యితరములను నేర్చుకొనరాదను కట్టుబాటుండెడిది. తన కులవిద్యను విడిచి ఇతర కులవిద్యను చేపట్టుట కులద్రోహముగ పరిగణింపఁబడుచు వచ్చెను. స్వధర్మమే శ్రేయోదాయకము ; పరధర్మము భయావహము; ఆచరణాయోగ్యము. ఇట్టి నమ్మకము ప్రబలముగ వ్యాపించియుండుటయే

వెలివిద్య లెన్నియైనను

కులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనక

వెలకాంత లెంద యున్నను

కులకాంతకు సాటిరారు గువ్వల చెన్నా !

మున్నగు పద్యములు పుట్టుటకు కారణ మయినది. ఇట్లు ఆయా కులములవారు తమ తమ కులముల కేర్పడిన విద్యలను ప్రాణతుల్యముగ నెంచి పోషించుచు వచ్చిరి. అట్టి పారిశ్రామిక కులజుల కుటీరములే వృత్తివిద్యాలయములుగ నేర్పడినవి. అవి గొప్ప పారిశ్రామిక నిలయములై పేరుగాంచి దేశైశ్వర్యమును పెంపొందించినవి. నేటికైనఁ బాతక శాస్త్ర విజ్ఞానము వికసింపని ఆ 'మోటు' దినములలోనే

ప్రపంచ మంతటఁ బేరుపడిన వస్తుజాలమును తయారుచేసిఁ
హిందూదేశపారిశ్రామికుఁడు ఖండాంతరులవలనఁగూడ సంస్తు-
తులను బొంది, పల్లెటూరియందలి తన చిన్నికుటీరము ముందు
తనవృత్తి విద్యా నైపుణ్యమునకు దర్పనూచకముగ విజయ-
స్తంభమును పాఠి కీర్తిపతాకము లేవనెత్తినాఁడు.

వృత్తు లెన్నో మనదేశమున సాధారణముగ కుటీర
పరిశ్రమ లన్ని కలవు. వీనిని నడపునది జీవము లేని యంత్ర-
ములు గాక బుద్ధి వైభవమును, ప్రతిభాసంపదయుఁ గల
దివ్యచైతన్యాంశాసంభవుఁడగు మానవుఁ డగుటవలన అవి
పారిశ్రామికకళలై పరిణవిల్లినవి. హిందూదేశ పరిశ్రమలను
గుఱించి యిచట వ్రాయుట అనవసరము.

కులసభలు, నిధులు

స్వధర్మసంరక్షణమునకై ఈ కులములకు కులసభలును,
పంచాయతులు నుండెడివి. హిందూధర్మశాస్త్రములుకూడ
ఆయాకులములకు సంబంధించిన వివాదములను పరిష్కరించు
పద్ధతి కులసభలకే వదలిపెట్టి వానిని గౌరవించినవి. పూర్వపు
ధర్మశాస్త్రకారులకు ఈ వృత్తులయం దెంతటి గౌరవము
కలదో ఈ విధమైన ధర్మశాస్త్ర నిబంధనములను గాంచినఁ
దెలియఁగలదు. కులసభలుమాత్రమే కాక ప్రత్యేకము ఇప్పటి
'బ్యాంకు'లవంటి కొన్ని నిధు లుండెడివి. రాజులు మొదలగు
ధనాధ్యు లాయా కులములవారు తయారుచేసిన పారిశ్రామిక
సంపద కొని యెవరికైన దానము చేయఁదలచినప్పుడు ఆ
దాన మనువర్షము నాచంద్రార్కస్థాయిగ సాగుచుండుటకయి

తాము దానము చేయఁదలఁచినదాని విలువకు సరిపోయిన వడ్డీ నొసంగు మూలధనమును ఆ కులమువారి నిధి కొసంగువారు. ఈ పద్ధతి వలన రెండు లాభములు కలుగుచుండెను: (౧) ధర్మము ఆచంద్రార్కస్థాయిగ సాగుట, (౨) మూలధనము వలన నా పరిశ్రమ అభివృద్ధిఁ గాంచుట. ఈ విధమైన నిధులు నిబంధనములు క్రీస్తుశకారంభ కాలమునకే, అనఁగా ఆంధ్ర రాజులు పాలించునాటికే కలవు. అప్పటికే ఆయా వృత్తి సంఘములు (Trade unions) చక్కని వికాసము నొంది అభివృద్ధిఁగాంచినవి.

ప్రతి వృత్తియు చాల గౌరవప్రదమైనదిగ నెన్నఁబడుచుండెను. ప్రాచీన హిందూగ్రామ వ్యవస్థను పరికించి నచో ప్రతివృత్తికి నుచితస్థాన ముండినట్లు సువ్యక్త మగును. వ్యవసాయకపు జాతి యగుటచేత హిందువులు ముఖ్యముగ నూటికి తొంబదితొమ్మిది వంతున గ్రామములందే నివసించువారు. హిందూసంఘ పరిపాలనమున కేమి, మఱి యితరవిషయముల కేమి, పూర్వము - పూర్వమే యన నేల, ఇప్పటికి - గ్రామమే ప్రాతిపదిక. హిందూదేశము నంతను కంపింపఁజాలు ఏవిద్యుత్సంచలనము కలిగినను అది గ్రామమున నుండియే ప్రాదుర్భవించుచుండెను. ఏ సంస్కర్త కాని, ఏ రాజకీయ తంత్రజ్ఞుఁడు కాని పూర్వము ప్రకృతియొడియందలి పాలబుగ్గల పల్లెటూరిని లాలింపఁగలిగెనా, ఆతఁడు హిందూ దేశమునంతను నూటాడింపఁగల బలము సంపాదించినాఁ డన్న మాటయే. పూర్వ మిట్టి మహాసంస్థయు, హిందూసంఘమహా

దుర్గమునునై న గ్రామమున 'కులపతి'యైన పారిశ్రామికుఁ
డుచితస్థానమును సంపాదించెను.

వైదికవిద్య, వృత్తివిద్య

బ్రాహ్మణుఁడు తన వశమున నున్న వైదికవిజ్ఞానమును
ప్రజల కొసంగినను పారిశ్రామికుఁడు లేనిచో నిలువ నీడ
యుండునా? భోజనాదికము లమచ్చుకొనుట కుపకరణము
లును సాధనములు నుండునా? పారిశ్రామికవిజ్ఞానము లేనిచో
ఆధ్యాత్మికవిజ్ఞాన ముండియు సంఘ మభివృద్ధి నొందఁజాలదు.
ఆధ్యాత్మికదృష్టి లేని పారిశ్రామికవిజ్ఞానము అపాయకరము.
ఆధ్యాత్మిక, పారిశ్రామిక విజ్ఞానములం దేది కొఱవడినను
రెండవదానికి ప్రశస్తి లేదు. పారిశ్రామిక విజ్ఞానము సుందర
మును, హృదయాకర్షకమునై న నాగరకతను సృష్టించుచుండ
ఆధ్యాత్మిక విజ్ఞానము దానికి తేజస్సు నొసఁగి ప్రాణము పోయు
చున్నది. హైందవ నాగరకత యంతయు పల్లెటూరి పారి
శ్రామికుని చిన్ని కుటీరముననుండియు, నిరాడంబరజీవీయు
వైదికవిద్యాసంపన్నుఁడునై న బ్రాహ్మణుని పర్ణశాల నుండి
యు పెరిఁగి పెంపుఁగాంచినది. ఈ రెండు విధములైన జ్ఞాన
విభాగములకుఁ గల యన్యోన్యసంబంధమును గుర్తెఱింగినది
గనుకనే మన ప్రాచీనగ్రామ మీరెంటికి ప్రధానస్థాన
మొసంగి సఖ్యత సమకూర్చినది. ప్రాచీనగ్రామవ్యవస్థయందు
వైదికవిద్యాసంపన్నుఁడైన బ్రాహ్మణుని కెట్టి ప్రాముఖ్యము
గలదో వృత్తి విద్యానిపుణుఁడైన పారిశ్రామికునికి నట్టి ప్రాము
ఖ్యమే కలదు. ప్రాచీనగ్రామ మీ రెండువిధములైన విజ్ఞా

నమును సమన్వయముచేసి నేటి పారిశ్రామిక సమన్వయము, దానికి సంబంధించిన యితరములైన చిక్కులను 'ఆధునిక నాగరకత' కన్నులు తెఱవకమునుపే చక్కగ పరిష్కరించినది. పారిశ్రామికునికి గ్రామవ్యవస్థలో 'వృత్తి' రూపమున స్థాన ముండుటచే వృత్తివిద్య కెట్టి యాదరణ ముండెడిదో తెలియఁగలదు. పూర్వము బ్రాహ్మణుఁడు, పారిశ్రామికుఁడు - వీ రిరువురును హిందూసంఘమునకు రెండు కన్నులవలె నుండి పరస్పరము సహానుభూతిని గలిగియుండుట నేర్చుకొని, ఆధ్యాత్మికవిద్య కధికారులై ఉన్నతాదర్శములను జూపి మానవునియందలి దివ్యసంపదను దోహదముచేసి యొక్కరును, ఆధిభౌతికవిద్య కాచారులై సౌందర్యరసపరిప్లవములగు కళారచనములను గావించి జీవితమును సౌఖ్యానంద సంభరితముఁ గావించి మఱియొక్కరును సంఘమును నడిపించి దేశమును పరిపాలించువారు.

‘భటవృత్తి’ నూన్యములు, గ్రామవ్యవస్థ

ప్రతిగ్రామమునను కమ్మరి, వడ్రంగి, కంసాలి మొదలగువారి కందఱకు 'వృత్తు'లనుపేర వృత్తినూన్యము లుండెడివి. గ్రామము ఏర్పాటుగునప్పుడే ఈవృత్తు లేర్పడుచుండెడివి. గ్రామజీవనము పరిపూర్ణ మయి సరళముగ నడచి పోవుట కవసరమైన యన్ని వృత్తులవారు నుండుటవలననే పూర్వ మొక గ్రామ మింకొకగ్రామముమీఁద నాధారపడవలసిన యావశ్యకము లేకపోయెను. గ్రామమున కాయావృత్తులవారు భటులుగ నుండి సంఘశరీరమును

కాపాడువారు. కావుననే వారి కేర్పడిన మాన్యములకు 'భటవృత్తి మాన్యము' లనియు, 'జాతికట్టు మాన్యము' లనియు పేరు కలిగెను. పూర్వము గ్రామమే కాక యందలి దేవస్థానముగూడ వారికి మాన్యము లిచ్చి గౌరవించి పోషించుచుండెడిది. దక్షిణదేశమున నేమాత్రము ప్రసిద్ధికెక్కిన దేవాలయమున నైనను కమ్మరి, కుమ్మరి, కాసె (తాపీపని) వాడు, వడ్రంగి, స్వర్ణ కారుఁడు మొదలగువార లెల్లరు నుండు వారు. ఇట్లు మహాసంస్థయైన గ్రామమును, అందలి ఉపసంస్థయైన దేవస్థానమునుగూడ గొప్ప పారిశ్రామిక శాలలుగ నుండుటయే కాక ఆయావృత్తులవారికి తమతమ విద్యలలోఁ నారి తేరుటకును, చేయితిరుగుటకును ప్రాథమికాభ్యాసశాలలుగఁగూడ నుండెడివి.

ఆయా వృత్తులవారు వారి వారి వృత్తివిద్యలయందు నిపుఁడు లగుటకు గ్రామన్యవస్థ ఈవిధమున నవకాశ మిచ్చుచుండ ధనికులు, సామంత మండలేశ్వరులు, రాజులు మొదలగువారు. నూతులు త్రవ్వించియు, చెఱువులు కట్టించియు, గుళ్ళుగోపురములు నిర్మించియు పనివాండ్రకు తమ పనితనముఁ జూపుట కవకాశ మిచ్చి ఆదరించువారు. పనివాఁడు తన పనితనముఁ జూపి తన కృతిప్రేరకుని మెప్పించినచో ఆతఁడు తదవృత్తివిద్యావిశారదునకు కొంతభూమి దానమొసంగువాఁడు. ఇట్లు పూర్వము పారిశ్రామిక కళాకుశలులైన విద్యావంతులకు కళాభిరుచిగలవాడు భూమిరూపమున నొసంగిన బహుమానదానశాసనము లనేకములు కాన్పించుచున్నవి.

ఇట్లు 'మాన్యము'ల నొసంగి యాదరించుటయే కాక వారి పనితనమును మెచ్చుకొని కళాప్రియులైన ప్రభువులు సాంఘికముగ వెనుకబడియుండు వారికి కొన్ని కొన్ని స్వాతంత్ర్య మర్యాదలనుగూడ నొసంగి క్రమక్రమముగ సంఘమున వారి పరపతియు, గౌరవ మర్యాదలును హెచ్చునట్లు చేయువారు. ప్రాచీనశాసనావళిని గాంచినచో మన కట్టిశాసనములు కొన్ని కానబడుచు. ఇట్లు వృత్తివిద్యావిశారదులవలన ఆయా కులములకు హిందూసంఘమున గౌరవము హెచ్చుచు నచ్చెను. ఆయాకులములకు ప్రాణరక్షణలె నుండిన విద్యావంతులుదేశమును సౌభాగ్యవంతముగ దిద్దుటకై తమమేధాశక్తిని, ప్రతిభాసంపదను వినియోగించువారు.

పంచాణమువారు, వారిపనితనము

లలితములైన పారిశ్రామిక కళలను పోషించి, కాపాడి దేశమునకు సౌభాగ్య సౌందర్యముల నొడఁగూర్చినవారు ఈపారిశ్రామిక జాతులవారే. వీరిలో 'పంచాణము'వారు అనఁబడు విశ్వకర్మవంశజులు ముఖ్యులు. బ్రహ్మకుమారుడైన విశ్వకర్మకు అయిదుగురు కొడుకులు కలరు. వారైదుగురు (౧) కమ్మరము, (౨) వడ్రంగము, (౩) కంచరము, (౪) శిల్పము, (౫) స్వర్ణకారకము (కుందనపుఁబని) అను నయిదు వృత్తులకు కారకు లైరి. ఈయైదువృత్తులవారికి 'విద్దాయు'లనియు పేరు. వీరు తమపేర్ల చివర 'ఆచారి' పదము చేర్చుకొందురు. వల్లభోజు, బసవోజు, వేమోజు అని 'ఓజు' పదాంచితనామములు పూర్వకాలపు శాసనములలో వీరికి తఱ

చుగఁ గన్పట్టును. తామ్రశాసనములనుగూడ వీరే చెక్కువారు. కళింగగాంగుఁడగు మూఁడవ వజ్రహస్తుని దానశాసనముల యుత్కర్ణకులలో మహాక్షశాలులు మేఁటోజు, నూకమోజు, వల్లెనోజు ననువారు కలరు. ఉపాధ్యాయుఁడని యర్థమిచ్చు నొజ్జరూపాంతరమైన ఓజపదమే ఓజుగా మాటినది.

గుంటూరు మండలమునందలి పల్నాటి తాలూకా మాచెర్ల గ్రామమున ఆదిత్యేశ్వరాలయమునందున్న శాసనములలోఁ గొన్ని యీపిశ్వకర్మకులజుల ప్రశస్తిని తెలుపుచున్నవి. ఆ శాసనములందు పేరెన్నికఁగన్న విశ్వకర్మ వంశోద్భవులైన కొందఱ తాచార్యులు పేర్కొనఁబడియున్నారు. వారు శివలింగములను మలఁచుటలోను, విగ్రహములను చెక్కుటలోను, చతుర్విధప్రాసాదాదులను నిర్మించుటలోను, వాస్తుశాస్త్రమునకు సంబంధించిన జ్ఞానమునందును ప్రజ్ఞావంతులని సంస్తుతింపఁబడిరి. మఱియొక శాసనము వీరిని 'దశక్రియా' పరిజ్ఞాత లని పొగడుచున్నది. నగర, గ్రామ, దుర్గ నిర్మాణములు, జలనిర్గమనాగమనాదినిర్మాణములు, దేవాలయ గోపుర తటాకాది నిర్మాణములు మొదలగు వానియందు వీరు ప్రవీణులై దేశముయొక్క కళాసంపదను పెంపొందఁజేసిరి. ఎల్లోరాగుహలలోని కైలాససౌధాదులు, మామళ్ళపురమునందలి ధర్మరాజాదుల శిల్పరథామలు, సాంచీమున్నగు స్తూపరాజములు - ఇవియవి యననేల, పోయినదిపోను ఇప్పటివఱకు దేశమునందు నిలిచియున్న శిల్పకళా సంపద యంతయు ఈ 'పంచాణము'వారు తమ పోషణరక్షణములక్రిందికి

వచ్చిన శిల్పకళ నెంత భద్రముగ కాపాడి, దాని నెంత చక్కగ వినియోగమునకు తెచ్చిరో వెల్లడించు మహాత్కృష్ట నిదర్శనముగ నున్నది. ఇప్పటికి నీపై నుడివిన నిర్మాణములందలి శిల్పకళాకౌశలమును జూచి, యానందించి తలయాచుచు వాడు లేడు. అట్టిది ప్రాచీనార్యసంప్రదాయమున పెరిగి కులవిద్యా పారంగతులయిన విశ్వకర్మకులజల యద్భుత కళాకౌశలము!

శిల్పకళాగౌరవము, చారిత్రకవాహనములు

సిద్ధహస్తులైన యిట్టిశిల్పాచార్యులను స్వమతస్థులే కాక మతాంతరులయిన శత్రువులుకూడ గౌరవించి యాదరించు చుండువారు. హిందూదేశే శ్వర్యము నపహరించుటకై పెక్కు తడవలు దండయాత్రలు సలిపిన సుల్తాను ఘజనీ మహమ్మదు హిందూవిగ్రహములను అసహ్యించుకొనినను వానిని, వాని కొఱకు ఆలయములను తమారుచేయుటలో హిందూశిల్పులం చూపిన కళానైపుణ్యమునకు ఆశ్చర్యవిముద్ధుఁ డగుచుండు వాడు. మధురానగరమును ముట్టడించినపిదప, ఆనగరము నందలి భవనములయొక్కయు, నగరముయొక్కయు ఘన తను పొగడుచు సుల్తాను ఘజనీ నగరమునందలి తన ప్రతి నిధి కుత్తరిము వ్రాసినట్లు మహమ్మదీయ చరిత్రకారుడైన ఛెరిష్టా తెలిపియున్నాడు: “మహమ్మదులవారి మతము వలెనే సుస్థిరమైన వేలకొలది దివ్యభవనము లిచ్చట కలవు. ఎన్నియో లక్షలకొలది, కోట్లకొలది దీవారములను వ్యయ పఱచిననే కాని యీ నగర మింతటి మహాన్నతస్థితికి వచ్చి యుండుట యసంభవము. అంతే కాదు; ఇం కొకరెండువందల

సంవత్సరములలో నైనను మరల నిట్టి నగరమును నిర్మించుటకుఁ గాదు'' అని సుల్తాన్ మహమ్మదు వ్రాసెనట. సుల్తాను ఘజనీకి మఱలి వెళ్ళినప్పుడు ౧౧, ౩౦౦ ల మంది హిందువులను తైదీలుగఁ గొనిపోయెను. వీరిలో చాలమంది శిల్పులు, వృత్తి విద్యానిపుణులు నుండియుందు రనుటకు సందియములేదు ; ఏలయన, గాంధార దేశమునందలి సుల్తాన్ మహమ్మదు రాజధానియైన ఘజనీయం దున్నన్ని ప్రాసాదములు, దివ్య భవనములు, జలాశయములు, కేళీగృహములు, మండపములు మొదలగునవి ప్రాగ్దేశనగరరాజములందు వేనియందును గానరావనియు, వీని నన్నిటిని నిర్మించినవారు హైందవశిల్పులే యనియు తెలియుచున్నది. క్రీస్తుశకము పదునాలుగవ శతాబ్ది కడపట, తైమూరు హిందూదేశముపై దండెత్తివచ్చి ఢిల్లీనగరమున లక్షలకొలది జనులను దారుణ వధపాలుచేసి, పిదప చాలమందిని తైదీలుగ పట్టుకొనెను. వారిలో శిల్పులు మొదలగు కళాకుశలు లెందఱుండిరో లెక్కవేయించి, వారిని తనరాజధానియైన 'సమర్కాండు' నకుఁ గొనిపోయి, వారిలో చాల ప్రవీణులయిన వారిని కొందఱి నచ్చట నొకమసీదు కట్టించుటకు తనయాస్థానమునఁ దనయాశ్రయమున నుంచుకొని మిగిలినవారి నందఱిని తన సామంతరాజులకు, అమీరులకు నొప్పగించి, వారి పోషణభారము వారిపై మోపెనట. ఈవిధమున నెన్నియుదాహరణములనైన నొసంగవచ్చును. మహమ్మదీయులు హిందువులకు కడుంగడు శత్రువులై, మతవిషయక

దృష్టిని పగఁబూని హిందూవిగ్రహములను, హిందూదేవాలయములను భగ్నముచేయుచు వచ్చినను కళాకుశలుల శిల్పకౌశలమును మెచ్చకపోలేదు, మెచ్చి వారి నాదరింపకపోలేదు. ఇంతయేల, శత్రురాజులు హిందూదేశముపై దండెత్తి వచ్చినపుడు వారి శిల్పకళారచనములను జూచి ముగ్ధులై అట్టి శిల్పవిద్యావాచస్పతులను తమతమ దేశములకుఁ గొనిపోయి గౌరవసమ్మానము లొసంగి వారిశిల్పకళారచనములకు ప్రోత్సాహ మిచ్చియున్నారు. అందువలన హైందవశిల్పకళ దేశదేశములకు ప్రాఁకి అచ్చటచ్చట వలసల నేర్పాటు చేసికొనెను. తుదకు అత్యంతరమణీయమైన దని పేర్వడసిన బాగ్దాదునగరమును కట్టినదికూడ హైందవశిల్పులే యని కొందఱు చరిత్రపరిశోధకుల యభిప్రాయము.

దేశీయప్రభువుల కళాభీమానము

శత్రురాజుల మాట యఱులుండ దేశీయులైన రాజాధిరాజులు కూడ కళల నాదరించి యుండి రనుటకు పెక్కు నిదర్శనములు కలవు. అట్టి మొకటి రెండు నుడివినఁ జాలును: “అశోకవర్ధనుని కాలమున శిల్పు లొకవిధముగ రాజకొలువులోనివారుగ నే పరిగణింపఁబడుచుండిరి. చేతులు పోఁగొట్టి కాని, కళ్ళు పోఁగొట్టి కాని.....వృత్తివిద్యా విశారదుని శక్తి సామర్థ్యములను కుంటుపఱచిన వారికి శిక్ష శిరఃఖండనమే. నౌకానిర్మాతలు, కవచనిర్మాతలు వేతనములను బడయు రాజసేవకులుగ నుండిరి ; వాని రాజునకే కాని యితరులకు పనిచేయఁగూడ దను నిర్బంధ ముండినట్లు చెప్పు

దురు. వడ్రంగులు, కమ్మగులు మొదలగువారిని రాజే ప్రత్యేకము కనుగొనుచు వారి పని పరిశీలించుచుండువాడు. 'అధిష్టి' పాదుషాయైన అక్కరు కొలువులో పెక్కురు కళాకుశలులు, వృత్తి విద్యానిపుణులు నుండువా రనియు, వారి రచనములలో అత్యుత్తమములైన వానికి ప్రత్యేకబహుమానముల నొసంగి పాదుషా వారిని గౌరవించుచుండువాఁ డనియు ఆతని మంత్రీ యయిన 'అబుల్ ఫాజల్' 'అయిని అక్కరీ' అను గ్రంథమున వ్రాసియున్నాడు.

కర్ణాట సార్వభౌముడైన కృష్ణ దేవరాయలు ఉదయగిరి దుర్గముపై దండెత్తివెళ్ళి దానిని పరిపాలించుచుండిన గజాపతిరాజులను జయించి యాకోటయందలి యొకదేవాలయమున నున్న యత్యంతసుందరమైన బాలకృష్ణవిగ్రహమును పెల్లగించి నిజరాజధానియైన విజయనగరమునకుఁ గొనిపోయి నట్లు చారిత్రకప్రమాణము కలదు.

ఈపై నొసంగిన యుదాహరణములను పరిశీలించినచో దేశీయులైన నేమి, విదేశీయులైన నేమి ప్రభువు లగువారు ఇట్టి విద్యావంతులను ఆకరించి గౌరవించి, శిల్పమును పోషించువా రనియు, పరరాజులు దేశమును జయించినప్పుడు చతురులైన శిల్పాచార్యులను, తద్విరచితములైన కళాకావ్యరచనములను తమ దేశమునకుఁ గొనిపోయి తాము జయించిన రాజులను పరాభవించువా రనియు తెలియుచున్నది.

ఉపసంహారము

ఈ పై నుడివిన విషయము లన్నియు హైందవులైన

నేమి, హైందవేతరులైన నేమి, పూర్వులకుఁ గల కళాభిరతిని సహస్రకంఠముల నుచ్చైస్వస్వనమున నుద్ఘోషించుచున్నవి. అరితేరి సిద్ధహస్తులైన శిల్పులు, స్థపతులు మొదలగు కళాకుశలులు దేశమునకు కీర్తితెచ్చు నలంకారములు. వారే దేశము సంపద. లలితకళాసంపద, శిల్పకళా విజ్ఞానము లేని దేశము దేశమే కాదని మన పూర్వులు భావించియుండినట్లు పూర్వోక్త విషయములవలన విశద మగుచున్నది. తుదకు పదునాఱు, పదునేడు, పదునెనిమిది శతాబ్దులందు తంజావూరు, మధురానగరములు రాజధానులుగ పరిపాలించిన నాయకరాజులు కూడ సుప్రసిద్ధులైన శిల్పచార్యులను పోషించి, కళలను వృత్తివిద్యలను ఆదరించి రనుటకు వారికాలమున నిర్మింపఁబడిన గొప్పగొప్ప దేవాలయాదినిర్మాణములే తార్కాణము. విజయనగరాధిపతుల కాలమునను, తంజావూరు మధుర నాయకరాజుల కాలమునను హిందూదేవాలయ శిల్పము అత్యంతోన్నతస్థితికి వచ్చినది. ప్రజ్ఞాభ్యులయిన యా కాలపు శిల్పుల రచనములు నేటికిని చెక్కు చెదరక, చూపటకు వాని రచనామాధుర్యమునకు ఆశ్చర్యమును, నేటి కళాక్షైణ్యమునకు విషాదమును గలిగించుచున్నవి.

ఈసంగతుల నన్నిటినిబట్టి చూడఁగా పూర్వము ప్రభువరేణ్యులు అగ్రహారముల నొసంగి వైదికవిద్య నెట్లాదోంచినారో, బహుకళాకావ్యరచనములు గావించిన వృత్తివిద్యా విశారదులనుగూడ నట్లు సమానముగనే బహుకరించిరని స్పష్టపడఁగలదు. వేదశాస్త్ర పారంగతుడయిన చాందస

బ్రాహ్మణునిహస్తమున మతవిద్య కెట్టి యాధ్యాత్మికపు తీర్పు కలిగెనో అట్లే కుటీరవాసియు, నిరుపేదయు, నమాయకుఁడు నైన పారిశ్రామికునిచేతిలో వృత్తివిద్యయు కళాకుసుమముగ వికసించి దశదిశలఁ దన నెత్తావిని విరఁజల్లి సర్వజనానంద సంధాయకమై విరాజిల్లెను. అంతటియాన్నత్యదశ నందిన యీ రెండు విధములగు విజ్ఞానవల్లరులకు గ్రామమే యాల వాలము; ప్రాథమిక క్రీడారంగము. పల్లెటూరి పారిశ్రామికుఁడను తన కర్మశాలలో వెలిగించిన యీ విజ్ఞానరత్నదీపము దేశాంతరములనుగూడ ప్రకాశవంతము చేసి, సౌందర్యరససృష్టికి పరమావధి యయినది. అట్టిది మన పూర్వపు వృత్తివిద్య. అంతటి నిరాండబరమైనది తద్విద్యావిధానము; అంతటి యుత్కృష్టమైనది దాని ఫలితము.

మన ప్రాచీన విద్యా సంస్థలు

మన పూర్వపు విద్యాపద్ధతి ఇప్పటి విద్యాపద్ధతికంటె
మత్తమమైన దనునను కాకపోయినను అశోక, కృష్ణదేవ
రాయ, శివాజీలవంటి ప్రభువుంగవులును, యుగంధర,
తిమ్మరసాదులవంటి మంత్రివరేణ్యులును, కాళిదాస, భవ
భూత్యాదులవంటి కవిపితంసులును, నాగార్జున, శంకరా
చార్యులవంటి మతసంస్కర్తలును విలసిల్లుటకు కారణ
భూతమై, జాతీయభ్యుదయమునకును, వాఙ్మయవికాసమున
కును, దేశీయపురోభివృద్ధికిని దోడ్పడి, హైందవవిజ్ఞాన కాంతి
కిరణములను నలుదెసలఁ బ్రసరింపఁజేసి, భారతజాతి కళింద
శౌరవప్రతిష్ఠలను సముపార్జించిపెట్టిన దగుటచేత నది సంస్కృతి
పాత్రమును, చిరస్మరణీయూర్హమును గాకపోదు. అందువలన
రమారమి రెండువేలయేండ్లు మన జాతీయభ్యుదయమును
పూర్తిగ వశపఱుచుకొని, ఐహికాముష్మిక సుఖములకు దారి
చూపిన మన పూర్వకాలపు విద్య ఎచ్చ టెచ్చట నెట్లెట్లు
వర్ధిల్లినదియు తెలిసికొనుట యుక్తము.

మన దేశచారిత్రము బౌద్ధయుగమున ఆరంభ మగు
చున్నది బౌద్ధయుగమునకు పూర్వపు విద్యాసంస్థలను గుఱించి
మనకు బాగుగ తెలియదు; కాని వేదకాలమున పరిపత్తు
లుండెడి వనియు, అచ్చటికి బహుశాస్త్రవేత్తలు, వేద
వేదాంగవిదులు అయిన విద్యత్ప్రకాండులు చేరువా రనియు,

గురువు శిష్యునికి వాగ్రూపమున నే విద్య నేర్పుచుండె ననియు, గురువు నేర్పినదానిని శిష్యుఁడు కంఠస్థము చేయువాఁ డనియు మాత్రము మనకు తెలియును. అదియునుం గాక ద్విజులు మాత్రమే విద్య నభ్యసించువా రని కూడ మన మెఱుంగుదుము.

బౌద్ధయుగము

కాని సర్వవర్ణములవారికి అందుపాటులో నుండని యా విద్యాపద్ధతికి బౌద్ధయుగమునఁ గొంత మార్పు కలిగెను. ఈ వర్ణ మావర్ణ మనక యెల్ల వర్ణములవారును బౌద్ధ మతమున చేరుట కవకాశము కలిగినట్లే బౌద్ధవిద్యాపీఠములలో విద్య నేర్చుకొనుటకుఁగూడ మంచి యవకాశము లేర్పడినవి. ఈ కాలముననే గొప్ప గొప్ప విద్యాపీఠములు వెలసినవి. ఆ విద్యాపీఠములలో భరతఖండమునందలి సర్వ వర్ణములవారు మాత్రమే కాక దేశాంతరవాసులుకూడ వచ్చి విద్య నభ్యసించఁజొచ్చిరి. ఉత్తరహిందూస్థానమునఁ బేర్వడిన తక్షశిల, నాలంద, ఓడంతపురి మున్నగు గొప్ప విద్యా పీఠములు ఈ బౌద్ధయుగమున విరాజిల్లినవియే.

దక్షిణాపథమునఁ గూడ బౌద్ధయుగమే సమస్త కళలకు నుత్తేజన మిచ్చిన కాలము. అయినను అచ్చట నీ కాలమున విలసిల్లిన విద్యాపీఠములనుగుఱించి మనకు ఎక్కువగఁ దెలియరాదు. అజంతాగుహలలోని చిత్రపులు, అమరావతి, జగ్గయ్యపేట, నాగార్జునునికొండలందలి స్తూపనిర్మాణములు — ఈ మొదలగునవియే దక్షిణాపథమున బౌద్ధకాలపు

కళాభిరుచిని తెలుపు గొప్ప యుదాహరణములుగ నిలిచి యున్నవి. ధాన్యకటకము, వేగి, కాంచీపురము, శ్రీశైలము - ఇవి యా కాలమున పేరొందిన విద్యాపీఠము లని తెలియ వచ్చుచున్నది.

శాతవాహనవంశజు లాంధ్రదేశమును పరిపాలించుచుండిన కాలమున కృష్ణానదీతీరస్థమయిన ధాన్యకటకము దక్షిణాపథనగరరాజముల కవతంసమై యలరారినది. ఇప్పుడు దానిని ధరణికోట యందురు. ధాన్యకటకము ప్రతిష్ఠయంతయు బౌద్ధయుగము నాటిదే. అది బౌద్ధ సంఘారామములతో విలసిల్లుచు బౌద్ధులకు క్రీ. శ. మొదటి శతాబ్దములందు పవిత్రమయిన మతపీఠముగ నుండెను. బౌద్ధమతస్థులు రెండవ బుద్ధునిగ పరిగణించు ఆర్య నాగార్జునుని కాలమున ఈ ధాన్యకటకము విద్యాపీఠమయి మిగుల ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఇది బ్రాహ్మణవిద్యకును, బౌద్ధవిద్యకునుగూడ నిలయమై యుండెడిది. 2,200 ల బౌద్ధ భిక్షువులతోను, ఆఱు కళాశాలలతో కూడిన యొక విశ్వవిద్యాలయముతోను విలసిల్లు టిబెట్టు (త్రివిష్టపము) నందలి 'లాసా' నగరము సమీపమున నున్న 'డాపంగ్' సంఘారామము ఈ ధాన్యకటక సంఘారామము నాదర్శముగఁ గైకొని యే నిర్మింపఁబడినదని టిబెట్టు చరిత్రకారులు తెలుపుచున్నారు. ధాన్యకటక సంఘారామ విశ్వవిద్యాలయములనుగుఱించిన వర్ణనములు నాలంద, విక్రమశిల విహారములయందలి పుస్తకభాండాగారములలో పదిలపఱుపఁబడి యుండెడినట. క్రీస్తుశకము ఏడవ శతాబ్దియందు దక్షిణాపథమునకు వచ్చిన

యువకాచాంగ్ అను చీనాదేశపు బౌద్ధయాత్రికుఁ డిచట మిక్కిలి రమ్యములైన బౌద్ధవిర్మాణము లనేకములను తాను చూచినట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

ఇట్లే వేగి లేక వేంగి కూడ బౌద్ధయగమున గొప్ప సంఘారామముతో విరాజిల్లి గొప్ప విద్యాపీఠముగఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినది. అచ్చటి సంఘారామమున పెక్కు 'అంతస్తులు గల హర్మ్యములును, సొగసుగ చెక్కఁబడిన స్తంభములచే నలంకరింపఁబడిన యితర గృహములును' ఉండినట్లును, 'ఈ యారామము మ్రోల నూటడుగుల యెత్తు గల యొక స్తూప' ముండినట్లును, 'ఇచ్చటి బుద్ధవిగ్రహమును శిల్పి తన నేర్పంతయుఁ జూపి కళలూనునట్లు చెక్కినట్లును' తెలియుచున్నది. ఈ వేంగీవిద్యాపీఠమునకు శ్రీ దిక్షాగాచార్యులవారు అధ్యక్షులుగ నుండిరి.

ఈ కాలముననే దక్షిణాపథమున విలసిల్లిన మఱి యొక విద్యాపీఠము కాంచీపురము. ఇదికూడ ధాన్యకటక విద్యాపీఠమువలె బ్రాహ్మణ బౌద్ధవిద్యలు రెంటికి నిలయముగ నుండెను. పెక్కు సంఘారామములతో శోభిల్లిన యీ నగరరాజము బౌద్ధమతము తీవ్రించినపిదపఁ గూడ బ్రాహ్మణ మతమునకు పట్టుగొమ్మయై కీర్తి వహించినది. కాంచీపురము రాజధానిగ పరిపాలించిన పల్లవరాజులు విద్యలను కళలను గూడ పోషించి శిల్పుల నెక్కువగ నాదరించియున్నారు. ఎంతవఱకు సత్యమో కాని, క్రీస్తుశకము మూడవ శతాబ్ది యందు కాశీప్రాంతములనుండి బౌద్ధు లనేకు లిచ్చటికి వచ్చి

నల్లేకాక ఈ పల్లవరాజ్యముననుండియే బౌద్ధభిక్షువులు విజ్ఞానజ్యోతిని గొనిపోయి సింహళమునుగూడ ప్రకాశవంతముగ చేసినట్లు చెప్పెదరు. క్రీస్తుశక మేడవశతాబ్దియందు దక్షిణాపథమునకు వచ్చిన యువాచాంగ్ ధాన్యకటకము మొదలు కాంచీపురమువఱకు ననల్పశిల్పకళాకాశలముతో నలరారు పెక్కు దేవాలయములను, బౌద్ధనిర్మాణములను జూచినట్లు తెలిపియున్నాడు. ఇట్లు బౌద్ధ యుగమునను, పల్లవరాజుల పరిపాలనమునను కాంచీపురమున విద్యలు చక్కగ వర్ధిల్లినట్లు మన కనేకనిదర్శనములవలన తెలియుచున్నది. బ్రాహ్మణమతము పునరుద్ధరింపఁబడినకాలమునఁగూడ కాంచీపురము గొప్ప విద్యాపీఠముగనుండి గొప్ప 'ఘటికాస్థాన'మని పేర్వడసెను.

బౌద్ధయుగమునందలి గొప్పసంఘారామములలో శ్రీ శైల మొకటి. ఇచ్చటి సంఘారామమునుగుఱించి వ్రాయుచు డాక్టరు బర్గెస్ దొరగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు: 'ఇచ్చటికి వచ్చి నివసింపవలసినదని ఆర్య నాగార్జునుఁడు బౌద్ధభిక్షువుల నాహ్వానించి ఈసంఘారామమున బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన ముఖ్యగ్రంథములను, వాని వ్యాఖ్యానములను సంపాదించి యుంచెను'. ఈ విధమున శ్రీ పర్వతసంఘారామము పెద్ద పుస్తక భాండాగారముతో విలసిల్లిన గొప్ప విద్యాపీఠము. చరమదశలో నాగార్జునాచార్యుని నివాసమై యిది పేరుకెక్కినది. బౌద్ధయుగము కడచినపిదప ఇది కదంబరాజు పుంగవులకు వశమై, కాలక్రమమున బ్రాహ్మణ తేత్రమయి పేరెన్నికఁ గాంచెను.

ఈ పై సంగతులను గమనించినచో బౌద్ధయుగమున సంఘారామములు విద్యానిలయములుగ నుండినట్లు మనకు బోధపడును. బౌద్ధసన్న్యాసు లీ సంఘారామములందు నివసించుచు విద్యాపిపాసార్దితులకు విద్యాప్రదానముఁ గావించుచుండువారు.

హిందూయుగము

బౌద్ధయుగమును వదిలి తదనంతరహిందూయుగమునకు వచ్చినచో మనకు గొప్పనూర్పు గోచరమగును. బౌద్ధయుగమునందువలె తక్షశిల, నాలందలవంటి విశ్వవిద్యాలయములు మనకుఁ గాన్పింపవు. విద్య యంతయు బౌద్ధయుగమున బౌద్ధభిక్షువుల యధీనమునం దున్నట్లుగనే యీ యుగమున బ్రాహ్మణుల యధీనమునం దుండెను. బౌద్ధమతమునందలి సర్వమత సమాదరణీయములయిన సిద్ధాంతములను, సర్వజనాదరపాత్రములయిన యాకర్షణములను అన్నిటిని దనమతమున పొందుపఱచి దానికి జనరంజకముగ నూతనత్వము నాపాదించి బ్రాహ్మణుఁడు మరల విజృంభించిన తనమతముతోపాటు తస్మత్సారణముఁబోనికి వచ్చిన హిందూసంఘమున కంతకు మతగురువే కాక విద్యాగురువునై యాచార్యత్వము వహించెను. బ్రాహ్మణుఁ డాచార్యుడై నేర్పిన యీ బ్రాహ్మణవిద్య కారంభకాల మేదియో, ఎప్పు డెప్పు డేదో విధమున విద్య సభ్యసింపవలయునో—ఈమొదలగు విషయము లన్నియు సంస్కృతరథ్మశాస్త్ర వాఙ్మయమువలన విశదమగుచున్నవి.

గురుకులములు

వేద వేదాంగవిదులైన బ్రాహ్మణులు లెచ్చట నున్న నచ్చటి కరిగి విద్యార్థులు గురుకులవాసము చేసి విద్య నార్జించు వారు. గురువు శిష్యుని కుమారునిగ భావించి యాదరించు వాఁడు. శిష్యుఁడు తన వినయవిధేయతలచేతను, భక్తిశ్రద్ధల చేతను, సపర్యలచేతను గురువును మెప్పించి ఆతని మన్ననలకు పాత్రుఁడగువాఁడు. చంద్రుని వెన్నెలవలె గురువును శిష్యుఁడెల్లప్పుడు ననుసరించి యుండువాఁడు. గురుజనపూజనము, అధ్యయనము తక్కు అతనికి వేఱుచింతలు లేవు. ఈవిధమున నిల్లు వదలి, తల్లిదండ్రులను వదలి గురుకులవాసము చేసి విద్య పరిపూర్తిగ నేర్వవలయు నన్న పండ్రెండేండ్లు మొదలు నలువది యెనిమిదేండ్లవఱకు పట్టుచుండెడిది. కొందఱు కులపతులయొద్ద విద్యాభ్యాసము పదునాఁడేండ్లతోనే ముగించువారు.

విద్యపూర్తియైన 'స్నాతకు'లకు కులపతి సదుపదేశము చేసి వారిని దీవించి స్వగృహమునకుఁ బంపువాఁడు. విద్యపూర్తి యగునంతవఱకు ఆర్యవిద్యార్థి బ్రహ్మచర్యవ్రతమునే పరిపాలించుచుండవలెను. విద్యపూర్తి గావించుకొని శిష్యుఁడు స్వగృహమునుగూర్చి వెడలిపోవునప్పుడు గృహస్థుఁడగువాఁడు ఆతనిని గౌరవమర్యాదలతో తన గృహమున కాహ్వానించి తనకూఁతురి నిచ్చి పరిణయముఁ గావించి కన్యాప్రదానఫలమును సంపాదించుకొని చరితార్థుఁడగువాఁడు. ఇప్పటివలె వరశుల్కు కన్యాశుల్కుములు కాని, కన్యాప్రదాతలకు కష్టములు

కాని యుండెడివి కావు. ఈపూర్వవిద్యాపద్ధతి యంతయు మాటిపోయినను, గురుకులవాసశ్రమ కాని, కులపతిసంపూజనబాధ కాని యిప్పుడు తప్పిపోయినను, తుదకు వేదాధ్యయనమే ఆకాశపుష్పమగుచున్నను బ్రాహ్మణ సంఘమున వివాహకాలమున 'స్నాతకము', కాశీప్రయాణము, వరుని బ్రతిమాలి తోడ్కొనివచ్చి కన్య నొసంగి పెండ్లిచేయుట - అను నీయాచారములు మాత్రము పూర్వపువిద్యా పద్ధతిని జ్ఞాపకముచేయు పరిశిష్టములై నిలిచియున్నవి.

బ్రాహ్మణవిద్య

బౌద్ధయుగానంతరము వర్ధిల్లిన విద్య యంతయు బ్రాహ్మణవిద్య, అనగా కేవలము వేదశాస్త్రములకు సంబంధించినవిద్య. సాంకేతికవిద్య (Technical Education) అనగా వాస్తుశిల్పాదిపరిశ్రమలకు సంబంధించినవిద్యను బ్రాహ్మణుఁ డితరులకు వదలిపెట్టెను. హేతు, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానములకుఁ దోడ్పడు విద్యకంతకుఁ దా నధికారియై ప్రభుపుంగవుల గౌరవసమ్మానములకు పాత్రుఁ డయ్యెను.

చతుర్వశవిద్యలు

ఋగ్యజుస్సామాధర్వము లనియెడు నాలుగు వేదములు, శిక్షా, వ్యాకరణ, కల్ప, నిరుక్త, జ్యోతిషశాస్త్ర ఛందశాస్త్రము లనఁబడు నాఱు వేదాంగములు, మీమాంస న్యాయము అనుదర్శనములు, పురాణములు, ధర్మశాస్త్రములు — ఇవి ఆర్యకుమారుఁడు విద్యార్థియై చదువవలసిన విద్యలు : పదునాలుగు.

విద్య లెన్ని యను విషయమున కొన్ని మతభేదములు కలవు. కొందఱు పదునాలుగు గనిరి, మఱి కొందఱు పదునెనిమిదనిరి. ఇంక గొందఱు ముప్పదిరెండునిరి. పై నుడివిన పదునాలుగు విద్యలకు నుపవేదములైన యాయుర్వేద, గాంధర్వవేద, ధనుర్వేద, స్థాపత్యములు (శిల్పము మొదలగు సాంకేతిక విద్యలు) నాల్గింటిని జేర్చిన పదునెనిమిదివిద్య లగుచున్నవి. కాలము గడచినకొలది వీనిసంఖ్య పెరుగుచువచ్చినది. శుక్రుఁడు మొదలగువారు విద్యలను కళలను విడదీసినను కాలక్రమమున కొన్ని విద్యలు కళలలోఁ గలసిపోయినవి. అయినను చతుష్షష్టికళలు వేఱు, వేదవేదాంగాదివిద్యలువేఱు అను ప్రాచీనవిభాగముమాత్ర మంతరింపలేదు. ఈవిధముగా బ్రాహ్మణవిద్య ముఖ్యముగ (౧) ఘటికాస్థానములు, (—) అగ్రహారములు, (౩) దేవాలయములు (౪) మఠములు అను నాలుగు విధములగు సంస్థలలో పెరిగి పెంపుఁగాంచినది.

ఘటికాస్థానములు

ఘటికాస్థానములు విద్యాపీఠములని తెలిసినను వీనిని గుఱించిన వివరములు మాత్రము మనకు తెలియవచ్చుట లేదు. ఘటికాస్థానములు ముఖ్యముగా దక్షిణాపధమునందలి శాసనములందు మాత్రమే పేర్కొనఁబడినవి. వేంగీచాళుక్య వంశజుఁడైన మొదటి జయసింహవల్లభుని నిడమఱ్ఱు శాసనమున నిట్టి ఘటికాస్థాన మొకటి పేర్కొనఁబడినది. ఈ శాసనము ననుసరించి వేంగీచాళుక్యరాజ్యమున నీ జయసింహవల్లభుని కాలమున (క్రీ. శ. ౬౩౩ - ౬౬౬) అసనపురమునం దొకఘటి

కాస్థాన ముండేననియు అందు జయసింహవల్ల భమహారాజువల ననుండి నిడమఱ్ఱుగ్రామమును దానముగ ప్రతిగ్రహించిన కా టిశర్మ పితామహుడయిన మండశర్మ 'ఘటికాస్థానాన్యః' డనియు తెలియచున్నది. ఘటికాస్థానాన్యః డనఁగా ఘటికా స్థానమునందలి యొకయథ్యాపకుఁ డనియో సభ్యుఁ డనియో తలంపవలసియుండును. కాంచీపురముకూడ బ్రాహ్మణవిద్య ప్రబ లిన దినములలో పేరుమోసిన ఘటికాస్థానముగ నుండేనని యిదివఱకే చెప్పఁబడినది. కదంబవంశప్రభువులకు మూలపురు షుడైన మయూరశర్మ తన గురువగు వీరశర్మతో పల్లవరాజు ల రాజధానియైన కాంచీపురమునకు బైలుదేటి వెళ్ళిననియు, అతఁడు ప్రవచనమున గొప్పపండితుఁడు కావలెనను కోర్కితో అన్ని ఘటికలకును వెళ్ళి గొప్ప ఆశుతర్కకుఁడు (Declaror or disputant) అయ్యె ననియు నొకశాసనము తెలుపుచున్నది. కాంచీపురమునేలిన (రెండవ) నరసింహవర్మయను పల్లవ రాజు బ్రాహ్మణుల ఘటికాస్థానమును నిర్మించెనని వేటొక శాసనమునఁ గలదు. భరతక్షేత్రమున కలంకార ప్రాయ మైన కర్ణాటక సీమయందలి కుంతలదేశము 'ధర్మకై నెమ్మకముం భోగ క్కాగరముమాద ఘటికాస్థానము' మని ధర్మమునకు సహకారకములును, భోగముల కాకరములు నగు ఘటికాస్థానములకు నెల వని మఱియొక శాసనము నుడుపుచున్నది. ఈ యుదాహరణములవలన ఘటికాస్థాన మనఁగా విద్యకును, ధర్మమునకును ఆలవాలమైన విద్యాపీఠ మనియు, నది రాజపోషణమున వర్ధిల్లుటచేత భోగముల

కాకర మనియు నూహింప వీలగుచున్నది. ఘటికాశ్రమ మెట్లు నిర్మింపవలసినదియు ఉత్తంకుఁడు సామవేదమున చెప్పినట్లు శాసనములందు వ్రాయఁబడినది. ఇంతకంటె నీ సంస్థనుగూఁటిచిన వివరములు మనకు తెలియవు.

అగ్రహారములు

ఘటికాస్థానములమాట యెటు లున్నను అగ్రహారము పూర్వకాలమున సుప్రసిద్ధమైన విద్యాసంస్థగ నుండె ననుట నిర్వివాదాంశము. మానసారమను సుప్రసిద్ధ పురాతన శిల్ప శాస్త్రమున, విన్యాసరీతుల ననుసరించి పండ్రెండు విధములైన గ్రామభేదములు పేర్కొనఁబడినవి. అందు అగ్రహార మనునది యొకటి. అది విద్వాంసులైన విప్రవరులకు స్థానము. కామికాగమము ౨౭-వ పటలమున నిది మంగల మనికూడ వర్ణింపఁబడిన దని మానసార మిట్లు తెలుపుచున్నది:

విప్రై ర్విద్వద్భి రాభోగ్యం మంగలం చేతి కీర్తితం
అగ్రహారస్తదే వోక్తం విప్రేంద్రైః కామికాహ్వయే.

కన్నడ దేశమునను, ఆంధ్రదేశమునను అగ్రహార మగ్రహారమే కాని ద్రవిడదేశమున దానికి మంగల మనియు, చతుర్వేదిమంగల మనియు పేర్లు కలవు. చాళుక్యచోళు లాంధ్రదేశమును పరిపాలించుచుండిన కాలమునఁ గలిగిన ద్రావిడ సంపర్కమువలన నాఁడు మన తెలుఁగుదేశమునఁగూడ నచ్చటచ్చట నరుదుగనైన నొకటి రెండు చతుర్వేదిమంగలముల పేరులు వినఁబడుచున్నవి. ప్రోలునాటియందలి వీరచోడచతు

ర్వేదిమంగల మిట్టిదే. కాకినాడ, పితాపురప్రాంతములకు ప్రాచీనకాలమున ప్రోలునాఁ డని పేరు.

అగ్రహారము లన్నియు వైదికవిద్య వ్యాపింపఁజేయుట కై తద్విద్యాభిమానులైన రాజులు, నాయకులు జమీన్దారులు మొదలగువారు బ్రాహ్మణుల కొసంగినవియే. సపదక్రమాను క్రమాక్షితి వేదద్వయులు, సకల్సౌపనిషత్పురాణేతిహాసానేక ధర్మశాస్త్రవిదులు, అగ్నిష్టోమయాజులు, యజ్ఞాగమమం త్రార్థతత్వజ్ఞులు, యజన యాజన అధ్యయన అధ్యాపనాది పట్కర్మ నిరతులు అయిన బ్రాహ్మణులకు రాజులు ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలముననో, సూర్య చంద్రగ్రహణములనిమిత్త ముననో, ఇతర పర్వదినముల సందర్భముననో లేక పట్టబంధ సమయముననో గ్రామముల నగ్రహారములను జేసి సర్వకరపరి హారముగ నొసంగువారు. ఆయగ్రహారమువలన వచ్చు రాబడి ననుభవించుచు, విద్యార్థులై వచ్చినబాలురకు విద్యాప్రదానముఁ గావించుచు, జీవనోపాధినిమిత్తము వేఱుచింతలు లేక బ్రాహ్మణులు సుఖముగా కాలక్షేపము చేయువారు. కొన్ని కొన్ని యగ్రహారములందు ప్రత్యేక మిట్టిట్టి విద్యలు నేర్పు నధ్యాపకుల కిన్నిన్ని వృత్తు లనికూడ నేర్పాటు లుండెడివి. వీర చోడచతుర్వేదిమంగలమున నట్లే. విద్యాదివృత్తులనుగుఱించి తెలుపు వీరచోడచతుర్వేదిమంగలశాసనమునందలి భాగ మీ క్రింద పొందుపఱుపఁబడుచున్నది :

అత్ర వ్యాకరణం వ్యాచక్షాణస్య	రూపావతారం వ్యాచక్షాణ సై శ్చికః
వృత్త్యర్థం భాగ ఏకః	పురాణం వాచయితు రేకః
మీమాంసా వ్యాఖ్యాతే ద్వా	వైద్య సై శ్చికః
వేదాంతం వ్యాఖ్యాతు రేకః	అంబప్త సై శ్చికః
ఋగ్వేద మధ్యాపయితు రేకః	విషవాదిన ఏకః
యజుర్వేద మధ్యాపయితు రేకః	జ్యోతిర్విద ఏకః
సామాని గాపయితు రేకః	

ఈవిధమున ఋగ్వేద, యజుర్వేద, సామవేదములను, మీమాంసా, వేదాంత, వ్యాకరణ, రూపావతారములను బోధించువారికి మాత్రమే కాక పురాణము చెప్పువానికిని, వైద్యునికిని, వ్రణవైద్యము మొదలగువానిని జేయు మంగలి కిని, విషవైద్యునికిని, జ్యోతిష్కునికినిగూడ నగ్రహారములందు వృత్తు లుండెడివి. పూర్వము గ్రామములు కాని, అగ్రహార ములు కాని ఇతర గ్రామములమీఁదను, ఇతర పట్టణముల మీఁదను ఆధారపడకుండ తమ జీవనమును తాము స్వయ ముగఁ గడపుకొనుట కేయేవృత్తులవా రావశ్యకమో అట్టి వారి కందఱికి వృత్తు లుండెడివి.

అగ్రహారముల నొకవిధమగు విద్యాపీఠములు (Chartered Universities) అని నుడువ వచ్చును. రాజౌసంగిన యగ్ర హారమునో, వృత్తులనో యనుభవించుచు గురువు చదువుచెప్పు వాఁడు; శిష్యుఁడు గురుకులమున చేరి మాధుకరవృత్తిని జీవించుచు విద్యనేర్చుకొనుచుండువాఁడు. గురువునకు జీవనోపాధిని గుఱించిన విచార ముండెడిది కాదు. శిష్యునికి భోజనము కొఱకు వెదకికొనవలసిన ప్రయాస ముండెడిది కాదు.

ఏకభోగ, బహుభోగములు :— అగ్రహారములు సాధారణముగ ఏకభోగములుగను, బహుభోగములుగను ఉండెడివి. ప్రత్యేక మొక్కని హక్కు భుక్తములలో నుండు నగ్రహారము నేకభోగ మందురు. ఒక్క యగ్రహారముననే పెక్కుమంది బ్రాహ్మణులకు వృత్తు లుండి యది గణభోగ్య మయినచో నట్టి దానిని బహుభోగ మందురు. ఏకభోగ మయినను బహుభోగ మయినను అగ్రహారము ప్రత్యేకము బ్రాహ్మణుల యాశ్రమవాటిక యగుటచేత నందు బ్రాహ్మణేతరులు నివసించుట కవకాశ ముండెడిదికాదు. అధ్యయన అధ్యాపనాది షట్కర్మసిరతు లయిన బ్రాహ్మణు లెప్పుడును వ్యవసాయము చేయువారు కాకపోవుటవలన అగ్రహారపు భూములను సేద్యము చేయుటకు కొంతమంది రైతులు కావలసి వచ్చువారు. వీరు నివసించుట కగ్రహారముల నంటి చిన్నపల్లె లుండెడివి. వీనికి పూల్లని పేరు. పూడి పదాంతములయిన యిప్పటి గ్రామములలో నన్నియుఁ గాకపోయినను చాలభాగము కొంచెమించు మించుగ నిట్టివే యని నుడువవచ్చును. అగ్రహారమునకు కావలసిన కూరగాయ లన్నియు పూడినామాంచితము లయిన పల్లెలలో పండింపఁబడును. ఈపూల్ల కే సంస్కృతమున గ్రామగ్రాసపుఁ బల్లె లనియు, గ్రామోపహారము లనియుఁగూడ పేర్లు కలవు. సాధారణముగ రాజు అగ్రహారదానముఁ గావించునప్పుడే వానితో నిట్టి పూల్లనుగూడ నేర్పఱిచి యిచ్చువారు.

‘సర్వకరపరిహారము’గను, గ్రామగ్రాససహితము గనుమాత్రమే కాక దాతయైన భూతలపతి ‘సధాన్య

హిరణ్యాదేయము 'గను, ' సదండద శాపరాధము 'గను, 'సో
 త్వద్యమాన విష్టికము 'గను, ' చాటభటదూత రాజపురుషా
 ప్రవేశనీయము ' గను అగ్రహారములను దాన మొసంగు
 వాడు ; అనగా దాన మొసంగిన అగ్రహారమునకు
 పన్నుపర్యాయము లుండెడివి కావు. అగ్రహారముననుండి
 రాజునకు చెల్లవలసిన ధాన్యరూపమైనట్టియు, ధనరూపమై
 నట్టియు రాబడి ప్రతిగ్రహీతలది. రాజు దానము నొసంగు
 నప్పుడే అగ్రహారమున ప్రజలు చేయు దశాపరాధములను
 విచారించి దండము (జరిమానా) విధించుటకును, దండిం
 చుటకును అధికారస్వామ్యముల నగ్రహారీకులకే వదలివేయు
 వాడు. రాజునకు చేయబడవలసిన వెట్టివేములు సయితము
 దానముతో నగ్రహారీకులకే చెందుచుండెను. విద్యార్థుల
 విద్యాభ్యాసమునకుఁ గాని, అగ్రహారశాంతికిఁ గాని భంగము
 కలుగకుండుటకై సైనికులు (చాటభటులు — Regular or
 Irregular troops) గాని, దూతలు (Messengers) కాని, రాజ
 పురుషులు (King's Servants) కాని అగ్రహారములలో ప్రవేశింపరా
 దనునిబంధనముతోనే రాజు అగ్రహారమును దాన
 మొసంగువాడు. అగ్రహారదాననిబంధనములలో నెల్ల ఈ
 నియమమే కడు ముఖ్యమైనది. వ్యవహార, దోష (సివిలు,
 క్రిమినలు) విచారణముల కగుసర్వాధికార, స్వామ్యములందును
 ప్రభుత్వముతో నెట్టి సంబంధమును లేక సర్వతంత్రస్వతం
 త్రమై యుండు నాయగ్రహారమున విద్యావిధాననిర్ణయ
 మునఁ గాని, అగ్రహారకార్యనిర్వహణమునఁ గాని, దోష వ్యవ

హారవిచారణమునఁ గాని బ్రాహ్మణేతరుల కెవ్వరికి నధికారము లేకపోవుటయే కాక వారి కెవ్వరికి బ్రాహ్మణుని యనుమతిమీఁద తక్కు నాయగ్రహారమున ప్రవేశించుటకై న హక్కుండెడిది కాదు. ఈ కారణముననే కావచ్చు, ముఖ్యముగ పంచమవర్ణమువా రగ్రహారపు వీధులందు నడవరా దను నిబంధనము కలిగినది. పూర్వపు విద్యాపద్ధతి యంతరించినను, పాశ్చాత్య నాగరకతాఘాతమున ప్రాచీనబ్రాహ్మణాచారదుర్గములు శిథిలము లయినను ఆ నిబంధనము మాత్ర మిప్పటికి నిలిచిపోయినది. ఈ నియమములను నిబంధనములను బరిశీలించినచో రాజుల కగ్రహారము లన్న నెట్టి గౌరవప్రపత్తులుండెడినో, విద్యార్థుల విద్యాభ్యాసమునకు భంగము కలుగకుండ రా జెట్టి జాగ్రత తీసికొని, బ్రాహ్మణుని కెట్టి స్వేచ్ఛ నొసంగుచువచ్చెనో తెలియఁగలదు. ఈవిధమున నగ్రహార మొక చిన్న సంస్థానముగ నుండెను. బ్రాహ్మణుఁడు దాని కధిపతియై రాఁగల సంతతి వారి భావిభాగ్యోదయము నా కాంక్షించి సంస్కృతి సూత్రములను పురివెట్టుచుండువాఁడు. ఈ కారణముననే ప్రాచీనకాలమున హిందూదేశమున నే యుద్యమము బయలుదేరినను అది యెల్ల సంస్కృతికి సంబంధించినదిగనో, మతమునకు సంబంధించినదిగనో యుండుచు వచ్చెను. అట్టి యుద్యమము లన్నియు పల్లెటూరినుండియే ప్రభవించి దేశము నంతయు కంపింపఁజేయుచుండెడివి.

కొన్ని కొన్ని చోట్ల అగ్రహారములను చేసి బ్రాహ్మణులకు దానమొసంగునప్పుడు అమితవిద్యాభిమానులైన రా

జులు నాయకులు మొదలగువారు కొంద అగ్రహారములందలి బ్రాహ్మణులకు గృహములను కట్టించియిచ్చుట యటుండ నొక్కొక్క గృహమునకు కావలసిన సర్వవిధములైన పరికరములను, సంబారములనుగూడ నిచ్చుచు వచ్చినట్లును శాసన నిదర్శనములు కొన్ని కలవు. ఈక్రింద నుదాహృతమైన శాసన భాగ ముట్టిదే.

గృహం విధాయ విపులాం వృత్తివృత్తి విభాగతః
శయోపధానపర్యంక విచిత్రాస్తరణాసనైః
దేవోపకరణైః స్తోభిర్వహోపకరణైః స్తథా
శాలితండులముఖైః శ్చ ధనధానైః రుదైః స్తుతైః
తిలాదిసర్వసంభారైః స్సంభృతాంస్తాం గృహోత్తమాం
ప్రవేశ్య ద్విజవర్యాం శ్చ పత్నీపుత్రయుతాం ముదా
వస్త్రయుగ్మంచ సోష్ణీషం కాశేయం రత్నకుండలే
అంగుళీయకముఖ్యాని కల్పయిత్వా పృథక్ పృథక్
వస్త్రాభరణతాటంక కంఠసూత్రాది భూషణైః
బ్రాహ్మణాం శ్చ సపత్నీకాం పూజయిత్వాతిభక్తితః
సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం ప్రదదౌ నృపః.

ఈరీతి అగ్రహారము లన్నియు విద్యానిలయములుగ ప్రసిద్ధి వహించినట్లును, మన ప్రాచీన విద్యాసంస్థలలో అగ్రహార మగ్రగణ్యముగ నుండినట్లును అంగీకరింపకతీరదు.

మహాసభలు: పంచాయతీలు :— అగ్రహారములకైన నేమి, గ్రామములకైన నేమి మహాసభ లుండెడివి. ఈసభలే ఆయాఅగ్రహార, గ్రామ వ్యవహారములను చక్కబెట్టు

చుండెడివి. అగ్రహార వ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుట కేర్పడినవారికి మహాసభవా రనియు, సభవా రనియు, మహాజనులనియు పేర్లుండెడివి. ఒక్కొక్క యగ్రహారము వైశాల్యమునుబట్టియు, వ్యవహారమునఁ జూపవలసిన దక్షతనుబట్టియు సభవారిసంఖ్య కొన్ని కొన్ని చోట్ల తక్కువగను, కొన్ని కొన్ని చోట్ల నెక్కువగను ఉండెడిది. ఇట్లే గ్రామవ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుట కేర్పడిన సభకు పంచాయతీసభయని పేరు. అగ్రహారమహాసభలకును, గ్రామపంచాయతీసభలకును గల భేదమును గుఱించి యిచట వ్రాయుట యప్రస్తుతము.

ప్రత్యేకము విద్యాప్రదానమునిమిత్తము గాని, లేక దేవస్థానముల నిమిత్తము కాని చేయఁబడు దానధర్మముల కీ సభవారు ధర్మకర్తృత్వము వహించువారు. విద్యావిషయక మైనట్టి కాని, మఱి యితర ధర్మకార్యములకు సంబంధించినట్టి కాని దానధర్మములు కొన్ని కొన్ని చోట్ల ఈసభవారి పరము గనే చేయఁబడుచుండెడివి. అట్టి సందర్భములలో సభవారే దాత యాశయముల కనుగుణ్యముగ నాయాధర్మకార్యముల నాచరణమునకు తెచ్చుటకు తగిన కట్టుబాటులు చేయుచుండు వారు. దక్షిణ హిందూదేశమున మన కీ విధమయిన శాసనములనేకములు కానవచ్చును.

పుదుచ్చేరి సమీపమునఁ గల బాహుగ్రామమున నిట్టి శాసన మొకటి కలదు. * అది కాంచీపురము రాజధానిగ నేలిన నందివర్మకుమారుఁడగు నృపతుంగదేవని కాలము నాఁటిది : అనఁగా క్రీస్తుశకము తొమ్మిదవ శతాబ్ది యంద

లిది. నృపతుంగదేవని ప్రధాని — కురుకులోద్భవుఁడును, బశాలివంశ మార్తాండుఁడు నగువాఁడు తన ప్రభువు నను మతితో బాహుగ్రామవిద్యాస్థానమునకు మూఁడు గ్రామములను దాన మొసంగి వానిని ఆ గ్రామసభవారి వశము చేసెను. ఊర్మివంశసమాకులమై క్రిందికిఁ దిగు మందాకినీ నది నేవిధముగా ధూర్జటి తన జటలో నిలిపి వహించెనో అట్లే సభవారుకూడ పదునాలుగు గణములతోడఁ గూడిన విద్యా నదిని వశముచేసికొని కాపాడిరి.

దేవాలయములు

అగ్రహారములకు పిదప పరిగణింపఁదగిన ప్రాచీన విద్యా సంస్థ దేవాలయము. పూర్వకాలమున దేవాలయముతో సరి పోల్పఁదగిన మహాసంస్థ ఇంచుమించుగ లే దనియే చెప్పవచ్చును. అది మతధర్మముల నుద్బోధించు గురుపీఠము; వేదచోదిత విద్యాప్రదానముఁ గావించు విద్యానిలయము; మతబోధకు లుపన్యాసములుచేయు నుపన్యాసవేదిక; శాస్త్రజ్ఞులు వాక్యార్థములు గావించు సభాభవనము; పౌరాణికు లితిహాసములు విను పించు సత్రశాల; భాగవతోత్తములు పరమేశ్వరారాధనముఁ గావించు పూజా మండపము. అట్టిది పూర్వకాలపు దేవాలయము. సాధ్యమైనంతవఱకు ప్రాచీన గ్రామజీవనము కలఁకఁ బాటకుండ జాగ్రతగ కాపాడుచు వచ్చిన మహాసంస్థ యదియే.

దేవాలయము గొప్ప విద్యాసంస్థయై వైదికవిద్యకు గొప్ప యాలంబముగ నుండినట్లు ముఖ్యముగ దక్షిణాపధము

నందలి ప్రాచీన శాసనముల ననుసరించి తెలియవచ్చుచున్నది. పూర్వకాలమున దేవస్థానములకుఁ జేయఁబడుచుండిన దాన ధర్మములలో విద్యాప్రదానమునకుఁగూడ నేర్పాటు లుండెడిది. వి. మండలేశ్వరులు, సైన్యాధిపతులు, రాజులు, చక్రవర్తులు విద్యాభిమానమును, నుతాభిమానమును గలిగి యొకప్పుడు కాకపోయిన మఱియొకప్పుడైన తాము దేవస్థానములకు చేయు దానధర్మములలో విద్యాప్రదానమునకుఁగూడ నేర్పాటులు చేయువాగు. దానంజేసియే దేవస్థానముకూడ విద్యా నిలయమై పేరొందఁగలిగెను. ఇట్టి విద్యావిషయకపు నేర్పాటులు కలిగిన యొక దానశాసనము దక్షిణార్ధాడుమండలము నందలి త్రిభువణిగ్రామమునఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇది చోళదేశమును పరిపాలించిన రాజకేసరివర్మాభిధానుఁడగు (మొదటి) రాజాధిరాజు కాలమునాఁటిది (క్రీ. శ. ౧౦౧౮—౧౦౫౦). ఈరాజుయొక్క ముప్పదవయేట రాజేంద్రచోళుని కారోగ్యాభివృద్ధి యగునట్లుగా సేనాపతియైన రాజేంద్రచోళ మహాబలి బాణరాయ రనునతఁడు ‘రాజేంద్రచోళను తత్తమాగ్ర’ మను పేరఁబరఁగు ధర్మముఁ గావించెను. తద్ధర్మమునకు సంబంధించిన కార్యవివరముల నాచరణమునకుఁ దెచ్చుటకై ఆగ్రామమునందలి మహాసభవా రచ్చటి సభామండపమున సమావేశమై సంవత్సరమునకు ౧౨,౦౦౦ ల కలములధాన్యము వచ్చు ౭౨ వేలీలభూమి కొని, దేవరల హవిర్బల్యర్చనాదులకును, ఉత్సవాదులకును, శ్రీవైష్ణవ సంతర్పణములకును, తిరువాయిమొష్టి పఠనమునకును సంవత్సరమునకు ౨,౪౭౫

కలముల ధాన్యము నేర్పాటుచేసి, మిగిలిన ధాన్యము నీక్రింది విధమున వినియోగించిరి ;

(౧) ఋగ్వేదాధ్యాపకులు ముగ్గురు, యజుర్వేదాధ్యాపకులు ముగ్గురు, ఛందోగసామాధ్యాపకుఁ డొక్కఁడు, తలవకార సామాధ్యాపకుఁ డొక్కఁడు, ఆపూర్వ, వాజసనేయ, బోధాయనీయ, సత్యాషాఢ సూత్రాధ్యాపకు లొక్క రొక్కరు మొత్తము పండ్రెండుగురికి దినమునకు నాలుగు కలముల ధాన్యము;

(౨) వేదాంతము, వ్యాకరణము, రూపావతారము, శ్రీభారతము, రామాయణము, మనుశాస్త్రము, వైఖానస శాస్త్రము - వీనిని బోధించు నధ్యాపకు లొక్క రొక్కరు;

(3) ఋగ్వేదాధ్యయనపరు లఱువదిమంది, యజుర్వేదాధ్యయనపరు లఱువదిమంది, ఛందోగసామాధ్యయన పరు లిరువదిమంది, ఇతర శాస్త్రాధ్యయనపరు లేఁబదిమంది - మొత్తము నూటతొంబదిమందికి దినమునకు పదునొకండు కలముల, పదికురుణీల, నాలుగు నాళీలధాన్యమును;

(౪) వేదాంతము, వ్యాకరణము, రూపావతారము - వీని నభ్యసించు నితరవిద్యార్థులు డెబ్బదిమందికిని

ఏర్పాటు కావింపఁబడెను. పై విధమున చేయఁబడిన యేర్పాటులనుబట్టి యధ్యాపకులకును, విద్యార్థులకును భోజనాదికములకై వినియోగింపఁబడిన ధాన్యము మొత్తము ౯,౫౨౫ కలములు. ఈ పైని చేయఁబడిన యేర్పాటుల

వలన నా విద్యాస్థానమునఁ గలవఁబడుచుండిన విద్య లేవి యో, యేయే విద్య నెంద తెందఱు విద్యార్థులు నేర్చుకొను చుండిరో, యేయే విద్య నేర్చుట కెంద తెందఱు అధ్యాపకు లుండిరో మనకు వివరముగ తెలియుచున్నది. విద్యార్థులకు భోజన వసతి గృహములతో నేర్పాటైన చిన్న విశ్వవిద్యా లయమువంటిది కాదా యీ త్రిభువణి దేవస్థానవిద్యాపీఠము?

ఇట్టిదే మఱియొక శాసనము ఎఱ్ఱాయీరము గ్రామ మునఁ గానవచ్చినది : చోళ దేశము నేలిన మొదటి రాజేంద్ర చోళుని కాలమునాఁటిది (క్రీ. శ. ౧౦౧౩ - ౧౦౪౫). ఈ యెఱ్ఱాయీరము గ్రామమునకే రాజరాజచతుర్వేదిమంగల మనియుఁ బేరు. రాజునకు విజయాభ్యుదయములు కలుగునట్లు ఈ చతుర్వేదిమంగలము మహాసభవారు 'రాజరాజవిఱ్ఱగ' రనుదేవాలయమున సమావేశమై కొన్ని ధర్మకార్యముల నొనరించిరి. అవి విద్యావిషయకమైనవి. విద్యార్థులకు విద్యా ప్రదానముఁ గావించుటకు వలసిన యేర్పాటులు చేయుటయు, నా విధమున విద్య నేర్చుకొను విద్యార్థుల కొక భోజనశాల నేర్పఱుచుటయు నా ధర్మయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. ఇందును గూర్చిన వివరములను శాసన మీరీతిని దెలుపుచున్నది:

(౧) దేవస్థానమున తిరువాయి మొష్టిస్తోత్రమును పఠించుటకు నలువురు నియమితులైరి. వారి కొక్కొక్కరికి భృతిగ కొంతధాన్య మేర్పాటుచేయఁబడి యందుకొఱకు కొంతభూమి యొసంగఁబడెను.

(౨) దేవాలయము నంటియుండు మఠమునం దిరు

వదియైదుగురు శ్రీ వైష్ణవులకు భోజనము పెట్టు నిమిత్తము కొంత భూమి యొసంగఁబడెను.

(3) సప్తాహమువంటి యొకానొకయుత్సవము సందర్భమున వేయిమంది వైష్ణవులకును, ఆ యుత్సవము చూచుట కైక్కిరించిన దాసులకును అన్నప్రదానముఁ గావించుకొంటగు ౬౦ కలముల ధాన్యమును, 3 కలంజుల బంగారము నొసంగఁబడెను.

(౪) గంగై కొండచోళమండపమునందు, ఋగ్వేదాధ్యయనపరులు ౭౫ గురు, యజుర్వేదాధ్యయనపరులు ౭౫ గురు, ఛందోగసామాధ్యయనపరులు ౨౦ మంది, తలవకార సామాధ్యయనముచేయువారు ౨౦ మంది, వాజసనేయాధ్యయనపరులు ౨౦ మంది, అథర్వవేదాధ్యయనపరులు ౧౦ మంది, బౌద్ధాయనీయ గృహ్యకల్ప, గణాధ్యయనపరులు ౧౦ మంది — ఈ విద్యార్థులకు భోజనవసతి కల్పింపఁబడెను.

పై నుడివిన వేదము నభ్యసించు బ్రహ్మచారులు మొత్తము ౨౩౦ మంది; రూపావతారము నభ్యసించువారు ౪౦ మంది; మొత్తము విద్యార్థులసంఖ్య ౨౭౦ : వీ రందఱకు నొక్కొక్కరికి దినమునకు ఆఱునాళీల ధాన్య మేర్పాటు కావింపఁబడెను.

పై నుడివిన వీరు గాక వ్యాకరణము నభ్యసించువారు ౨౫ గురు, ప్రాభాకరము నభ్యసించువారు ౩౫ గురు, వేదాంతము నభ్యసించువారు ౧౦ మంది — చెరసి ౭౦ మంది

విద్యార్థులు కలరు. వీరి కందఱ కొక్కొక్కరికి దినమునకు ౧ కురుణి, ౨ నాళీల ధాన్యము నియమిత మయ్యెను.

వ్యాకరణాధ్యాపకునికి దినమున కొక్కకలము ధాన్యమును, ప్రాభాకరాధ్యాపకుని కొకకలము ధాన్యమును, వేదాంతము చెప్పవానికి దినమున కొక్కకలము నొకతూని ధాన్యమును ఏర్పాటు చేయఁబడెను.

వేదాధ్యయనమునకై పదిమంది అధ్యాపకులు నియమింపఁబడిరి, ఎట్లన : ఋగ్వేదమునకు ముగ్గురు, యజుర్వేదమునకు ముగ్గురు, ఛందోగసామమున కొకరు, తలవకార సామమున కొకరు, వాజసనేయమున కొకరు, బౌద్ధాయనీయ గృహ్యకల్పకారకముల కొకరు.

రూపావతారము బోధించువానికి దినమునకు ౩ కురుణీల ధాన్యము. దినమున కిట్లు 'రాజరాజ మరకాలు' త్రోముప్పది కలముల ధాన్యము కొలుచువారు. ఈరీతిని సంవత్సరమునకు ౧౦,౫౦౬ కలముల ధాన్య మగుచుండెను. అధ్యాయమున కొకకలంజుచొప్పున వ్యాకరణమున నెనిమిదధ్యాయములకు వ్యాకరణాధ్యాపకుని కెనిమిది కలంజుల బంగారమును, అధ్యాయమున కొకకలంజుచొప్పున పండ్రెండధ్యాయములకు ప్రాభాకరాధ్యాపకునికి పండ్రెండు కలంజుల బంగారమునుగూడ నొసంగఁబడుచుండెను. వేదాధ్యాపకులు, రూపావతారము బోధించువారు మొత్తము పదుముగ్గురికి నొక్కొక్కరి కరకలంజుచొప్పున ఆఱున్నరకలంజులు బంగారమును, ఒక్కొక్కరి కరకలంజుచొప్పున వ్యాకరణ,

మీమాంసాశాస్త్రము లభ్యసించు డెబ్బదిమంది విద్యార్థులకు 37½ కలంజుల బంగారమును ఇచ్చుటకు (విద్యార్థి వేతనము) నేర్పాటుకావింపఁబడెను. ప్రాచీన కాలమున దేశీయప్రభువుల పరిపాలనమున నార్యవిద్యల కీ రీతిని ప్రోత్సాహ ముండెడిది.

మొత్తముమీఁద నీ ధర్మనిర్వహణమునకుఁగావలసిన ౬౧౧/౨ కలంజుల బంగారమునకును, ధాన్యమునకును దేవస్థానమునకు ౪7½ వేలీల భూమి యొసంగఁబడెను.

ఈ విధమైన దానశాసనముల నెన్నియైనను చూపవచ్చును. వీరరాజేంద్రచోళ దేవుని (క్రీ. శ. ౧౦౬౨ — ౧౦౬౭) తిరుముక్కుడల్ శాసనము కూడ నిట్టిదే. ఆ శాసనము ననుసరించి యీ క్రిందిసంగతులు తెలియుచున్నవి :

తిరుముక్కుడల్ మహావిష్ణ్వాలయమున 'జననాథ మండప' మనుపేర నొకమండపము కలదు. అందు వేద, శాస్త్ర, వ్యాకరణ, రూపావతారములను బోధించు నొక విద్యాస్థానమును, అధ్యయనపరులగు బ్రహ్మచారుల కొక భోజనశాలయు, ఆనశ్యకమైనచో వైద్యమునిమిత్త మొక వైద్యాలయమును ఉండెను. బ్రహ్మచారులకు భోజనమునకును, ప్రతిశనివారము నభ్యంగమునకు తైలమునకును, రాత్రులు చదువుకొనుటకు దీపములకై చమురునకును ఏర్పాటులుండెడివి. వీరచోళవైద్యాలయమని ఈ దేవస్థానమునందలి వైద్యాలయమునకు పేరు. అందు వ్యాధిగ్రస్తు లుండుటకు పదునైదు మంచము లేర్పాటు చేయఁబడెను. వైద్యాలయము కొఱకును, రోగగ్రస్తుల సౌఖ్యసౌకర్యములకొఱకును ప్రత్యేక

మీ క్రింది యేర్పాటులు చేయబడినవి : (౧) బియ్యము, (౨) వంశపారంపర్యముగ వైద్యము నభ్యసించు కుటుంబములోని యొకవైద్యుడు, (౩) ఒక శస్త్రవైద్యుడు, (౪) మూలికలు తీసికొనివచ్చుటకును, వంటచేయుటకు గొనివచ్చుటకును, వైద్యాలయమునకు సంబంధించిన తక్కిన పనులు చేయుటకును ఇరువురు నవుకరులు, (౫) రోగులకు సపర్యచేయుకొఱ కిరువురు దాసీలు, (౬) భోజనశాల, వైద్యశాలల కొకసేవకుడు.

సంవత్సరమునకు సరిపోవు ఈ క్రింది మందులు వైద్యాలయమున నిలువచేసి యుంచువారు : (౧)...ఆశాహరీతికి - రెండుపళ్లు (౨) గోమూత్రహరీతికి - రెండుపళ్లు (౩) దశమూలహరీతికి - ఒకపడి (౪) భల్లాతకహరీతికి - ఒకపడి (౫) గండ్డిరము - ఒకపడి (౬) బలాకోరండతైలము - ఒకతూని (౭) పంచా...తైలము - ఒకతూని (౮) లశు.....ండతైలము - ఒకతూని (౯) ఉత్తమ కర్ణాద్దితైలము - ఒకతూని (౧౦)...ఘృతము - ఒకపదక్కు (౧౧) బిల్వాది ఘృతము - ఒకపదక్కు (౧౨) మండుకరవటకము - ౨,౦౦౦ (౧౩) త్రివృత్తి - ఒకనాళి (౧౪) విమలై - ౨,౦౦౦ (౧౫) తామ్రాది - ౨,౦౦౦ (౧౬) వజ్రకల్పము - ఒకతూని, ఒకపదక్కు (౧౭) కల్యాణలవణము - ఒకతూని, ఒకపదక్కు (౧౮) ఈ మందుల నుపయోగించుటలో నావశ్యకమైన యితర మూలికలు, పురాణసర్పి తయారు చేయుట కావసేతికిని, రాత్రి యంతయు దీపము పెట్టుటకు నూనెకు నేర్పాటు లుండెను.

మన ప్రాచీన విద్యాసంస్థలు

పైకొలతలలోను, తూనికలలోను వచ్చు పడి చెన్నపురికి. నాళి, తూని, పదక్కు అనువానికిఁ గల పరస్పరసంబంధమును నిశ్చయించుటకు తంజావూరు చోళరాజుల శాసనములు మన కుపకరింపఁ గలవు. వాని సాయమున నీ క్రింది విధి మానము కట్టుట కవకాశము కలదు.

౨ ఆళాకులు = ౧ ఉళక్కు

౨ ఉళక్కులు = ౧ ఉరి

౨ ఉరులు = ౧ నాళి

౧౬ నాళులు = ౧ పదక్కు

౨ పదక్కులు = ౧ తూని

దీని ననుసరించి పదక్కు తూనిలో సగ మనియు, కొక్క-క్క పదక్కునకు ౧౬ నాళు లనియుఁ దేలుచున్నది.

పూర్వోక్త శాసనములవలన దేవాలయధర్మములు వలము హవిర్బల్యర్చనాదుల నిమిత్తమే కాక విద్యావిషయములకుఁగూడ పూర్వ మెట్లు వినియోగపడుచుండెనో కలియఁగలదు. ఇంతటి కట్టుబాటులమీఁద, నంతటి సుదూరాశయములతో సంస్థాపితములయిన విద్యాస్థానములు ప్రశంసింపఁదగినవికదా! గ్రంథవిస్తరభీతివలనఁ గాని ని-చో ఇంకను ఇట్టి విషయములను దెలుపు శాసనము లనేములు చూపవచ్చును.

దేవాలయములకు పిదప పేర్కొనందగినవిద్యాసంస్థలు మఠములు. బౌద్ధులసంఘారామవిహారములవలెనే జైనమఠముల బస్తీలును జినాలయములును, శైవ వైష్ణవాది మఠ

ములకు సంబంధించిన మతములును ఆయామతముల వ్యాపనమునకుమాత్రమే కాక విద్యాభివృద్ధికిని ఎక్కువగ తోడ్పడియున్నవి. అగ్రహారములు, దేవాలయములు పూర్వము విద్యావ్యాపనమున కేవిధముగ తోడ్పడుచుండెడివో అట్లే యీ మతములకూడ గొప్ప విద్యావ్యాపకసంస్థలుగ ప్రసిద్ధి కెక్కి యమితప్రయోజనకారు లయ్యెను.

జైనసత్తీలు

జాద్ధమతము దక్షిణాపథమున రూపుమాయుటకుఁ గల ప్రబల కారణములలో జైనమతవిజృంభణ మొకటి. క్రీస్తుశకము రెండవ శతాబ్దినుండి జైనమతము బాగుగ వర్ధిల్లినది. సామంతభద్రుఁడు, అకలంకచంద్రుఁడు, విద్యానందుఁడు, నూణీకృష్ణుఁడు, ప్రభాచంద్రుఁడు, జినసేనుఁడు, గుణభద్రుఁడు — ఈ మొదలగు విద్వద్వృతంసులైన జైనాచార్యులు గొప్ప గొప్ప గ్రంథములు వ్రాసి, రాజాస్థానముల కేగి విమతవాదులతో ప్రతివాదములు చేసి జైనమతమును దేశమున వ్యాపింపజేసిరి. అందువలన దక్షిణగాంగుల కాలమునను, రాష్ట్రకూటుల కాలమునను, కళచురిప్రభువుల కాలమునను జైనము రాజమతమై కీర్తిగాంచెను. కన్నడ దేశమున 'శ్రవణబెళగొళ' మొదలగు గ్రామములు జైనమతవిద్యకు ప్రధానపీఠము లయినవి.

తెలుఁగు దేశమునఁగూడ జైనమతము వ్యాపింపక పోలేదు. ఆంధ్రదేశమునందలి ఆయాగ్రామములయందుఁ గానవచ్చు జైనవిగ్రహములే ఆమత మొకప్పు డిచట బాగుగ

వ్యాపించియుండె ననుటకు ప్రబలనిదర్శనములుగ నున్నవి. ఆంధ్రదేశము నేలిన పూర్వ చాళుక్యప్రభువులు జైన, శైవ మతములు రెంటినిగూడ సమానముగ నాదరించినట్లు శాసన ప్రమాణము కలదు. (మూడవ) విష్ణువర్ధనుడు (క్రీ. శ. ౭౧౪ - ౭౫౧), అమ్మ రాజ విజయాదిత్యుడు (క్రీ. శ. ౯౪౫ - ౯౭౦), విమలాదిత్యుడు (క్రీ. శ. ౧౦౧౫ - ౧౦౨౨) — ఈ మొదలగువా రందఱు జైనమతము నాదరించి, జినాలయ ములకు దానములు కావించిరి. జైనమత మాంధ్రదేశమునందంతట వ్యాపించినట్లు నిదర్శనము లున్నను జైనమతపీఠములు కొన్నిమాత్రమే ప్రధానవిద్యాస్థానములుగ నుండినట్లు కన్పట్టును. బెజవాడ (కృష్ణాజిల్లా), ధర్మవరము (గుంటూరు), రామతీర్థము (విశాఖపట్టణము), హనుమకొండ (ఓరుగల్లు), దాసవ్రలపాడు (కడప) — ఈ మొదలగునవి ఆంధ్రదేశమునందలి ప్రసిద్ధజైనమతపీఠములుగఁ గన్పట్టును. జైనుల ‘పల్లె’లు, ‘బస్తీ’లు జైనమతవిద్యను వ్యాపింపఁజేయుటకు నెక్కువగ తోడ్పడినవి. జైనబస్తీ చిన్న చిన్న పేటలతోను, పెక్కు జినాలయములతోను గూడిన బ్రాహ్మణాగ్రహారము వఱటి యొక జైనాగ్రహారముగ భావింపవచ్చును. జైనమత స్థులలో యతులకువలెనే యోగినులకుఁగూడ ప్రత్యేకమతములుండెడి వని తెలియుచున్నది. ద్రవిడదేశమున చోళరాజధాని యైన కావిరిప్పూంబట్టణమునను, కావేరీతీరమునఁ గల యొక యూరియందును జైనమతము లుండెడివి. ఇట్టి జైనమతములనుగుఱించి కాని, అందలి మతవిద్యావిధానమును

గుఱించి కాని మనకు వివరములు తెలియవు. కాని ప్రతిముఖ్య మతమున నసంఖ్యములయిన మతగ్రంథములు చేర్పఁబడుచు వచ్చుటచేత నది యొకగొప్పగ్రంథభాండాగారమయి వెలయు చుండెడిది. ప్రాచీనగ్రంథాన్వేషకు లనేకులకు తాళపత్ర, భూర్జపత్రాద్యముదితప్రాచీనజైనమతగ్రంథము లనేకములు ఇట్టిమతములయందే దొరకినవి.

శైవమతములు

జైనమతమునకు పిదప దక్షిణాపథమున బాగుగ వర్ధిల్లిన మతము శైవము. శైవమతము చోళదేశమున 'ననాది'గ నుండినను దాని నాదేశముననే కాక దక్షిణాపథ మంతట నెక్కువగ. వ్యాపింపఁజేసినవారు కాలాముఖులు, పాశుపతులు అనఁబరఁగు శైవులు. కాలాముఖి, పాశుపతము లనునవి శైవమతమునందలి యంతర్భేదములు. క్రీస్తు శకము పది, పదునొకండు, పండ్లెండు శతాబ్దులం దీమత మెక్కువగ విజృంభించెను. అప్పుడు చేది, చోళ, నూతన దేశాధిపతులును, పశ్చిమచాళుక్య, పూర్వచాళుక్య, కాకతీయాది రాజవంశజులునుగూడ ఈమతము నవలంబించి, దాని కెక్కువ యాదర ప్రోత్సాహముల నొసంగిరి. శైవమత విజృంభణము ప్రథమదశలో కాలాముఖులే ప్రబలు లయి పెక్కు దేవస్థానములయం దాచార్యపీఠమును సంపాదించి స్థానపతులుగ నుండి మతమును, విద్యను వ్యాపింపఁజేసిరి. వీరు మొదట కాశ్మీరదేశముననుండి వచ్చినవా రని కొన్ని శాసనములు తెలుపుచున్నవి. గంగాతీరమున నుండి వచ్చిన

వారని మఱికొన్నిగాథలు కలవు. ఏ ట్లయిన నేమి పీరు ఆర్యదేశ, మధ్యదేశ, గాడదేశవాసులనియు, నుత్తరాపథమున నుండి వచ్చిన వారనియు స్పష్టమగుచున్నది. సాధారణముగ నీకాలముఖి, పాశుపతనామములు పండిత, శివపండిత, శక్తి, శివ, రాసిపదాంతములుగఁ గానవచ్చును: ఉదా:- విశ్వేశ్వర పండిత, ఈశానశివపండిత, వామశక్తి, జ్ఞానశివ, నాగరాసి. సాధారణముగ పాశుపతులు పండిత, శివపదాంతితులు, మంచనపండితుఁడు, శ్రీపతిపండితుఁడు, మల్లికార్జున పండితుఁడు - వీర తెల్లరు పాశుపతశైవులే. ఇందువలననే మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు తన ' శివతత్త్వసారమున ' ' పశుపతి ' మతమునే యుద్ఘాటించెను.

ఆంధ్రదేశమున శైవమతమునకు పూర్వచాళుక్యులును, కాకతీయులును ఎక్కువ ప్రోత్సాహదరములను చూపి దాని కాలంబమై నిలిచిరి. పూర్వచాళుక్యుల కాలమున, అనఁగా అమ్మరాజవిజయాదిత్యునికాలముననుండి కాలాముఖము మొగ్గతొడుగ, కాకతీయులకాలమున పాశుపతము కాయకాచి పంటపండెను.

ఇంతవఱకుఁ బ్రకటింపఁబడిన యాంధ్రదేశశాసనములలో మొట్టమొదటిమాటు కాలాముఖుల ప్రస్తావము పూర్వచాళుక్య ప్రభువైన అమ్మరాజవిజయాదిత్యుని తా(ం)డికొండ దానశాసనమున కలదు. అందు వీరు ' కాళముఖి ' లని పేర్కొనఁబడియున్నారు. వీరికి శాసనములందు కాలాముఖులనునామమునుఁ గలదు. వీరు వేదవేదాంగాది సర్వవిద్యా

సంపన్నులు. విద్యాప్రదానముఁ గావించుటలో దీక్షాకంకణము కట్టినవారు. వీరిని 'శిష్యచాతకవర్షాగమము'లని కన్నడ శాసనములు వర్ణించుచున్నవి. వీరి వక్కణ కన్నడ శాసనములం దిట్లు కలదు.

“యమ, నియమ, స్వాధ్యాయ, ధ్యాన' ధారణ మకానానుష్ఠాన జపసమాధి శీల గుణసంపన్నరుం, విబుధజన ప్రసన్నరుం, సకలసుకవినికురుంబాధారరుం, అన్నదాన సువర్ణదాన కన్యాదాన గోదాన భూదాన అభయ భైష జ్యోనేక దానవినోదరుం, లాకుళాగమాభరణరుం, సమస్తశాస్త్రాగమ విచారాచార చతురరుం.....”.

కోలాముఖులును, పాశుపతులునుగూడ మఠముల ద్వారముననే తమ మఠమును, విద్యనుగూడ వ్యాపింపఁజేసిరి. శైవమతవిజృంభణకాలమున శైవమఠములు దేశమున నెల్లడల వలవలె నల్లుకొనినవి.

కన్నడ, ద్రమిళ, ఆంధ్రదేశములం దాకాలమున విద్యాప్రదానముఁ గావించు పెక్కు శైవమఠములు మొలక తొట్టెను. ఆంధ్రదేశమున శ్రీశైలము, కాశేశ్వరము, భీమేశ్వరము మొదలగునవి శైవులకు ప్రధానక్షేత్రములుగ నుండెను.

పాశుపతశైవసంతానమునకు భాగీరథి, నర్మదా నదులకు మధ్యనుండు డాహాలదేశమునందలి గోళకీమఠము ప్రధానమైనది. తెలుఁగుదేశమున పెక్కుమఠములు కట్టించిన వా రీమఠమునకు సంబంధించినవారలే. ఈ గోళకీమఠము

యొక్క యువమతములు కన్నడ దేశమునను, ద్రమిళ దేశముననుగూడ నుండినవి. గోళకీమత శాఖలు తెలుఁగు దేశమున కడప మండలమున పుష్పగిరియందును, కర్నూలుమండలమున త్రిపురాంతకమునందును, గుంటూరు మండలమున మందడమునందును వెలసినవి. ఈ గోళకీమతము క్రీస్తుశకము పదునొకండవశతాబ్దినుండి దక్షిణాపథమునం దెల్ల మిక్కిలి ముఖ్యమైన మతవిద్యాసంస్థగ నుండినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియవచ్చును.

విశ్వేశ్వరగోళకి:— ఆంధ్రదేశమున గుంటూరు మండలమునందలి మందడమునం గల విశ్వేశ్వరగోళకి సుప్రసిద్ధమైనది. దానిని నెలకొల్పిన శివాచార్యుఁడు కాకతీయగణపతిదేవచక్రవర్తికి చిన్మయదీక్ష నొసంగిన రాజగురు వగు విశ్వేశ్వరశివమహాముని. గణపతిదేవ చక్రవర్తి కూతురైన రుద్రమదేవి యాసుకృతికి శాలివాహనశకము ౧౧౮౩-వ దుర్మతినామసంవత్సర చైత్రబహుళ శుక్రవారమునాఁడు వెలఁగపూఁడి సహితముగ మందరగ్రామము దానముచేసెను. విశ్వేశ్వర శివమహాముని ఆదానమును పరిగ్రహించి యచ్చట నొకవిశ్వేశ్వరాలయమును, మఠమును, బ్రాహ్మణుఁడు మొదలు చండాలుని పర్యంతము వర్ణవివక్ష లేకుండ నిరతాన్నప్రదానముఁ గావించుట కొకసత్రమును కట్టించి బ్రాహ్మణులను రావించి వారికి వృత్తులు, నివేశనములు నిప్పించి యా గ్రామమునకు విశ్వేశ్వరగోళకి యని పేరిడెను. వెలగపూఁడి సహితమైన మందడగ్రామమున నలువది ద్రా

విడబ్రాహ్మణకుటుంబముల కొక్కొక్క కుటుంబమునకు రెండుపుట్టు భూమిచొప్పున నీయఁగా మిగిలిన గానిని మూఁడు భాగములు చేసి, యం దొకభాగము విశ్వేశ్వరునికిని, మఱి యొకభాగము విద్యార్థులకును, శుద్ధశైవమతమునకును, మూఁడవ భాగమును ప్రసూత్యాశోగ్యశాల (Maternity Hospital) కును, విప్రసత్రమునకు నిచ్చివేసి ఋగ్వజుస్సామ వేదములు నేర్పుటకు మూవురధ్యాపకులను, పదవాక్యప్రమాణము (Logic), సాహిత్యము (Literature), ఆగమములు బోధించుట కయిదుగురు వ్యాఖ్యాతలను, నైమ్య నొకనిని, కాయస్థు నొకనిని (గణకుఁడు) నియమించెను.

ఈపై నుడివిన పదిమందికి నొక్కొక్కరికి రెండుపుట్టు భూమి నొసంగెను. పైవారితోపాటు, దేవాలయమున పదిమంది నర్తకులును, ముఖచీద్రవ్యసంయుక్తులగు నెనమండ్రు మార్తంగికులును, ఒక కాశ్మీరదేశపు గాయకుఁడును, పదునలుగురు గాయనులును, 'కరడా'వాద్యమునందును, నాట్యమునందును నేర్పరులైనవా రాఱుగురును నియమితులైరి. వీరికి వృత్తు లేర్పాటు చేయఁబడెను. అంతియే కాక, చాతుర్వర్ణ్యసముద్యాతులైన నట్టియు, జటాధారులైన నట్టియు, గ్రామసంరక్షణము నభిలషించి బీజచ్ఛేద, శిరచ్ఛేద, కుక్షి భేదాదికర్మలం జేసికొనునట్టియు చోళదేశాగతులైన వీరభద్రులను పేరంబరఁగు గ్రామరక్షకులు పదిమందికిని, గ్రామభటులును భక్తులు నగు వీరముష్టు లిరువదిమందికిని, బంగారము, రాగి, కాసె, మేదరి, కమ్మరి, కుమ్మరి, వడ్రంగము,

శిల్పము, మంగలి పనులం జేయువారును, వాస్తుశాస్త్రజ్ఞులు నగు గ్రామభటులు పదిమందికినిగూడ వృత్తు లొసంగఁబడెను.

ఇట్లు విశ్వేశ్వర గోళకియందు కేవలము విద్యాప్రదానముమాత్రమే కాక ప్రసూత్యారోగ్యశాలకూడ నేర్పాటు చేయఁబడెను. ఇది యెంతయు ప్రశంసింపఁదగినదికదా! కన్నడ దేశమునందలి బెళగామిలోని కోదియమఠ నామాంతరమునం బరఁగు కేదారేశ్వరాలయము సుప్రసిద్ధవిద్యాస్థానము. ఈ విద్యాస్థానమున వేదవేదాంగములు, కుమార, పాణిని, శాకటాయనుల వ్యాకరణ శాస్త్రములు, న్యాయ, వైశేషిక, మీమాంసా, సాంఖ్యది దర్శనములు, లకులీశ, పాతంజల్యాది యోగశాస్త్రములు, కావ్యనాటకధర్మశాస్త్రేతిహాసాదులు బోధింపఁబడుచుండెడివి. అనాఁడు వైదికవిద్యాప్రదానముఁ గావించు మఠములలో వైద్యశాలలుకూడ నుండినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. పూర్వోక్తమగు కోదియమఠము 'నానానాథరోగిజనరోగభైషజ్యస్థానము' (దిక్కుమాలిన రోగులకు చికిత్సచేయు వైద్యశాల) యని కూడ పేర్వడసినది. ఇట్టి మఠములు శ్రీశైలమున (౧) భిక్షావృత్తిమఠము, (౨) అరసమఠము, (౩) కలుమఠము, (౪) సారంగమఠము, (౫) గణమఠము అని యైదుండెడివి. వీనిలో భిక్షావృత్తిమఠము విద్యావ్యాపనము చేయుటయేకాక కవిజనముల నాదరించికూడ కీర్తి కెక్కినది.

వైష్ణవమఠములు

వైష్ణవమతోద్ధరణమునకై శ్రీమద్రామానుజాచార్యు

లకు పూర్వమే నాథముని, పుండరీకాక్షులు, యామునా
 చార్యులు మొదలగువారు పనిచేయుచుండినను రామానుజా
 చార్యులు మతరంగమున కవతరించుటతోఁ గాని శ్రీవైష్ణవ
 మునకు బలము కలుగలేదు. ఆచార్యులవా రామతమును
 సరియైన మార్గమునకుఁ దెచ్చి దక్షిణాపథరాజన్యులను కొంద
 టిని వశపఱచుకొని వారికి వైష్ణవమత మిప్పించిన పిదప
 నుండి క్రమక్రమముగా నామతము పురికొని తీగెసాగెను.
 శ్రీరామానుజాచార్యులకుఁ దరువాత వేదాంతదేశికులు, మన
 వాళమహాముని మొదలగువా రాదుకొని వైష్ణవమతవ్యాపన
 ముఁ గావించి చరితార్థులైరి. అయినను కర్ణాటాధీశుఁడైన శ్రీ
 కృష్ణదేవరాయలకాలముననుండి కాని గూంధ్రదేశమున
 వైష్ణవమతము బాగుగ విజృంభింపలేదు. కృష్ణదేవరాయలు
 మొదలు కర్ణాటాధీశులైన అచ్యుతదేవరాయలు, సదాశివ
 రాయలు, వేంకటపతిరాయలు, శ్రీరంగదేవరాయలు మొద
 లగు పారియాదరప్రోత్సాహములవలన నది దక్షిణదేశమున
 నులుకులువైచుచు నభివృద్ధిఁ గాంచెను. శైవమతము క్రీస్తు
 శకము పదునొకండు, పండెండ్రు, పదుమూఁడు శతాబ్దులం దెల్లు
 చోళ, చాళుక్య, కాకతీయాది రాజవంశముల యాశ్రయమున
 విజృంభించెనో యట్లే వైష్ణవమతమును పదునాఱు పదునేడు
 శతాబ్దులందు విజయనగరము కర్ణాటాధీశులకాలమున రాజ
 మతమై జనాదరము నొందెను. కందాళమువారు, తాళ్ల
 పాకమువారు మొదలగు సుప్రసిద్ధ వైష్ణవాచార్యుల కుటుంబ
 ములు ప్రముఖత వహించి వైష్ణవమతోద్ధారమునకై నడుము

కట్టి పనిచేసినవి. శ్రీతిరుమల తాతాచార్యులవారు, తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యులవారు, కందాళం అప్పలాచార్యులవారు, కందాళం భావనాచార్యులవారు, కందాళం దొడ్డయాచార్యులవారు, తాళ్లపాకం తిరుమలాచార్యులవారు, పరవస్తు ముమ్మడి వరదాచార్యులవారు, కోటికన్యాదానం తాతాచార్యులవారు, రనబడు ఏటూరి తిరుమల కుమార తాతాచార్యులవారు, పరాంతశం వక శకగోపజీయంగారు - ఈ మొదలైన విద్వద్వరేణ్యులు వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపనాచార్యులును, ఉభయ వేదాంత ప్రవర్తకులునై విజయనగర కర్ణాటాధీశులకాలమున ప్రసిద్ధులైరి. గాథమైన వీరి మతాభిమానమువలనను, కార్యదీక్ష వలననే వైష్ణవమతము రాజమతమై పెంపు చెందగలిగెను. శ్రీకృష్ణ దేవరాయలనాడు విజృంభింపమొదలిడిన యీమతము వీరప్రతాప శ్రీరంగ దేవరాయలకాలమునాటి కత్యుచ్ఛదశకు వచ్చెను. ఆకాలమున కర్ణాటాధీశులే కాక వారికి సామంతులు గను సేనాపతులుగను నుండినవారుకూడ నీమతము నవలంబించి యాదరించిరి. మన యాంధ్రదేశమునందలి జమీన్దారు లెల్లరు శ్రీవైష్ణవమతము నవలంబించిన దీకాలముననే. తన్మతాచార్యుల గాథదీక్షయు, మతాభిమానమును అప్పటి నుండి యిప్పటివఱకు తెలుగుదేశముపై చెక్కుచెదరక యుండునట్లు తమముద్రల సచ్చొత్తినవి.

శ్రీరామానుజాచార్యులు మేలుకోటలో స్థాపించిన యతిరాజమతము, మన్నారు కోవెలయందలి వైష్ణవమతమైన శైండలంగారమాముని, అఘోబలమతము, పుష్పగిరి మతము-

ఇవి యన్నియు వైష్ణవ మతములు. ఇవి గాక వ్యాసరాయ మతము, శృంగేరీమతము మొదలగు మాధ్వాద్వైతాది మతములును కలవు. కాని వీనినిగుఱించిన వివరములు శైవ మతములకువలె శాసనముల ననుసరించి భాగుగ తెలియ వచ్చుట లేదు. కాని యివి యన్నియు నాయామతములను దేశమున సుస్థిరముగ పాదుకొలుపుటకు మాత్రమే గాక దైదిక విద్యాప్రదానముఁ గావించి గొప్పగొప్ప విద్వాంసులను తయారుచేయుటకుఁ గూడ నెక్కువగఁ దోడ్పడియుండినవి.

పూర్వోక్తములయిన మన ప్రాచీనవిద్యాసంస్థలను గుఱించియు, విద్యాపద్ధతినిగుఱించియు గాఢముగ యోజించి నచో పల్లెటూరి జీవన మెంత నిరాడంబరముగ నుండెనో యాసంస్థలు, నాపద్ధతియు నంత నిరాడంబరముగ నుండెడి వని స్పష్టము కాఁగలదు. పెద్దపెద్ద కళాశాల లక్కఱలేదు. కూర్చుండుటకు పెద్దపెద్ద కుర్చీలుకాని, బల్లలుకాని యక్కఱ లేదు. పవిత్రమై, భక్తిభావములతోడను, త్యాగదీక్షతోడను నిండి నిబిడీకృతమై యుండు దేవాలయములును, మతములును విద్యాస్థానములు. చక్కనిపంట పైరులతోను, తోటలతోను ప్రకృతికి కంఠాభరణములవలె నుండు అగ్రహారములే గొప్ప విద్యాపీఠములు. అందు నిత్యము విద్యార్థులకు గురుజన పూజనము ; పరమేశ్వరారాధనము ; సజ్జన సాంగత్యము. గురువు శిష్యుని ఛాయవలె ననుసరింపవలసినదే ; తండ్రివలె శుశ్రూష చేయవలసినదే ; దైవమువలె పూజింపవలసినదే. అచ్చట పారలౌకికజ్ఞానము నొసంగి గురువు ఆచార్యుఁ డగు

చున్నాడు ; విద్యార్థిని కన్న కొడుకువలె నాదరించి తండ్రి
యగుచున్నాడు ; ఐహికజీవితము నెట్లు గడపవలెనో తెలిపి
దేశికుఁ డగుచున్నాడు. భక్తి ప్రేమములే వారికిఁ గల యను
బంధములు; గురువృద్ధజనమార్గానుసరణమే వారిరాచబాట;
స్వధర్మనిర్వహణమే వారి కార్యదీక్ష ; సనాతన ధర్మ
సంరక్షణమే వారి నిరంతరకృషి. పడిపోయినది ఎప్పుడో
రాజమార్గము. విజ్ఞానజ్యోతి దేశమున వెలిగించి త్రోవ
చూపినారు ఆర్యమహర్షులు. అంతే. నిరాతంకముగ, నిరా
డంబరముగ అంతము లేని కాలవాహినివలె విద్యాతంతువు
భంగము రాకుండ సాగిపోవలసినదే. గురువుననుండి శిష్యుఁడు,
శిష్యునినుండి గురువు, గురువులో శిష్యుఁడు, శిష్యునిలో గురువు
తయారైన కాల మది. భావికాలముయొక్క బీజములు భూత
కాలమునం దుండెను. భూతకాలపు ప్రతిభావిభూతులు భావి
కాలమున ఇను మడించిన కాంతితో తెఱలి తేజరిల్లుచునచ్చి
నవి; ఒక్కటేమార్గము ; ఒక్కటే చుట్టు ; బింబమునకు
ప్రతిబింబము ; అంతే. మార్పులేదు ; క్రొత్త కూర్పులేదు.
యాకాలము వేటు ; ఈ కాలము వేటు ; కాని ఇదికూడ
ఆగత కాలపు పరిణామమే కదా !

అనాదృత వాఙ్మయము

తెలుఁగున ఛందోబద్ధమైన చారిత్రక వాఙ్మయము చాల తక్కువ. ఆ యున్న కొలది వాఙ్మయమును రెండు తరగతులుగ విడఁదీయవచ్చును: (౧) కొంచెమో గొప్పో చదువుకొన్నవారు మాత్రమే చదివి తెలిసికొని ఆనందించు వాఙ్మయము, (—) వ్రాయను, చదువను నేర్వనివారుకూడ విని ఆనందించు వాఙ్మయము. మొదటి తరగతి వాఙ్మయమే అసలు వాఙ్మయముగా ఇంతవఱకు పరిగణింపఁబడుచున్నది. రెండవదానిని మనవారు వాఙ్మయమే అనరు.

మొదటి తరగతిది కావ్యమునఁ జేరినది. ఇందు పద్య ప్రబంధములు, ద్విపద ప్రబంధములు కలవు. ద్విపద కేవలము దేశిజాతికి సంబంధించిన ఛంద మగుట కొంతకాలమునకు పూర్వ మది మన యాంధ్రవిద్వాంసుల నిరాదరణమునకు పాత్ర మైనది. సంస్కృత చ్ఛందమునందలి వృత్తములతోఁ గూడిననే కాని కావ్యమునకు గణన రాలేదు. పద్యప్రబంధ ములే రంగస్థలము నాక్రమించి ద్విపదకావ్యములను వెడల నడిచినవి; అయినప్పటికి ద్విపద మేమూలనో నక్కి యెట్లో తన ప్రాణమును దాను పోసికొని తన బ్రదుకుతెరువు తాను చూచుకొనుచునే వచ్చినది. పౌరాణికేతివృత్తములు గల ద్విపదకావ్యములమాటే యిటు లుండ చారిత్రకేతివృత్తము గల ద్విపదకావ్యములమాట వ్రాయవలెనా? చరిత్ర మన్న

మనపూర్వుల కంతప్రీతి లేదు. చరిత్ర మిహపర సాధక మైనది కాదు. అసలు వాఙ్మయ మంతయు మతవిషయక మైన ప్రయోజనముతో చతుర్విధ పురుషార్థములలో ప్రధానముగ ప్రథమాంతిమ పురుషార్థములను సాధించుటకే పుట్టినది. మన ప్రబంధములయందలి యితివృత్తము లన్నియు ధర్మ, మోక్ష ప్రతిపాదకములే ; తద్బోధకములే. అందువలననే ప్రజలలో అవి యట్టిగౌరవ స్థానమును కల్పించుకొన్నవి. ధర్మ, మోక్ష ప్రతిపాదనము నిమిత్తమే గ్రంథములు పుట్టినపుడు అవి తదనుగుణముగనే పాఠకుల యభిరుచిని సరిదిద్దే నన్న వింత యేమి కలదు ? సనాతన మతాచారపరాయణులైన ప్రజలు అట్టి యితివృత్తము గల గ్రంథములనే యాదరించుచు, తద్విరుద్ధములైన గ్రంథముల ననాదరించుటం జేసి వేఱువిధమైన వాఙ్మయము విలసిల్లుట కవకాశము లేకపోయెను. సంస్కృత చ్ఛందోబద్ధమైన పద్యగ్రంథమున చారిత్రకేతివృత్తము స్థానము కల్పించుకొనునప్పటికి చాలకాలము పట్టెను. ఇది విజయనగర సామ్రాజ్య అంతిమకాలమునకుఁ గాని సాధ్యము కా లేదు. కేవలము నశ్వరమును, ఐహికమును, పురుషార్థ సాధనానుపయుక్తమును, విశేషించి ఐహికబంధప్రోద్ధీపకమును, స్వ(దేశీయ, జాతీయ, ఆత్మా)అభిమానజనకమును అగు చారిత్రకేతివృత్తమునకు పద్యప్రబంధపు తొడుగు తొడుగుట ఎంతటి యపవిత్ర కార్యము ! సంస్కృతచ్ఛందస్సంబంధము గల 'వృత్త'మును చారిత్రకేతివృత్తమును వర్ణించుటకై వినియోగించుట దోషము. ఈవిధమైన యభిప్రాయములు

ఆంధ్రవిద్వాంసులలో వ్యాపించుటఁజేసియే కావచ్చు చరిత్ర సంబంధమైన పద్యకావ్యములు విజయనగరసామ్రాజ్యాంతిమ భాగమునకు పూర్వము మనకుఁ గానరావు. చరిత్రగ్రంథము ప్రబంధరూపమునఁ గాన్పించునాఁటికే దేశము తెలుఁగు మీఱి పోయినది. తుంగభద్రాతీరస్థమైన విజయనగరమున తెలుఁగు దొరలు దొరతనము చేయుచుండిరి. తెలుఁగునాయకులు, తెలుఁగురాజులు ఆ దొరలకు ప్రతినిధులై, దణ్ణాయకులై, దుర్గాధిపతులై, మంత్రులై ఒక్క తెలుఁగుదేశముననే కాక 'దక్షిణాది' నంతట వ్యాపించి 'తెలుంగాణము' మొదలు కన్యాకుమారివఱకు, సహ్యాద్రి మొదలు పూర్వాద్రివఱకుఁ గల దక్షిణదేశ మంతయు తెలుఁగుఁ జేసివేసిరి. రాజభాష తెలుఁగు; రాజులు తెలుఁగువారు; రాచఱికము తెలుఁగు వారిది. ఏమాత్రము 'తాహతు'గలవాడై ననుగూడ తెలుఁగు కవుల నాదరించుటయు, వారికృతుల నంకితముఁ గైకొనుటయు, లేక వారిచే కృతుల రచియింపించుటయు నొక విలాస మయ్యెను. మగఁటిమిగల మహమ్మదీయులకుగూడఁ తెలుఁగు దొరలప్రాపు మేరువుకో పయినది. నాఁడు దొరలందఱలో తీర్పులు దిద్దఁగలిగినదొరలు తెలుఁగుదొరలే. విజయనగరమున ఆరవీటిదొరల ప్రాజ్యసామ్రాజ్యమున నాఁడు తెలుఁగు బిడ్డఁడై పుట్టిన దొరతనమే; తెలుఁగు కత్తిని పట్టిన విజయమే. తెలుఁగునాఁటి ముమ్మరమైన యా పూతకారున తెలుఁగు దొరల శౌర్యధనము పద్యప్రబంధమునుగూడ కైవసము చేసికొని విజయాంకిత మైనది. నాటనుండియే కృష్ణరాయ

విజయము, నరపతివిజయ మను రామరాజీయము, సోమ దేవ రాజీయము, రంగరాట్చరిత్రము, పద్మనాభయుద్ధము మొదలైన చారిత్రకేతివృత్తములు పద్యప్రబంధము రూపమున వెలసినవి.

పద్య ప్రబంధరూపమున నున్న పైగ్రంథములే కాక మఱికొన్ని చరిత్రగ్రంథములుకూడఁ గలవు. కాటమరాజు కథ (దీనికి సంబంధించిన ఎఱగడ్డపాటి పోట్లాట, భట్టురాయ బారము), బాలచంద్రుని యుద్ధము; అలరాజు రాయ బారము మొదలైన పల్నాటివీరుల చరిత్రములు, వల్లురాజు యుద్ధము, సిద్ధేశ్వరచరిత్రము - ఇవి యన్నియు చరిత్రగ్రంథములే : ద్విపదకావ్యములు. ద్విపదకావ్య మన్న గణ్యత లేని దినములలో ద్విపదరూపమున వెలయింపఁబడిన వగుటచేత వీనిని రచించినవారి పేరు ప్రతిష్ఠలు పైకి రాలేదు. వీని రచనాకాలముకూడ మనకు సరిగ తెలియదు కాని, పైనుడివిన పద్యచరిత్ర గ్రంథములకు మాత్రము పూర్వపువై యుండవచ్చును. ఇట్లనుటకు గట్టి యాధారము లేవియు లేవు కాని, వాని స్వభావమునుబట్టియు, వానియందలి ఛందమునుబట్టియు నట్లూహింపవచ్చును. చారిత్రకేతివృత్తము గల ద్విపదప్రబంధములు ప్రధానముగ వీరరసపరిశ్లేతములైనవే. ఇట్టి ప్రబంధములందలి ప్రధానపాత్రలందఱును మానవమాత్రులే : మనవలెనే పుట్టినవారు : మనవలెనే పెరిగినవారు : మనవలెనే అంతర్వికారములకు లోనగువారు. వారికి మనకు ప్రవృత్తియందుఁ గాని, స్వభావమునందుగాని భేదములేదు. పద్యప్రబంధ

ములలోని నాయకులకువలె దేవతలతోఁగాని, మహర్షులతోఁగాని, దేవలోక, గంధర్వలోకములతోఁగాని సంబంధమున్నవారు కారు. పద్యప్రబంధములలోని నాయకులకువలె వారికి మానవాతీతములైన, మానవాననుభూతములైన శక్తులు లేవు. కేవలము వారును మనము నొకటే; ఇక భేద మేమన, వారి జీవితకథాప్రవృత్తి మానవసామాన్యానుభవమున కించుక పై మెట్టుననుండి లోకుల యమాయకహృదయముల శృంగార, వీర, కరుణ, అద్భుతరసముల నెలయించుచు వారిని తన్మయులం జేయుచుండెను. ఈరసోద్వృత్తియే మానవహృదయమున పొంగి, సొరలి పదము, ద్విపదములరూపమునఁ జాలువారి నురుగులు కట్టెను. అట్టిరచనములు రసోద్వృత్తి వేడివేడిగ నుండి పొంగులుతేరునపుడే కాని చల్లఁగ చల్లారిసపిదప రావు. ఈకారణముచేతను, పై నుడివిన ద్విపదకావ్యములయందలి యితివృత్తము లారవీటి విజయనగరాధీశుల కాలమునకు చాల పూర్వము నడచినవగుటచేతను పద్యకావ్యములకంటె ద్విపదకావ్యములు పూర్వపువై యుండవలెను. అదియునుం గాక పద్యమునకంటె దేశిజాతి ద్విపదయే పూర్వపుదిగఁ గన్పట్టును : అతి ప్రాచీనకాలముననుండియు ఆంధ్రహృదయమున స్థానము కల్పించుకొన్నవి అసలు దేశిజాతులే. ప్రాచీన శాసనములను జూచినను ఈ విషయమే స్పష్టపడును.

పై నుడివిన యీ రెండు విధములైన చారిత్రక కావ్యములలో ముఖ్యముగ ప్రబంధమే ఆంధ్రభాషాభిమానుల

కృష్టి నాకర్షించినది. దానంజేసియే చారిత్రక ప్రబంధములు ఇప్పటికే చాలవఱకు ముద్రితములై యున్నవి. కృష్ణరాయ విజయము, నరపతివిజయ మను రామరాజీయము, రంగ రాయచరిత్రము, సోమదేవరాజీయము, పద్మనాభయుద్ధము - ఈవద్యప్రబంధము లన్నియు ఆంధ్రపాఠకలోకమునకు సుపరిచితములు.

కాని చారిత్రక ద్విపదకావ్యములపై ఆంధ్రభాషాభిమానులదృష్టి యింకను ప్రసరించియుండలేదు. వీనిలో తప్పి జారి పల్నాటివీరచరిత్రము మాత్ర మచ్చుపడినది. కేవల మది చరిత్రగ్రంథ మైనందువలననే కాదు, శ్రీనాథమహాకవికృత మనునానుడికూడ దానిసత్వరముద్రణమునకు కొంత తోడ్పడినది. పల్నాటివీరచరిత్రమున ముద్రితము కావలసినగ్రంథ మింకను చాలఁ గలదు. కాటమరాజుకథలు, సిద్ధేశ్వరచరిత్ర మొదలైన గ్రంథముల జోలికి పోయిన వారే లేరు. తెలుఁగున చారిత్రక వాఙ్మయమే అసలు తక్కువ. అందు ద్విపద కావ్యములు మఱియు తక్కువగ నున్నను, అవి యింకను ఆంధ్రుల యనాదృతికి పాలగుచునే యున్నవి. ఈ కావ్యములు బహులోపభూయిష్ఠములు : తప్పులు కుప్పలుగ నున్నవి. వానిలోఁ గొన్ని కొన్ని పట్టుల సరియైన పాఠమే కుదురదు. వానికి ప్రతు లేంత యెక్కువగ సంపాదించిన నంత మంచిది. ప్రతులు సంపాదించి సరిచూచి సరియైనపాఠ మేర్పఱిచి, వానిని ముద్రించి ప్రకటించుట బహుప్రయాససాధ్యమే కావచ్చును ; అయినను చరిత్రగ్రంథము లగుటచేతనే వానిని

త్వరితముగ నచ్చొత్తించి ప్రకటింపవలసిన భారము చరిత్రాభిమానులైన యాంధ్రులపై నున్నది. ఉన్న కొంచెము వాఙ్మయమును బోగొట్టుకొని, మనకు చరిత్రవాఙ్మయము లేదని వాపోయినఁ గార్యము లేదు.

చరిత్ర గ్రంథములుగనే కాక కావ్యములుగ చూచినను పై నుడివిన గ్రంథములు చాల చక్కఁగ నున్నవి. వానిలో మనోరంజకమైన శైలియు, సరసమైన కూర్పును, రక్తమును తీవరింపఁజేయు ఉద్వేగమును లేకపోలేదు. ఉదాహరణమునకు కాటమరాజు కథలను జదువఁదగును : ఈ కృతులయందలి ద్విపదలు కొన్ని కొన్ని పట్టుల జాతీయములతో నిండి చాల ముచ్చటగ నుండును. ఇవి యముద్రితములుగ నున్న కారణమున వానిరుచి ఆంధ్రలోకమున కింకను దెలియరాకున్నది. తెలుఁగు నుడికారమును, తెలుఁగు పలుకుబడియు నిందు మూర్తిమంతమై యలరారుచున్నది. ఆంధ్రపాఠకలోకమునకు రుచి చూపుటకై ఆ కథయందలి చరణము లచ్చటచ్చటివి కొన్ని యిట పొందుపఱుపఁ బడినవి:

పదుమూడు లక్షల పశువులు గలవు
కొమర తొమ్మిదికోట్ల గోవులు కలవు
ఏ మడిగిన పుల్ల రిచ్చేము మేము.

*

*

పోట్లాట కుడుముల పోట్లాటకాదు
పేదని కోపంబు పెదవులచేటు
కావశ్య మోయంగఁ గడలేక పెరిగి

బొట్టలు పెంచుక బోగులా గుండు
నట్టమానిను లెల్ల నని సేయఁగలరె ?

*

*

పొడువుగా వారిని పొగిడేడే సారె
ఏమిటికి పొడువు లెంచిచూచినను
బూరుగు తా నెంత పొడువు పెరిగిన
చందనకుజముతో సరితూఁగఁగలదె?

*

*

చేతప్పు వాతప్పు చెదరని గుండె
పిటికి కండయ లేని బిరుదురాహుతుఁడు.

*

*

పాక నాఁడు చెదరె పలనాఁడు వడఁకె
గొడదేశంబెల్ల కళవళం బంచె
ములికి నాఁ డంతయు నులికిపడి పోయె
కాకినాఁ డంతయు కాకిపా రాయె
కంచి భయం బంచె కటకంబు జడిసె
గుత్తిరాజులకెల్ల గుండె దిగులాయె
కాటమరాజును కడుచెప్పి నపుడె
కడుపులో పిండాలు గడగడ వడఁకె.

*

*

కావ డె త్తిన యట్లు కాదు కయ్యంబు
బాసపత్రా లిచ్చి పండిన చేలు
గాసిపుచ్చినయట్లు కాదు కయ్యంబు

*

*

వ్రాయఁగోయనె కాని పగఱతో రణము
సేయంగ నది తనచేత నేమాను ?
సమరభూములు యజ్ఞశాలలు కావు
అరుదెంచు శస్త్రాలు అక్షత ల్లావు

ఘనమైన బాణాలు గారెలు కావు
చనుదెంచు చక్రాలు చక్కిలా లావు
కమ్మేటి రక్తమ్ము కావు దోవతులు
కమ్మని పాసెమ్ము కాదు కయ్యంబు
వండిన భక్ష్యాలఁ బరిమార్చఁ గాక
బంటుతన మేవూరు ? బ్రాహ్మ తేవూరు ?

*

*

తప్పు లనేకము లున్నను గ్రంథ మంతయు సరస్వతైన
శైలిని ఉద్దేశముతో నడచుచుండును. పాఠకుల దృష్టి నిట్టి
గ్రంథములపైకిఁ ద్రిప్పటకే పై చరణము లుదాహరింపఁబడి
నవి. ముఖ్యముగ చరిత్రకుఁ గావలసిన యీ విధమైన వాఙ్మ
య మచ్చటచ్చట మాటుమూలపల్లెలలో చెదరియున్నది.
దానిని సేకరించుటయు, సేకరించినదానిని సరిచూచి సరి
యైన పద్ధతిని బ్రకటించుటయు జరగవలసియున్నది.

౨

ఇఁక వ్రాయను, చదువను నేర్వనివారుకూడ విని
యానందించు రెండవతరగతి వాఙ్మయమునుగుఱించి విచా
రింతము. పాటలు, పదములు, జంగముకథలు, బుజ్జుకథలు -
ఇవి యన్నియు నిందు జేరును. వీనిని 'చరిత్ర పదములు'
(Historical ballads)గ పరిగణింపవచ్చును. చిన్నపరెడ్డికథ,
ఆరెమరాటీలకథ, చిన్నమ్మకథ, బంగారు తిమ్మరాజుకథ, కమ్మ
వారిపడఁతికథ, లక్ష్మమ్మకథ, కామమ్మకథ, పెద్దాపురపు కోడి
పుంజులకథ, బొబ్బిలిమహారాజుకథ, బాలనాగమ్మకథ, దేసింగ
రాజుకథ - ఇవి యన్నియు గేయచరిత్రవాఙ్మయములోనివే.

ప్రజాహృదయమును రసతగంగితముఁ గావించి, యుష్టాత
 లూఁచి, చూటలాడిన చారిత్రక విషయమే యందలి యితి
 వృత్తము : వీరమో, కరుణమో ప్రధానమైనరసము. నాయ
 కుఁడు సామాన్య మానవుఁడు : కాని యాతనిజీవితమున నె
 వ్వుఁడో యొక్కమెఱపు మెఱసి దాని కంతకు నొక్క కాంతి
 పరివేశమును గలిగించినది : ఆ పరివేశమండలమున ప్రజల
 ను రిచ్చనడఁజేయు వీరరసప్రజ్ఞలితములగు శౌర్యసాహస
 గాథలో, లేక ప్రజల కన్నీటిధారల నివాళిఁ గైకొను కరుణ
 రసార్ద్రములగు కథానకములో పులకరించినవి. రసోద్దీపకము
 లైన యట్టి పులకలకు స్థాయి కల్పించినవారు ప్రజలు. పై
 నుడివిన కథ లన్నియు నిట్టివే. 'విద్య రానివా' రనఁబడు
 ప్రజల యాదర, పోషణములవలన జీవించున్నవే. 'విద్యాధి
 కుల'హృదయములను ప్రబంధ మెంత వశపఱుచుకొనెనో ఈ
 చరిత్రపదములు 'విద్య రాసి వారి' చిత్తముల నంత సమ్మో
 హితములం జేసెను. వీనికి వారి ప్రాపే లేకపోయిన నవి యీ
 పాటికే యంతరించి యుండును. ఇతివృత్తముయొక్క స్వభా
 వము ననుసరించి యీ రచనల తీరు ఒక్కొక్కదానిలో నొ
 క్కొక్కవిధముగ వికసించినది : ఒకదానిలో నున్న 'లయ
 కట్టు' ఇంకొకదానిలో లేదు : ఒకదానిలో నున్న పాటరీతి
 వేతొకదానిలో లేదు. దేశికవిత పండినపంట ఈ 'పద'వా
 ఙ్మయము. మధురకవిత లనునది మన పూర్వు లీపదములకుఁ
 బెట్టిన పేరు. వీనికి పునాది యొక్కటే : కాని రీతులువేఱు :
 నడకలువేఱు. చందమామ పాటలు, ఊడ్పు పాటలు, తుమ్మె

దపదములు - ఇవి యన్నియు ఈ కోవలోనివే. ఈ కథ లన్నియు వీధిభిక్షుకుని దైనిక సంకీర్తనగ్రంథసముదాయమునఁ జేరి యాతని ప్రాంతజోలెలో తలదాచుకొనియున్నవి. వాని నన్నిటిని పైకి తీసి, తగిన యాదరణమొసంగి, తగురీతిని వానిని ప్రకటించిననే కాని యవి యాంధ్రపాఠకలోకముయొక్క గౌరవాదరములకుఁ బాత్రములుకావు. ఇవికూడ సుస్వరూపమున వెలయనంతవఱకు మన యాంధ్ర వాఙ్మయమునకు ఆ శ్వాసాంతగద్యము వ్రాయ లేము.

ఇట్టి వాఙ్మయము నాంధ్రభాషాభిమాను అనాదృతి పాలు చేయుచున్నందువలన మన చారిత్రమున కెట్టి నష్టము వాటిల్లుచున్నదో తెలిసికొనుట కీ క్రింది యుదాహరణ మొక్కటి చాలును.

ఈ విధమైన వాఙ్మయమున 'సర్వాయి పాపడుకథ' అను చిన్నిపుస్తక మొకటి. కానైతే యిది నాలుగైదుపుటల గ్రంథము మాత్రమే. కాని దక్షిణ హిందూదేశ మహమ్మదీయచారిత్రమును బఠించువార లిందలి యతివృత్తము చాల ముఖ్యమైన దని గ్రహింపఁగలరు. ఇది చెన్నపురి సావుకారు పేటలో ౧౯౦౬-వ సంవత్సరమున ముద్రింపఁబడినది.

ఈ చిన్ని పుస్తకమునందలి కథ యిది : కథానాయకుఁడు సర్వాయిపాపఁడు.

పుట్టినాది బెలగామా
జెరిగినాది తాటికొండా
కులమందు గవండ్లవాడు

ఇంటిపేరు నాశనోళ్లు

పేరు సరదారి పాపన్న - ఆరాయుడూ॥

కథలో పైరీతి నీతని పుట్టు పూర్వోత్తరములు తెలు
పఁబడినవి. కథప్రకార మీతఁడు మొదట ఆవులను మేపు
కొనుచు, కల్లు గీసికొనుచు జీవితముఁ గడపువాఁడు. ఆతని
యీ గోపాలకజీవిత మిట్లు వర్ణితమైనది.

ఆవుల దొడ్డికాడి కొచ్చి

దొడ్డితడికె వాడు తీసెరా - ఆరాయుడూ॥

పిల్లంగ్రోవీ వూచుతున్నదూ - ఆరాయుడూ॥

యెనకా యేనూరు ఆవు

ముందరా మున్నూరు ఆవు

ఈనికావు వేరుపడ్డాది

శనగచేలే పరగ మేపెనురా - ఆమందను

జొన్నచేలే పరగ మేపెనురా - ఆరాయుడూ॥

నక్కలమ్మ గుంటకాడ

ఆవులాకు నీళ్లు పెట్టి

చెట్టునీడ నిద్రపోతాడూ - ఆరాయుడూ॥

చెట్టునీడ నిద్రపోవుచుండిన పాపనిమీఁది కెండ పొడ
రాఁగా అప్పుడు పండ్రెండుపడగల నాగుబాము వచ్చి యాతని
కెండ తగులకుండ తన పడగ లెత్తి గొడుగువట్టెనట. కాళి
నుండి రామేశ్వరమునకు తీర్థయాత్రలు సేవింపఁబోవు బ్రా
హ్మణు లీ వింత చూచి యాతనికి రాజయోగ మున్న దని ఆత
నిని తోపి చెప్పిరట. బ్రాహ్మణులు చెప్పిన యా జోష్యము
పాపని జీవితవృత్తము నంతను మార్చివేసెను. ఇంటికి వెళ్లి
తల్లియైన సర్వమ్మతో జరగిన దంతయు చెప్పి తన కింక నట్టి

నీచపుఁ బనులు చెప్పన ద్దనియు, భవిష్యత్కాలమున తనకు
పట్టఁగల మహాదళకు తగిన పనులే చెప్పవలసిన దనియు నాతఁ
డామెను కోరెను. తల్లికొడుకుల సంభాషణ మిచట చక్కఁగ
నున్నది : చూడుఁడు.

వినరా సర్దారి పాప !
సరవిద్య లెన్నియైనా
కులవిద్యకు సాటిరావు - సర్దారి పాప;
ఇంటిఆవుల మేపుమంటాది - సర్వమృతలి
ఈతచెట్టు గీయుమంటాది - సర్వమృతలి
తాటికడై కట్టుమంటాది - సర్వమృతలి
ఈతకడై కట్టుమంటాది - సర్వమృతలి
ఈతబెల్లం వండుమంటాది - సర్వమృతలి ॥

తల్లిమాటలు పాపనికి రుచింపవు : పాపని దృష్టి రాజు
యోగముమీఁద నున్నది. మొనగాఁడు కావలెనను దాహ
మాతని కతిశయించెను. బస్తీలు కొట్టి డబ్బు సంపాదించి
మాన్యత, మగఁటిమిఁ గల మన్నీఁడు కావలెనని యాతని
కోరిక లీరిక లెత్తుచున్నవి. అతఁడు తల్లితో చెప్పుచున్నాఁడు:

ఈదులుగీ నే ఈండ్లవాడు
కల్లుకట్టితే గవండ్ల వాడు
కత్తిపట్టితే మేదర వాడు
కుండపట్టితే కుమ్మర వాడు
మొనగాడి చట్టమొచ్చునా — సర్వమృతలి
పాలెగాడి చట్టమొచ్చునా — సర్వమృతలి ॥

లక్ష్య మిపు డున్నతమైనది. అందుల కనుగుణముగ
నాతని వన్నియు నిపుడు పెద్ద యూహలు. నూతనోన్నత

లక్ష్యవీక్షలో తనయొక్కయు, తోడివారలయొక్కయు వృత్తు
లసహ్యము లై నవి. మన స్సంతయు 'మొనగాడి చట్టము'
మీదికి, 'పాలెగాడి చట్టము'మీదికిఁ బోవుచున్నది. తన
సంకల్పములను కార్యరూపమున సఫలము చేసికొనుటకు
ధనము కావలెను. తలపోసినాఁ డతఁడు,

ఊరు కొడితే యేమిఫలము
పల్లె కొడితే యేమిఫలము
కొడితే గోల్కొండ కొట్టాలె — సర్వమృతల్లీ
నెల్లూరు బస్తీలు కొట్టాలె - సర్వమృతల్లీ
కందనోలు మహాశ్లు కొట్టాలె - సర్వమృతల్లీ
మైసూరు దేశంకొట్టాలె - సర్వమృతల్లీ
మీసము గిరగిర త్రిప్పె - సరదారి పాపడు॥

సర్దారి పాపని పరాక్రమము సామాన్యమైనది కాదు.
అతఁడు విక్రమించినచో నెదు రెవ్వరు? ఎంతటి భయావహ
మో యాతని పరాక్రమము కనుఁగొనుఁడు :

అబ్బా ! అబ్బా ! పాపని యొక్క పేరు చెప్పితే
ఊరపిచ్చిక పాలము బారదు
పొట్టి పిచ్చుక వూరు చేరదు
కాంజులూ కౌరాడుతుండు
నక్కలు నాట్యమూ ద్రొక్కు
పందికొక్కు డోలుకొడతాదో - వాడేటంటే
దొంతికుండలూ గంతులేస్తవి - వాడేటంటే
పసిబిడ్డలు పాలుతాగరుగా - వాడిపేరంటే
గుత్తాలు గుగ్గిళ్లు తినవూ - వాడిపేరంటే
తల్లి దర్పం వొణుకు

గోల్కొండ బస్తీ లాణుకు
నెల్లూరు బస్తీ లాణుకు
బందరు బస్తీ లాణుకు
కడప జిల్లా లాణుకు - వాడి పేరంటే॥

తరువాత పాపన్న కొంతమందిని గూర్చుకొనెను. కార్యమందు దీక్ష, ఒడలికి చుటుకు కలుగుటకై కల్లు సేవిం చుటకు వెళ్లుచున్నాఁ డతఁడు : దారిలో నపశకునములైనవి. లెక్కచేయలేదు వానిని. బాగుగా నెక్కించినాఁడు కల్లు. కల్లు త్రాగి వెళ్లుచుండఁగా నతని కెఱుకల నాంచా రెదురు పడినది. ‘గెద్దబుట్ట’ దింపి తన కెఱుక చెప్ప మని నిర్భం ధించినాఁడు పాపఁడు. ప్రాణభయముచేత తుద కంగీకరించి ‘గెద్దబుట్ట’ దింపి “దేవుగడియలు గోలకొండ నేలుటకు ‘పంత’ మున్నది నీ” కని యానాంచా రెఱుక చెప్పినది. అది వఱకే సెగలు పొగలీను నాతని సంకల్పబల మంతటితో రాజి మండినది. ఉద్ధతితో నింటికి వెళ్లి గోలకొండ దర్బారు కొట్టవలె, పైక మెక్కడ నున్నదో చెప్పవలసిన దని పాపఁడు తల్లిని నిర్బంధపెట్టెను. ధన మున్న స్థలము తల్లి యెంతకు చెప్పకపోవుటచేత నేస్తకాండ్రచేత సిద్దెలతో నూనె తెప్పిం చి కోకలు చుట్టి దివిటీలు తయారుచేసి నూనెలో ముంచి వెలిగించి పైక మున్న స్థలము చెప్పినదాక సర్వమ్మును కాల్చి బాధించెను. తుద కాబాధలకు సహింపలేక తల్లి ధన మున్న స్థలము నెఱింగించెను. అప్పుడు పాపఁ డేడు కొప్పెరల ధనము త్రవ్వి తీసి,

పన్నెండువేలకే దండు రాణువను వెంబడి తోడ్కొని
 గోలకొండకే యుద్ధానికి ప్రయాణమైనాడు
 ఈటె చువ్వలబారు ముందుగ తర్లుతువున్నాది
 కత్తికటారుల బారు వెనుకనె తర్లుతువున్నాది
 పన్నెండు కొప్పెల్ల ధనము గనుకనె దండుకు పంచెనురా
 దండుదళమునే తీసుకొనిగా ప్రయాణమైనాడు
 గోలకొండకే వర్తి జాబులే తాను బంపినాడు॥

పండ్లెండువేల రాణువను వెంట నిడికొని పాపడు
 గోలకొండ మీదికి యుద్ధమునకుఁ బోవుటతో ఛందస్సురీతి,
 పాటలయకట్టు అదివఱ కున్నదానికి భిన్నమయినది. మాటిన
 పరిస్థితుల కది సూచన. పోవుచున్న సైన్యముల బారువలెనే
 చరణములును పొడువెక్కినవి. సైన్యముల కదనపుగమనిక
 చరణముల నడకలోఁ జక్కఁగ చూపఁబడినది. గోలకొండపై
 యుద్ధమునకు వెడలిన పాపని దండునకు, నవాబుదండునకు
 ఘోర యుద్ధము జరగెను. పాపని యుద్ధ మిట్లు వర్ణితమైనది:

రెండుగా తలపట్టాలు తొడిగె సర్దారి పాపడు
 కయ్యానికై తే దుఁకినాడుగా దండుమీది కేమీ
 పొడుపొడు పొడుపొడు పొడు మంటాడు సర్దారి పాపడు
 గిరగిర గిరగిర గిరమంటా పట్టాలు తిరిగినావి
 కొట్టితేనుగా పడివున్నావీ క్రొవ్వి నదేహాలు
 నరికితేను మరి పడివున్నావి శిరసులు పేగులు
 అప్పుడు తిన్నా పప్పుఅన్నమే తెప్పలు పడుతుంది
 ఎగిరేవక్కా శిరస్సులాకు ఎఱవా సందు లేదు
 వ్రాతేటి వో శిరస్సులాకు ఎఱవా సందు లేదు
 ఏడుగడియలు యుద్ధమాయెనూ గోల్కొండమీద॥

తుదకు యుద్ధమున సర్దారి పాపఁడు గెలిచెను. నవా బోడిపోయెను. ఏడు గడియలు గోలకొండ 'తక్తు' నెక్కి పరిపాలించినాఁడు సర్దారి పాపఁడు. ఆ యేడుగడియల కాలము నయినపిదప నవాబు తిరిగి సేనలను సమకూర్చుకొని పాపని పై నెత్తి వెల్లినాఁడు. యుద్ధముచేసి యందు 'నిభాయించు' కొనలేక పాపఁడు ఇంతటి పౌరుషమైన బ్రదుకు బ్రదికి,

ఇకను నేమరి వకరిచేతులో చావ నేటికండీ
బాకే పైకి ఎగరవేసిగా రొమ్ము వొగ్గి నాడు
గరగర గరగర గరమంటూను బాకు వచ్చినాది
రామా రామా రామా అంటూ ప్రాణం విడిచాడు॥

ఇంతటితో పాపనికథ సమాప్తమైనది. పశువులను గాచుకొనుచు, కల్లు గీసికొను సామాన్యుఁడు పాపఁడు అసాధారణ విక్రమము నెఱపి, తురకదండు నోడించి, గోల కొండ పట్టణము వశముచేసికొని గద్దెయెక్కి పరిపాలనము చేసినాఁడు ! ఆ యేలుబడి యేడుగడియల కాలమే యగుఁగాక ! ఎట్టి పౌరుషవంతుఁడు ! — తుదకు దై వప్రాతికూల్యమున నోటమి సంభవించి చావవలసి వచ్చినది. చా వెప్పటి కైన పుట్టినవారి కెల్లరకు నున్నదే. సమయము వచ్చినప్పుడు చచ్చుటకైన వెనుదీయలేదు పాపఁడు. గవుండ్ల కులమైనను చచ్చుటకూడ నెట్లొ తెలిసినవాఁడు. పుట్టి యింత బ్రదుకు బ్రదికినందుకు గౌరవమైన చావు చావవలెను. గౌరవప్రదమైన చావు చచ్చుట యెట్లొ తెలిసినవాఁడు గనుకనే తన సంకల్పములను సఫలము చేసికొగలిగినాఁడు. దానం జేసియే యతఁ డన్న ప్రజలకు గౌరవాదరములు. ఆతఁడు పొందిన పద

మును, చచ్చిన చావును గమనింప ప్రజాహృదయము ద్రవించినది. అందువలననే కథకుఁ డనుచున్నాఁడు,

వీరస్వర్గము పోయినాడుగా సర్దారి పాపడు
పాపడియొక్క వీరస్వర్గం పాడించీ విన్న
పాడినవారికి విన్నవారికి తొలగును దోషంబు

అని.

సర్వాయి పాపఁడికథ యిది : తల్లి సర్వమ్మకొడుకు గనుక సర్వాయి పాపఁడని యతనికి పేరు కలిగినది. ఈపద మీరీతి నే కాక మఱియొకరీతినికూడఁ గన్పట్టుచున్నది. బల్లారెలో నొక 'బోయ' పాడుచుండగా దీనిని విని ౧౮౭౪-వ సంవత్సరమున జే. యే. బోయిల్ దొరగా రానందించి యాంధ్రదేశమునందలి 'ఫోక్ సాంగ్స్' (ప్రజా గీతములు) అనుపేర నొక చిన్న వ్యాసమును 'ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ' పత్రికకు వ్రాసియున్నారు. ఆవ్యాసమునందు వా రీపాటకు సంబంధించిన మూఁడుపట్టులు మాత్రమే పొందుపఱచినారు. అందు మొదటిది తల్లిదగ్గటి నుండి పాపఁడు శలవు తీసికొను సందర్భము :

తల్లి కొలువుకు వడిగ వెళ్లెను
తల్లి కి దండం [పెట్టి] నిలిచెను
ఏరు కట్టి వ్యవసాయము, అమ్మ!
ఎంగిలి ముంత ఎత్తలేను
కొడతాను గోలకొండ పట్టనము
ధిల్లీ కి మోజిమ్ నవుతాను నేను
మూడుగడియల్లో బందరు కొడ్తాను
మూలకొట కందనోలు చూచి

బంగరుకడియాల్ పెట్టుదును
మన కంత బంట్లోతుతన మేల ?

రెండవది పాపఁ డన్న లోకమునకుఁ గల భయమును
వర్ణించుపట్టు :

అడుగో ! పాపడు వస్తా డంటే
కుందేళ్లు కూలబడును
లేడిపిల్లలు లేవలేవు
పసిబిడ్డలు పాలుత్రాగరు
నక్కలు సింహాలు తొక్కుల్లాడును

మూడవది పాపఁడు త్రాగినకల్లు వర్ణించు సందర్భము:

పాపడు తాగెడి కల్లు
ఏతాటి ఏతాటి కల్లు ?
వ్రేలుపెట్టితే వ్రేలు తెగును
దివిటీపెట్టితే భగ్గున మండును
త్రాగేటప్పుడు తీయగ వుండును
త్రాగినవాణ్ని లేవనివ్వదు
లేచినవాణ్ని పోవనివ్వదు
పాపడు తాగెడికల్లు
ఏతాటి ఏతాటి కల్లు ?

ఆ దొరగారి కీపాట సంపూర్తిగ దొరకలేదట. పై
పట్టులు చూచిన నిని దత్తమండలములం దంతట వ్యాపించి
యుండినట్లు కనఁబడును. కొన్నికొన్నిచోట్ల నడక సరిగ
నడవక పోవుటవలన పదములు తప్పులుగ నున్నట్లు తోఁచును.
దీనికి వేలువేలు పాటకులనుండి సరియైన ప్రతులు వ్రాయించి

వానిని సరిచూచి సరియైన పాఠ మేర్పఱిచి చక్కఁగ ముద్రించి ప్రకటింపవలసిన బాధ్యత ఆంధ్రులపైని గలదు.

ఇంతవఱకు సర్వాయిపాపని కథను గుఱించియే తెలిసి కొంటిమి గాని దాని ప్రాముఖ్యమునుగూర్చి గాని, చారిత్రక ముగ దాని విలువనుగుఱించి కాని యోజించి యుండలేదు. ఇక నది వివరింపఁ బడును.

సర్వాయి పాపడు ఔరంగజేబు పాదుషా యంత్య కాలమున నున్నవాఁడు. ఇతఁడు పాదుషా యవసానకాల మునం దాతని రాజ్యమునందలి హైదరాబాదు - ఓరుగల్లు ప్రాంతదేశముపై దాడివెడలి కోటలను ముట్టడించుచు, నగరములను కొల్లపెట్టుచు వచ్చినందున ఔరంగజేబు పాదుషాను గుఱించి వ్రాయునపుడు మహమ్మదీయ చరిత్ర కారు లీతని చరిత్రమునుగూడ వ్రాయక తప్పినదికాదు.

సర్వాయి పాపనికథలోని సత్య మరయుటకు మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసియుంచిన చరిత్రములే కాని మన కితరాధారములు లేవు. సర్వాయిపాపనిగుఱించి పాడఁబడు పాటలు సంపూర్తిగ నయిదాటయినను దొరకుచో వీనిని, మహమ్మదీయ చరిత్రములను బరిశీలించి సత్యమును తేల్చుట కవకాశ మెక్కువ యుండును. మహమ్మదీయుల కోటలను ముట్టడించి వారి నగరములను దోచుకొని, వారి రాజ్యమున కలజడిఁ గలిగించినవానినిగుఱించి మహమ్మదీయులు ఆతఁడు బందిపోటు దొంగ యనియు, ప్రజలను హింసించువాఁడనియు నేమేమో వ్రాసినారన్న నందు వింత యేమియు లేదు.

వాకు వ్రాసినట్లు నిజముగా నాతఁడు దొంగయేనా యని మనము విచారింపవలసియున్నది. కాని హిందూదేశ మధ్యయుగ చారిత్రమును మనము పరిశీలించుమేని అప్పుడు నీతియు కీతియు గలిగి మెలఁకువతో నెవ్వఁడు పదిమందిని జేరఁదీసి పదియూళ్లను జనుంప గలిగెడువాఁడో వాఁడే దొర యని తెలియును. ఇట్లు కోటలను ముట్టడించియు, పట్టణములను దోచుకొనియు, కేవలము ప్రజోపద్రవము కలిగించుటయే పరమావధిగాఁ బెట్టుకొనక యెవ్వఁడు కోటలను గట్టి పాలెగాఁడై, సంస్థాన సంస్థాపకుఁడై రాజధర్మమును వెలయించుచు వచ్చెనో వాఁడే రాజు. ఆదినములలో బలమున్నవానిది రాజ్యము, ఆకాల మట్టిది. దొంగలే దొరలు : దొరలే దొంగలు. కాని యిరుతెఱఁగులవారిని వేఱుపఱుచు ముఖ్యలక్షణము లివి : ఒకరు తమ కణఁకువయైన దేశమున ధర్మమును పాటించి ప్రజాహితము సేయువారు : వీరు దొరలు ; ఇంక రెండవవారు తమ కణఁకువయైన దేశమునఁగూడ పై విధులను బాటించక స్వలాభపరాయణులై దోచుకొనుచు ప్రజలను హింసించువారు. సర్వాయిపాపఁడు దొంగయో దొరయో మనము నిర్ణయించి చెప్పటకు తగిన యాధారములు లేవు. అతఁడు నిజాంరాజ్యమున 'భోనగిరి' పరగణా యందు 'షాహపుర' దుర్గమును కట్టించి, దానిని తనకు ప్రధానస్థలము చేసికొన్నవాఁడు : పిదప నతఁడు తాడికొండ దుర్గమునుగూడ నిర్మించెను. ఈదుర్గములకు తా నధిపతియై మహమ్మదీయ రాజ్యముపై దాడివెడలి వారి కుపద్రవము

కలిగించుచు వచ్చెను. దుర్గములను నిర్మించి, దుర్గములను సాధించి రాజ్యమును విస్తరింపఁ జేసికొనఁ బ్రయత్నించినవాఁడు దొర కాక దొంగ యెట్లగును? కాని యతని ప్రజాపరిపాలన మెట్లుండెడిదో మనకు తెలియదు. సర్వాముపాపని కథలను (పాటలు - పదములు) మన మెంత ఎక్కువగను, సంపూర్తి గను సంపాదించఁగలిగిన నీతని చారిత్ర మంత స్పష్టముగఁ దెలియుట కవకాశము కలుగును. ప్రజాదరణములేక క్రమ క్రమముగ వీధిభిక్షుకుల నోళ్లలో నవసిపోవుచున్న యీ పాటలను చరిత్రాభిమానులు మేల్కొని యెంత త్వరితముగ సంరక్షించిన దేశచరిత్రమున కంతలాభము; లేనిచో చరిత్ర మునకు నష్టము వాటిల్లు నని నేటి చెప్ప నక్కఱలేదు.

సర్వాముపాపనిగుఱించి మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు చెప్ప సంగతులకును మనకు దొరకిన పాటలోని సంగతుల కును కొన్నికొన్ని వ్యత్యాసము లగుపడుచున్నవి. పాట ననుసరించిచూడ నితఁడు పుట్టినది బెలగాము. కాని మహమ్మదీయ చరిత్రములు చూచిన నీతని జీవిత కథలో బెలగాము ప్రసక్తియే రాదు. పాటలో నితఁడు పెరిగినది తాటి(డి)కొండ యనియు, కులమున నితఁడు గవుండలవాఁడనియు, తల్లి సర్వమ్యయనియుఁ గలదు. చరిత్రమున (చరిత్ర మనఁగా నిచట మహమ్మదీయులు వ్రాసినచరిత్ర మని యర్థము చేసికొనునది) తా(డి)కొండయం దీతనికిఁ గావలసినవారు చాలమంది యుండినట్లును, ఆ దుర్గము నీతని క్రిందనే యుండినట్లును తెలియును. చరిత్రకూడ ఈతఁడుగవుండలవాఁడే యని చెప్పుచున్నది; కాని యందు తల్లి

పేరులేదు, అది యటుండ సర్వాయి, పాపరా ('పాపరా' అని యే మహమ్మదీయచరిత్ర లీతనిం బేర్కొనుచున్నవి) అను పేరుగలవా రిరువురున్నట్లు మహమ్మదీయ చరిత్రము చెప్పును. ఇది పొరపాటు కాదగును. కథలో పాపని తల్లిపేరు సర్వమ్మ యని స్పష్టముగఁ జెప్పబడినది ; సర్వమ్మనే సర్వాయి యనఁదగును. ఇట్టి రూపాంతరములు తెలుఁగుదేశపు స్త్రీల పేర్లలో మనము చాల గమనింపఁగలము. 'సర్వాయి' కొడుకు గను పాపనికి సర్వాయిపాపఁ డని పేరు వచ్చియుండును. చరిత్రకూడ నితఁడు మొదట కల్లుగీసికొనువాఁ డనియు, తరువాత కొంతమంది నేస్తకాండ్రను జేర్చి యిట్టిదుండగములు సాగించె ననియు చెప్పుచున్నది. ఇతని ధనలాభమును గుఱించి కూడ చరిత్రమునఁ గలదు. ఇందును గుఱించి చరిత్రమున నిట్లు కలదు. పాపనికి వితంతువైన యొకసోదరి యుండెనట ; అమె చాల ధనవంతురాలట. ఎప్పుడో యొకప్పు డామె ధనముపై పాపని కన్నుపడుట తటస్థించెను. ఆధనమును తన కిమ్మని పాపఁ డామెను వేధించెను. ఎంతకు నామె ధన మియ్యకపోఁగా పాపఁ డామె నత్యంతదారుణముగను, క్రూరముగను హింసించి, యొడలంతయు కాల్చి తుద కా ధనమును గైకొనెనట ; దానితో సైన్యములను జేర్చి తాను నాయకత్వమును వహించి మహమ్మదీయ రాజ్యముపై దండయాత్రలు సాగించెను ; పాపఁడు తల్లి నే హింసించి ధనముఁ గైకొన్నట్లు పాటలో కలదు. పాటలో నితడు గోలకొండను ముట్టడించి, దానిని పరిపాలించుచుండిన నవాబును జయించి, యేడు

గడియలకాలము గోలకొండ గద్దెపై నెక్కి- రాజ్యము చేసె నని కలదు. చరిత్రమున నితఁడు గోలకొండ రాజ్యమును జయించి యేలుట కాదు గదా, తుదకు గోలకొండ ప్రస్తావమైన లేదు. అం దీతఁ డోరుగల్లు ముట్టడించి జయించె నని కలదు. ఒక వేళ మనము పాటలో ' గోలకొండ 'కు బదులుగ ' ఓరుగల్లు 'ను చేర్చుకొనవలసియుండునేమో. పాటలోని ' ఏడుగడియ 'లను నది నిజముగా నేడుగడియలే యని విశ్వసింపనక్కఱలేదు. ఏడుగడియలకాలము మాత్రమే రాజ్యముచేసె ననుసంగతి యెప్పటికిని విశ్వసనీయమైనది కాదు. ఏడుగడియ లనుదానిని అత్యంతస్వల్పకాల మనుటకు గుర్తుగనే గైకొనవలసియుండును. పాటకు చరిత్రకు నిం కొక్కవిషయమున మాత్రము వ్యత్యాసము కలదు. మహమ్మదీయసైన్యములు పాపని నోడించి యాతనిని చెఱపట్టె ననియు, తుద కాతనిని తురక ప్రభువులు ముక్కలు ముక్కలుగ చెండి, సైదరాబాదు కోట గుమ్మమునకు వ్రేలఁగట్టి రనియు చరిత్ర చెప్పుచుండ, నోటమి గలిగినపిదప సంత పౌరుషముగ బ్రదికిన తాను జీవముతో శత్రుహస్తములఁ బడరాదని పాపఁడు తనకు తానే బాకుతో పొడుచుకొని మరణించె నని పాట చెప్పుచున్నది. ఇం దేది నిజమో దైవమున కెఱుక : ఈరెంటిని పరస్పర విరుద్ధములు గాకుండ ఇట్లు సమన్వయము చేయవచ్చును. పాపఁడు మహమ్మదీయులచే పరాజితుఁడై చెఱపట్టఁబడిన పిదప బాకుతో పొడుచుకొని మరణించి యుండవచ్చును. కాని మహమ్మదీయులు, త మ్మాతఁడు పలువిధములఁ బలుమాఁలు

వేధించియుండుటచేత, కసితీటక యా చచ్చినవానినే తుండె
తుండెములుగ నటికి యాతనిని హైదరాబాదు కోటగుమ్మ
మునకు వ్రేలఁగట్టి యుండవచ్చును. ఇట్టి సందర్భములు దేశ
చరిత్రమున లేకపోలేదు. మహమ్మదీయ చరిత్రమునకును,
మన పాటకును గల వ్యత్యాసము లింతవఱకుఁ దెలుపఁబడినవి.
ఇంక మహమ్మదీయ చరిత్రముల ననుసరించి తెలియనగు
పాపని జీవితము సంగ్రహముగ పొందుపఱుపఁబడును.

పాపరాయఁడు కల్లుగీయు గవుండ్రకులమున జన్మించిన
వాఁడు. అతనికి చాల భాగ్యవంతురాలయిన వితంతుసోదరి
యొకతె యుండెను. ఇతఁ డొకనాఁ డామెను చూచుటకు
వెళ్లెను. నాలుగైదుదినము లామెయింట నున్నతరువాత
నతనికన్ను లామె నిలువధనముమీఁద, నా స్తిమీద పడెను.
కొంతమంది స్నేహితులను జేర్చుకొని యతఁ డామె నత్యంత
క్రూరముగను, దారుణముగను హింసించి, యొడలు కాల్చి
ధనము దాచియుంచినచోటు తెలిసికొని యాధనమును,
నగలు నన్నియు సంగ్రహించి దానితో కొంతమంది కాలిబంబు
లను జేర్చి, దారులు కొట్టి ప్రయాణికులను దోచుకొని చుట్టి
పట్ల దేశమును కొల్లపెట్టఁజొచ్చెను.

పౌఞ్జుదారులు, జమీన్ దారులు అతని దుండగములను
జూచి యాతనిని చెఱపట్ట నిశ్చయించిరి. ఏవిధముననో వారి
నిశ్చయ మతనికి తెలిసి యతఁడు 'కొలాస్' జమీన్ దారు
వేంకటరావునొద్దకు పాఠిపోయి యతని కొలువునఁ గుదిరెను.
కొంతకాల మైనపిదప నతఁ డాజమీన్ దారు కొలువునందే

యున్న మఱియొకనితో చేరి జమీన్ దారుని యనుమతి గాని, యాజ్ఞ గాని లేకయే తనంత తానే చుట్టుపట్ల దేశమును దోచ మొదలిడెను. వేంకటరావిది తెలిసికొని వారిని పట్టి బంధించి తారాగారమున నుంచెను. కాని వేంకటరావు కుమారుఁ డొకప్పుడు వ్యాధిగ్రస్తుఁడయ్యెను. చెఱ నున్న ధైర్యమును తగిలి తన కొడుకున కారోగ్యము చెడె నని తలంచి వేంకట రావుభార్య తన కుమారుఁడు పునరారోగ్య వంతుఁ డగుచో ధైర్యము విడిపించెద నని తలచుకొని, తుద కామెకోర్కి సఫలమగుటచేత వారి నందఱును విడిపించెను.

పాపరాయఁడు నల్లొండపరగణా భోనగిరి సర్కారు లోని 'షాహపురము'నకు వెళ్లి యక్కడ 'సర్వా' యను మఱియొక దుండగీనితోఁ గలిసి, మరల కొంతమందిని జేర్చి షాహపురమునొద్ద గుట్టమీఁద నొక మట్టికోట కట్టించెను. ఆదుర్గము చాల దిట్టమైనది. ఆప్రదేశ మాతనికిఁ జాల నను కూలముగ నుండినది. అంతటనుండి యాతఁడు చుట్టుపట్ల దేశమును దోచుకొన మరల ప్రారంభించెను. షాహపురమున కేడెనిమిది క్రొశముల దూరమున నున్న కుల్పాల్ పరగణా పోజుదారు కొంత సైన్య మిచ్చి కాసింఖాన్ అఫ్గాన్ అను వాని నాతనిపైఁ బంపెను. ఈసైన్యమునకును, పాపనికి సప్పు డప్పుడు పోరాటము సంభవించుచుండెడిది. ఇదేతరుణమున కుల్పాల్ పరగణాకు సంబంధించిన యొక గ్రామమును పాపఁడు పట్టుకొ నెను. ఈ తడవ కాసింఖాన్ పాపని సైన్యములపైఁ బడి చాలమందిని హతముఁ గావించి, పాపని తఱుమఁగొట్టెను.

కాసింఖా నింకను అతనిని వెంబడించుచు పోగా నొకగుండు దెబ్బ తగిలి యాతఁడు ప్రాణములు విడిచెను. నాయకుఁడు నేల నొరిగినపిదప తురకదళము గచ్చువిచ్చయి చెదరిపోయెను. మహమ్మదీయు లింతటితో నిస్పృహులై యూరకుండలేదు. మఱియొక తడవ వారు దండెత్తి వచ్చి పాపని, 'సర్వా'ను షాహపురదుర్గమున రెండు నెలలవఱకు ముట్టడించిరి ; కాని పాపరాయఁడు తప్పించుకొని పాటిపోయెను. అప్పుడు తురక లామట్టికోటను నాశముచేసిరి.

తురకదళములు వెల్లిపోయినపిదప పాపరాయఁడును, 'సర్వా'యు తిరిగి వచ్చి షాహపురమునందే యీతడవ మట్టి కోటకు బదులుగ కాత్తితోను, సున్నముతోను ఒక క్రొత్త కోట కట్టించి, ఫిరంగులు మొదలైన యుద్ధసామగ్రి నందు నెక్కిలిపిరి. పాపరాయఁడు మరల దోపిడి యారంభించెను. ఈతడవ నతఁడు షాహపురమునకు పదునైదు, ఇరువది క్రోశములదూరమున నున్నదేశమునంతను దోచుకొనెను. ఈ దేశమునందలి ప్రజలు పాపరాయని పట్టి శిక్షించుటకుఁ దగు సాధనముల నరయవలసిన దని ఔరంగజేబు పాదుషాను ప్రార్థించిరి. పాదుషా రుస్తుం దిల్ ఖాన్ అనునతనిని హైదరా బాదు సుబేదారుగా నియమించి, పాపరాయని పట్టుకొన వలసినదని యతని కాజ్ఞాపించెను. రుస్తుందిల్ ఖాన్ (ఈతని పేరు కొన్ని చరిత్రములలో పుర్ దిల్ ఖా నని కలదు) తన సైన్యములను గొన్నిటిని పాపరాయనిపైఁ బంపెను. కాని యవీ యోడిపోయిన పిదప సుబేదారే స్వయముగ నాయక

త్వము వహించి పాపపురదుర్గముపై నెత్తివెళ్లి దానిని రెండు మూడు నెలలు ముట్టడించెను కాని కోట స్వాధీనము కాలేదట ; రుస్తుం దిల్ ఖాను పాపనివలననుండి బహు మతులు వడిసి వెడలిపోయెనట. దానిని లంచ మన్నను, కప్ప మన్నను పాపడు మరల నెప్పుడు నట్టి దానిని సుఖేదారున కిచ్చి యుండలేదు. రుస్తుం దిల్ ఖాన్ వెడలిపోయిన పిమ్మట కూడ పాపడు తన యాటలను సాగించుచునేయుండె నని కొన్ని చరిత్రలు చెప్పుచున్నవి. రుస్తుం దిల్ ఖాను సైన్యముల తో వచ్చి పాపపురదుర్గమును ముట్టడించి 'సర్వ'ని ప్రాణోప ద్రవకరముగ గాయపఱచెను కాని తుద కాసేనాధిపతియే హతుఁ డయ్యె నని మఱికొన్ని చరిత్రములు తెలుపుచున్నవి.

అటుతరువాత పాపరాయఁడు యుద్ధసామగ్రిని, సైన్యములను అభివృద్ధిచేసికొని కోటలు సాధించుటకుఁ బూనుకొనెను. ఔరంగజేబు పాదుషా మరణానంతర (క్రీ.శ. ౧౭౦౭) మతవి కుమారుఁడు 'కాంబక్ష్' విజాపుర, హైదరాబాదు రాజ్యములకు పాలకుఁ డయ్యెను. అతఁడుకూడ పాపరాయని నణఁచుట కంత గొప్ప ప్రయత్నములు చేయలేదు. కాని యెవరో యొకరి సైన్యాధిపత్యమున తురకదళము లెడపడడప, పాపనిమీఁదికి వచ్చుచునే యుండెను. ఇట్టి 'తల్ల'లో తురక లొకసారి 'పాపపుర'దుర్గమునుగూడ ముట్టడించిరి కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. ఇట్టి యుద్ధములలో సాధారణముగ విజయము తన పక్షముననే యుండుటవలనను, కాంబక్ష్కూడ త న్నెదుర్కొనుటకుఁ దగినన్ని గట్టి ప్రయత్న

ములు చేయకపోవుటవలనను పాపరాయనికి మఱింత ప్రా
త్యాహము కలిగి, యతఁడు పాపపురమునకు ముప్పదిమైళ్ల
దూరమున నున్న యోరుగంటిపై నెత్తివెల్లెను.

క్రీస్తుశకము ౧౭౦౮-వ మొహరము పండుగలఁగా
పగవనాఁడు పాలకులైన మహమ్మదీయులును, పాలితులైన
హిందువులునుగూడ వేడుకలయందును, వినోదములయం
దును తన్నయులై కాలముఁ బుచ్చుచుండఁగా, రెండుమూఁడు
వేల కాల్బలముతోను, నాలుగయిదువందల గుఱ్ఱపుదళము
తోను పాపరాయఁ డోరుగంటికొటయొద్ద ప్రత్యక్షమై తన
రాక పట్టణమునఁ దెలియకుండుటకొఱకు పట్టణమునకుఁ
బోవు దారులన్నియు మూసివేయించెను. తెల్లవాఱక పూర్వ
మే గుఱ్ఱపుదళము పట్టణమును ముట్టడించు ప్రత్నమున
నుండ, కాల్బలము కొటగోడల నెక్కి దానిని సాధింపఁ
జొచ్చెను. అనతికాలముననే కొట పాపరాయని యధీన
మయ్యెను. లక్షలకొలఁది రూప్యముల యూస్తీయు, నగదును,
సుప్రసిద్ధములైన యోరుగంటి తివాసులును దోఁపిడికాండ్ర
వశమయ్యెను. స్త్రీలును, పురుషులును, పిల్లలును కలసి
౧౨,౦౦౦ ల మంది చెఱపట్టఁబడిరి. ఈఁఖైదీలలో నోరుగంటి
కాజి మహమ్మదు సయ్యదు భార్యయు, కూతురునుగూడ
నుండిరి. మహమ్మదు సయ్యదు భార్యను తా నుంచుకొని,
పాపరాయఁ డెనిమిది తొమ్మిది సంవత్సరముల వయస్సుగల
యాతనికూతురి నాట పాటలు నేర్చి వారి వృత్తి నవలంబిం
చుటకై వేశ్యల కొసంగెను.

తరువాత పాపరాయఁడు హైదరాబాదునకు పదు నాఱు క్రోశములదూరమున నున్న భువనగిరి (భోనగిరి)పై దండెత్తి వెల్లెను. అక్కడ పట్టణమును, పేటనుగూడ దోచుకొని యతఁ డటనుండి రెండు మూఁడువేలమంది స్త్రీ పురుషులను ఖైదీలుగాఁ గొనిపోయెను. పిదప నతఁడు షాహపురమునకు నాలుగు క్రోశముల దూరమున నున్న తరికొండ(తాడికొండ) దగ్గఱ మఱియొకకోట కట్టెను. ఆకోటలోఁ గూడ నాతఁడు గొప్పసైన్యము నుంచి, చాల యుద్ధసామగ్రిని జాగ్రత పఱిచెను.

నిరాతంకముగను, యథేచ్ఛముగను దోపిడులు సాగించు నీ పాపరాయని యుద్ధతికి తాళలేక యోరుగంటి ప్రాంతములవారు స్వయముగ సైన్యములతో వచ్చి యాతని దర్బముడుపవలసినదని ప్రార్థించుచు ఢిల్లీ చక్రవర్తియైన బహదూర్ షాకు మహజర్నామా పంపుకొనిరి. సామ్రాజ్యసైన్యమును దీసికొని స్వయముగ నాయకత్వము వహించి, యొక కల్లుగీసికొనువానిపై దండెత్తి వెల్లుట తనవంటివాని కది గౌరవప్రదము కాదని, తన ప్రతిష్ఠ కది భంగకర మని తలంచి బహదూర్ షా చక్రవర్తి యుక్తిపరుఁడును, చుట్టుకై నవాఁడునగు యూసఫ్ ఖాన్ 'రుజ్ బిహాని' అనువానిని పాపరాయని నొంచుటకుఁ బంపెను. యూసఫ్ ఖాన్ సైన్యములతోఁ దనపైకింకను 'రాక పూర్వమే పాపఁడు షాహపురదుర్గమున కెనిమిది క్రోశముల దూరమున నున్న 'కుల్పాల్' నగరమును ముట్టడించెను. ఇంతలో తురకదం డొకటి వచ్చి యాతని కపార

నష్టమును గలిగించి యాతనిని షాహపురమునకుఁ దఱుముఁ గొట్టెను.

ఒకప్పు డాతఁడు షాహపురమున లేనిసమయమున కోటయందలి ఖైదీలు కొందఱు చెఱనుండి తప్పించుకొని కోట వశపఱుచుకొనిరట. గ్రామాంతరముననుండి వచ్చి షాపరాయఁడు మరల తనకోటను లోబఱుచుకొనుటకై దానిని ముట్టడింపవలసివచ్చెను; ఈసమయమున నె కుల్పాల్ ప్రాంతములనుండి యూసఫ్ ఖాన్ సైన్యములుగూడ నాతనిపై నెత్తివచ్చెను. షాపఁ డివతల నీడశములతో పోరాడవలసి వచ్చినకారణమున షాహపురదుర్గమును వశపఱుచుకొనఁ జాలక పోయెను. షాహపురము శత్రువులకు వశ మయ్యెను. షాహపురదుర్గమున ఖైదీల 'పితూరీ' రేఁగి కోట వారి యధీన మగుటకును, సరిగా షాపఁడు తన కోటను తాను వశపఱుచు కొను సందర్భమున నుండఁగ నే తురకలదం డాతనిపై నెత్తి వచ్చుటకును యూసఫ్ ఖాన్ తంత్రమే కారణమై యుండును. షాపరాయఁ డెట్లొ యాయుధమున శత్రువులబారిఁ బడకుండ తప్పించుకొని తరికొండ(తాడికొండ)కు పాఠిపోయి యా దుర్గమున దాఁగుకొనెను. శత్రుసైన్యము లాతని నచ్చటకుఁ గూడ వెంబడించి తఱిమి తరికొండ కోటను ముట్టడించినవి. ఇచ్చటఁ గూడ షాపరాయని ధైర్యకంచుకము సడలలేదు. ఆతఁడు కోటను సంరక్షించుచు తొమ్మిది మాసములు హోరాహోరి శత్రువులతోఁ బోరాడెను. నిశ్చలదీక్షతో నీ తొమ్మిది నెలలు శత్రువు లాకోటను ముట్టడించి దానిని

వశపఱుచుకొనఁ బ్రయత్నించుచునే యుండిరి. దండోపాయమున నెన్నినాళ్లకు కోట వశము కానందున శత్రువులు భేదోపాయమును ప్రయోగించిరి. ఈ తంత్రమువలన పాపరాయనికి నమ్మిన బంటులుగ నుండిన యాతని స్వజనమే యాతనిని విడిచిపెట్టి వెళ్లిపోయిరి. అటుపిదప శత్రువులు మరల మరల కోటపైఁ గవిసి దానిని క్రమముగా లోఁబఱుచుకొనఁజొచ్చిరి. పాపఁ డెవ్వరికిని దెలియకుండ నొంటరిగ తాడికొండకు రెండు మకాములదూరమున నున్న హసనాబాదు గ్రామమునకు పాటిపోయెను. తాడికొండ కోటలో నతఁ డున్నదియు లేనిదియుఁగూడ రెండుదినములవఱ కెవ్వరికిఁ దెలియనే లేదు. హసనాబాదునందలి ప్రజలు కొందఱు స్వామిద్రోహముఁ గావించి యాతని యునికిని, మనికిని తురకలకుఁ దెలియఁజెప్పిరి.

తరువాత శత్రువులు వచ్చి హసనాబాదునుగూడ ముట్టడించి, పోరాటమున పాపని గాయపఱిచి ఖైదీగఁ గొనిపోయి యూసఫ్ ఖాన్ ముందుంచిరి. తాను కొల్లగొట్టినధన మెచ్చపెచ్చట దాచియుంచెనో సంపూర్తిగఁ దెలుపువఱకు వా రాతనిని బ్రదికియుండనిచ్చి పిదప వధించిరి. ఆతని శిరస్సును చక్రవర్తికి పంపిరి. చిత్రవధ చేసి యాతని మొండెమును హైదరాబాదు పట్టణద్వారమునొద్ద వ్రేలాడఁదీసిరి.

జన్మముచేత గవుండ్ల కులమువాఁడయినను ఉన్నత లక్ష్యప్రేరితుఁడయి శౌర్యసాహసములను వెలయించి దుర్గాధిపతియై సంకల్పసిద్ధిని బొంది తుదకు దైవదుర్విపాకమున దుర్మరణము పాలయిన సర్వాయి పాపనికథ పరిసమాప్త

మయినది. కాలగర్భపుపొరలలో మఱుఁగుపడిపోయిన యట్టి వారల జీవితము లింకను వీధిభిక్షుకుని ప్రాతజోలె దులిపిన నెన్ని రాలునో! తిరిపె మెత్తికొను వీధిపాటకుని తంబురతీగ మీటిన నెన్ని మోఁగునో! సర్వాయి పాపనికథవంటి చరిత్ర పదములు దేశమున పూర్తిగ నింకను మణఁగిపోయి యంత రింపకమునుపే సేకరించి జాగ్రతపఱిచి, చారిత్రకముగ వాని విలువను వివరించి ప్రకటించుట చరిత్రాభిమానుల ముఖ్య ధర్మము.

బౌద్ధవాఙ్మయము : పరిశోధన

బౌద్ధవాఙ్మయపరిశోధనోదంతము చాల విచిత్రమైనది. హిందువులవలెనే బౌద్ధులును తమ మతగ్రంథములను మతాంతరులకుఁ జూపక కడుజాగ్రత్తో వానిని పేటికలలో పెట్టి తమ తమ పుస్తకభండారముల భద్రపఱచి యుంతురు. హిందూదేశమున బౌద్ధమత మెన్నఁడో యంతరించిన దగుటచేత తన్మతగ్రంథము లేవియో, అవి యేభాషలో నున్నవో బౌద్ధులకు మాత్రమే తప్ప తదితరులకుఁ దెలియనే తెలియదు. నశించిపోక ఏమూలలనైన నొదిగి మెదిగి బౌద్ధ మింకను ప్రాణముతో నున్నను, చాలవఱ కది హిందూమతలక్షణముల నవలంబించి వాడుకకు తన్మతానుకరణమే యై, పేరునకు మాత్రమే బౌద్ధముగ నిలిచిపోయెను. అందువలన ఉన్న మత గ్రంథములైనను సమర్థులును, పండితులు నైన మతాచార్యులకే కాని తదితరులకు తెలియరాకయుండెను. ఈకారణములవలన పౌరస్త్వమైన భారతీయులకే వీనిని గుఱించి తెలియలే దనిన ఇక పాశ్చాత్యులైన యూరోపియనులమాటయేల ?

క్రీస్తుశకము పందొమ్మిదవశతాబ్ది ప్రాచ్యవిజ్ఞాన పరిశోధన కారంభయ్యుగము. ఈయుగారంభమున విజ్ఞాన తృప్తికల పాశ్చాత్యపండితులును, వారు చూపినమారమునై

యనుసరించి కొండలు ప్రాచ్యపండితులును ఈప్రాచ్యవిజ్ఞాన రత్నాకరమును మధింపఁజొచ్చిరి. ఈసందర్భమున నే యీపౌరస్త్య, పాశ్చాత్యపండితులకు బౌద్ధవాఙ్మయోదంతము తెలియవచ్చినది. అప్పటి కయినను బౌద్ధమతగ్రంథములు పాలీభాషలో నున్నవని మాత్రమే వారికిఁ దెలియును. అవి సంస్కృత భాషనుగూడఁ గల వనుట క్రీ. శ. ౧౮౨౧ - ౧౮౨౪ ల నడిమికాలమున మాత్రమే తెలియవచ్చిన రహస్యము. ఈ రహస్యము వెల్లడియగుటకు కారణభూతుఁడైనవాఁడు బ్రియన్ హౌటన్ హార్డ్స్టన్ దొర.

ఈతఁడు క్రీ. శ. ౧౮౨౧ లో నేపాలదేశపు 'బ్రిటిషు రెసిడెంటు'గ నియమింపఁబడెను. ఈయనోగమును స్వీకరించిననాఁటనుండియు ఈతఁ డాదేశపు ప్రజల మతవాఙ్మయములనుగుఱించి తెలిసికొనఁ గృషిచేసెను. తత్ఫలితముగ నీతని కచ్చటి మతాచార్యులతో మైత్రి కలిగెను, వీరిలో బౌద్ధులు చాలమంది కలరు. వీరి విహారములకు, మఠములకుఁ బోయి, యచ్చటి పుస్తక భంజారములయందలి బౌద్ధ గ్రంథములను పరిశోధించి, తన్మతాచార్యుల సాహాయ్యమున నలువది బౌద్ధమతగ్రంథసంపుటములను సంపాదించెను. వాని నన్నిటిని పరిశీలనార్థము కలకత్తా 'బెంగాలు ఏషియాటిక్ సొసైటీ'వారికి పంపెను. కాని యచ్చటి పరిశోధకపండితు లెవ్వరు నాగ్రంథములపరిశోధనయం దాసక్తికలవారుగఁ గాన్పింపకపోవుటవలన నాగ్రంథములనే మఱిరెండుజతలు సంపాదించి, ఒకజత లండను 'ఏషియాటిక్ సొసైటీ'వారికిని,

మఱియొకజత పారిస్ (ఫ్రాన్సు), 'సాసయిటీ ఏషియాటిక్' వారికిని పంపెను. ఇట్లు పంపుటయే కాక అతఁడు తానుగూడ ఆగ్రంథములను బాగుగ పరిశోధించి, యచ్చటి బౌద్ధమతాచారాదులనుగూర్చి తెలిసికొని పత్రికలకు వ్యాసములు వ్రాయుచువచ్చెను. హార్డ్స్ సన్ పరిశోధనలవలన ఈబౌద్ధమతవాఙ్మయము నేపాళ దేశమున క్రీస్తుశకము రెండువందలసంవత్సరములనుండి యున్నట్లు తెలియవచ్చెను. త్రివిష్టప మనఁబడు తిబెత్తు దేశమున బౌద్ధమతము బాగుగ పాదుకొన్నపిదప క్రీ. శ. ఏడేనిమిదిశతాబ్దులలో, ఈబౌద్ధవాఙ్మయ మంతయు తిబెత్తుభాషలోని కనువదింపఁబడెను. చీనా దేశముననుండి ముద్రణయంత్రము తిబెత్తునకు వచ్చినపిదప ఈగ్రంథములన్నియు ముద్రితములై ఒక్కొక్కగ్రంథమున కెన్నిప్రతులు వలసిన నన్నిప్రతులు దొరకుచుండెడివి: కాని తిబెత్తు భాష రానిది ఆగ్రంథముల ప్రయోజనమేమి, పరిశోధకపండితులకు?

సరిగా ఇదేసమయమున దైవికముగ ఆలోటుకూడఁ దీరెను. హంగేరీ (ఆస్ట్రియా) దేశముననుండి అలెగ్జాండరు సోమ డి కొరోసీ అనుతద్దేశీయుఁడొకఁడు పురాతనత్వపరిశోధనయం దాసక్తి కలవాఁడు — మధ్య ఆసియాఖండమున ఎచటనో హంగేరీదేశస్థుల యాదిమనివాసస్థల ముండవలె నని యూహచేసి, దానిని కనిపట్టవలయునను మహోత్సాహముతోను, ఆశతోను హంగేరినుండి తిబెత్తువఱకు కాలినడకను ప్రయాణముచేసి వచ్చెను. తుద కాతఁ డిచ్చటికి వచ్చునప్పటికి దేశమును, భాషయుఁగూడ గ్రొత్త వగుటచేత తద్దేశ

భాషను - స్వప్రయోజనము నిమిత్తమే - నేర్చుకొనవలసిన వాఁడయ్యెను. నూతనభాషాధ్యయనవశమునఁబుట్టిన నూతనోత్సాహ మాతనిని స్వకార్యాచరణోన్ముఖునిగఁ జేయుటకు మాఱుగ ఆతని దృష్టిని తద్దేశవాఙ్మయముపైఁ ద్రిప్పెను. తిబెత్తు బౌద్ధవాఙ్మయమును పరిశోధించి లోకమున కందలి సంగతులను దెలుపుభారము దై వవశమున నాతనిపైఁ బడెను. ఆతఁడు తిబెత్తు బౌద్ధమతగ్రంథములను చాల పరిశీలించి పరిశోధించెను. తిబెత్తు దేశమునందలి బౌద్ధగ్రంథములు రెండు గొప్పగ్రంథభండారములలో కలవు. వీనినే కంజూర్, తంజూర్ అందురు. కంజూర్ గ్రంథభండారమున నూఱు, నూటయెనిమిది సంపుటములు కలవు. ఒక్కొక్కగ్రంథమునకు పాఠభేదముల నొప్పువేఱు వేఱుప్రతులు కలవు. అసలు గ్రంథములు ౧,౦౮౩ వఱకు నున్నవి. ఇఁక తంజూరుగ్రంథభండారమున రెండువందల యిరువదియైదు సంపుటములు కలవు. హంగేరీ దేశస్థుఁడు క్రొత్తమతవాఙ్మయమును గనిపట్టితి నన్న యుత్సాహమున నేతద్దగ్రంథజాలమును జాలవఱ కవలోడనము చేసినను, దీని నంతను మధించుట ఒక్కనికి తలకుమీఱిన పని. అయినను అతఁడు చేయఁగలిగినంత చేసి తన పరిశోధనఫలితములను వ్యాసరూపమున పత్రికలఁ బ్రకటించెను ; కానిగ్రంథముల కనువాదములు చేయఁడయ్యెను. ఇట్టిపని కవకాశము కలుగక పూర్వమే, అనతికాలముననే, అతఁడు కష్టతమమైన యీ ప్రాచీనాన్యమతభాషాధ్యయనమునకుఁ జిక్కి యసువులం గోలు

పోయెను. జ్ఞానతృప్తి యలసటను గాని యపాయమును గాని యెఱుంగదుకదా!

నేపాళ దేశమున హార్డ్స్టన్ దొరయును, తిబెత్తు దేశమున సోమ డి కొరోసీయును బౌద్ధవాఙ్మయపేటికలను గాలించి యందలి యమూల్యవిషయములను లోకమునకు వెల్లడించుచుండిన కాలముననే మంగోలియా యందలి బౌద్ధవాఙ్మయమును స్మిత్ దొర (Schmidt) యు, సింహళమునందలి బౌద్ధవాఙ్మయమును జార్జి టర్నరు దొరయు తరుచుచు, తమ ప్రయత్నఫలితములను లోకమునకు వెల్లడించుచు వచ్చిరి. హార్డ్స్టన్ దొర పారిస్ పంపిన బౌద్ధమత గ్రంథములను యూజీ బర్నాఫ్ పరిశోధించి, తనపరిశోధనఫలితముల నాతఁడుకూడ ఇంచుమించుగ ఈ కాలముననే లోకమునకు వెల్లడిపఱచుచుండెను. ఈవిధమున నేల నాలుగుచెఱుగుల నుండియు బౌద్ధమతవాఙ్మయవిజ్ఞానము వఱదలై ప్రవహింప సాగెను. నాటనుండియు, అనఁగా పందొమ్మిదవశతాబ్ది ప్రథమపాదాంతముననుండియే లోకమునకు బౌద్ధమతవాఙ్మయముయొక్క అసలుస్వరూపము వ్యక్తమయినది.

నాలుగు దిశలనుండియుఁ దెలియవచ్చిన బౌద్ధమత వాఙ్మయవిషయకవృత్తాంతము నవలొకింపఁగా బౌద్ధమత గ్రంథములు సంస్కృతమున నొక్క నేపాళదేశముననే కాక చీనా, జపాను, తిబెత్తు దేశములయందుఁ గూడ కలవని వెల్లడియైనది. చీనా, జపాను, తిబెత్తు దేశములలోని బౌద్ధమతగ్రంథములు సంస్కృతభాష నున్నవి అరుదుగఁ గాన్పించుచున్నవి.

అవి అసలు సంస్కృతగ్రంథముల కనువాదము అని స్పష్టమయినది. ఈగ్రంథములవలనఁ దెలియవచ్చిన బౌద్ధమునకు, నేపాళదేశ బౌద్ధమత గ్రంథములవలనఁ దెలియవచ్చిన బౌద్ధమునకు సంత వ్యత్యాసము కానరాదు. ఇట్లే మఱియొకవిషయముకూడఁ దెలిసినది. సింహళదేశమునందలి బౌద్ధమత గ్రంథములు పాలీభాషలో నున్నట్లే, బర్మా సయామ్ ఆనామ్ మొదలైన ఆసియాఖండదక్షిణదేశములలోని బౌద్ధమతగ్రంథములును పాలీభాషనే కలవు. ఈపాలీభాషాగ్రంథములవలనఁ దెలియవచ్చిన బౌద్ధమతము వ్యత్యాసము లంత గ లేక యొక్కటి యనియే స్పష్టమయినది. అంతియే కాక పాలీగ్రంథ బౌద్ధమతమునకు, సంస్కృతగ్రంథ బౌద్ధమతమునకు చాల వ్యత్యాసము కల దనికూడ సిద్ధాంతమయినది. ఈపోలికలను, వ్యత్యాసములను గమనించి పాశ్చాత్యులైన బౌద్ధవిద్వాంసులు నేపాలు, తిబెత్తు, చీనా, జపానులలో వ్యాపించిన బౌద్ధమతమునకు ఉత్తరబౌద్ధమత మనియు, సింహళము, సయాం, బర్మా, ఆనాం దేశములలోని బౌద్ధమతమునకు దక్షిణ బౌద్ధమత మనియు పేర్లుపెట్టిరి. కాని యీవిభాగము సరియైనది కా దని 'లకకుసు' మొదలైన ప్రాచ్యదేశ పండితులు చెప్పియున్నారు ; ఏలయన సుమత్ర, జావాద్వీపములు హిందూదేశమునకు దక్షిణముననే యున్నను అందు వ్యాపించియున్న బౌద్ధమతము సంస్కృతగ్రంథబౌద్ధమతమును బోలినదే. అందువలన నిట్టి ప్రాంతికవిభాగము సరియైనది కా దనియే చెప్పఁదగును.

కాని యీవిభాగమువలనఁ గొంత యుపయోగము లేకపోలేదు. దక్షిణబౌద్ధమే ఆదిమ బౌద్ధమతము. అశోకుని కాలమున బౌద్ధమతబోధకులు మతవ్యాపనము చేయుటకై సింహళద్వీపమునకు పోయియున్నారు. అట్లు వెళ్లినవారిలో అశోకచక్రవర్తి కుమారుడైన 'మహిందు' డొకఁడు. ఇతఁడే పాలీభాషయందున్న 'త్రిపిటకము'లను (బౌద్ధుల వేదములు- ఇవి మూఁడు: (౧) వినయపిటకము (౨) సుత్తపిటకము (౩) అభిధమ్మపిటకము), వాని భాష్యములనఁదగు 'అత్థకథ' లను సింహళమునకుఁ గొనిపోయినట్లును, అక్కడివారి కుపయోగపడునట్లు 'అత్థకథ'లను సింహళదేశభాషలోనికి పరివర్తించినట్లును చెప్పుదురు. 'మహిందు'ని సోదరియైన 'సంఘమిత్త'యే సింహళమున మొట్టమొదటిమాఱు బౌద్ధమత మవలంబింపఁదలఁచిన స్త్రీలను 'భిక్కుణు'లఁ గావించినట్లు తెలియుచున్నది. 'మహిందు'నితోపాటు 'ఇరియ', 'ఉత్తయ', 'సుమనులు'కూడ బౌద్ధమతమును వ్యాపింపఁజేయు నిమిత్తము వెడలిరి. ఈబౌద్ధభిక్షువుల త్యాగదీక్షయు, ధర్మనిరతియునే బౌద్ధమతము సింహళమున వ్యాపించుటకుఁ గారణమయ్యెను. అది యచ్ఛటినుండియే బర్మా, సయామ్, ఆనామ్ మొదలైన దేశములకుఁ బ్రాకెను. ఈకారణమువలన పాలీగ్రంథబౌద్ధమతము - (దక్షిణబౌద్ధమతము) - నొకవిధముగ ఆదిమ బౌద్ధమత మనవచ్చును. ఉత్తరబౌద్ధ మనునది అశోకచక్రవర్తి యనంతర మభివృద్ధిఁగాంచిన బౌద్ధమతమునకు పేరు.

అశోకునికాలమునకుఁ బూర్వమే బౌద్ధులలో బౌద్ధ

లకు పెక్కు మతవిషయములనుగుఱించి చాల నభిప్రాయ భేదము లుండెను. అశోకుఁడు వేఱువేఱుబౌద్ధమతకక్షలవారి నేకీకరించుటకై చాల ప్రయత్నించెను. అశోకునికాలమున ప్రధానముగ నుండిన కక్షలు రెండే: స్థవిర, మహాసాంఘిక కక్షలు. స్థవిరులు మహాసాంఘికులతో నిర్వహింపలేక మగధను విడిచిపెట్టిరి. వీరిలో 'వినయ భాణకము'ల నవలంబించినవారు (హిందువుల యాచారకాండవంటి వినయపిటకమునకే ప్రాధాన్య మిచ్చినవారు) సింహళమునకుఁ బోయిరి. 'సూత్రభాణకము'ల నవలంబించినవారు (ధర్మమునకు ప్రాధాన్య మిచ్చిన వారు) కాశ్మీర, గాంధారదేశముల కరిగిరి. మొదటితెగవారికి సింహళమును, రెండవ తెగవారికి కాశ్మీర, గాంధారములును ప్రధానస్థానము లయినవి. కాశ్మీర, గాంధారస్థవిరులు చాల కాలమువఱకు బుద్ధభగవానుని ఆదిమసిద్ధాంతములకే యంటి పెట్టుకొనియుండిరి. కాని కాలక్రమమున దేశమునఁ గలిగిన 'మహాసాంఘిక'ప్రాబల్యమువలన వారి మత స్వరూపమున మార్పుకలిగెను. వీరు క్రమక్రమముగ నాసిద్ధాంతములయందలి తత్త్వమునుగుఱించియే చర్చసేయుచు, దానినే బోధింపఁ దొడఁగిరి. తత్త్వబోధకు ప్రాధాన్యము కలిగినపిదప ఈతెగ వారికే సర్వాస్తివాదు లని పేరు కలిగెను. వీరిబౌద్ధమే క్రమక్రమముగ తిబెత్తు, చీనా, జపాను మున్నగు నుత్తరదేశములందు వ్యాపించినది. మార్పునొంది ఆదిమబౌద్ధమునకు భిన్నమైన యీబౌద్ధమునకు మహాయాన మనిపేరు. ఈమతమునకుఁ జెందిన గ్రంథములు ప్రధానముగ స్కృతభాషను గలవు.

ఈపై సంగతులవలన చీనా, తిబెత్తు, జపాన్ దేశముల లోని బౌద్ధులకు ప్రధానముగ సంస్కృతమును, సింహళము బర్మా సయాము ఆనాములలోని బౌద్ధులకు పాలీయును హిందువులకు సంస్కృత మెట్లో యట్టి పవిత్రభాష అని తేలుచున్నది. ఉత్తర దేశబౌద్ధులగ్రంథములు సామాన్యముగ సంస్కృతము భాషయం దున్నను వారిలో పెక్కు శాఖ లుండుటచేత ఒక్కొక్క శాఖవారు ఒక్కొక్కవిధమైన భాషను దమ మత గ్రంథములయందు వాడుకచేసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఉత్తర దేశబౌద్ధుల మతగ్రంథములు కొన్ని (సంస్కృత) గ్రాంథికభాషను, కొన్ని గాఢాభాషను, వేఱొక కొన్ని ప్రాకృతమునను గలవు. క్రీ. శ. ఎనిమిదవ శతాబ్దియం దుండిన బౌద్ధ భిక్షువగు విసితదేవుఁ డనుగొప్పవిద్వాంసుఁడు తమ మత గ్రంథములకు సర్వాస్తివాదులు సంస్కృతమును, సప్తతీయులు అపభ్రంశమును, స్థవిరవాదులు పైశాచిని వాడుచుండినట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

క్రీస్తుశకము పందొమ్మిదవ శతాబ్ది ప్రథమపాదాంతమున ప్రాచ్య, పాశ్చాత్యసండితుల పరిశోధనలవలన బౌద్ధమత, వాఙ్మయోదంతము లీరితిని లోకమునకు వెల్లడియైనవి. పైని తెలిపిన విషయము లన్నియు తద్విద్వాంసుల వ్రాతలవలనఁ దెలియవచ్చినవే. నాటనుండి విదేశీయులును, స్వదేశీయులును గూడ బౌద్ధమత వాఙ్మయమును చిలుకుచున్నారు. చిలుకఁగా, చిలుకఁగా అందలి కొన్ని సమస్యలు తొలఁగుచున్నవి ; మఱికొన్ని యిదివఱ కనుకొననట్టివి కలుగుచున్నవి.

అయినను గతశతాబ్దియందుకంటె నేడు ఈబౌద్ధవాఙ్మయమును పరిశోధించువారు మన భారతీయులలోఁగూడ ననేకులు కలరు. ఆంధ్రులకు బౌద్ధవాఙ్మయాధ్యయన మత్యంతావశ్యకమైనది. ఒకప్పు డాంధ్రదేశము బౌద్ధమతమునకు భారతదేశమంతటిలో ప్రధానస్థానముగ నుండెను. బౌద్ధాంధ్రదేశచారిత్రమునకు బౌద్ధవాఙ్మయ మత్యంతోపకారకము. అందునలన ఆంధ్రులు ఏతద్వాఙ్మయమునం దభిమానము వహించి తదధ్యయన, పరిశోధనములకుఁ బూనుకొనుట యావశ్యకము.

